

KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE OCCIDENTALIS HISTORICA

2/2023

Plzeň 2023

STUDIE

Sepulkrální památky^{1]} Starého Plzně

Adéla PÁNKOVÁ

Abstract: In Starý Plzenec, two local churches have preserved a remarkable collection of twelve sepulchral monuments from the 16th-18th centuries, to which adequate professional attention has not yet been paid. Most of them belong to the noble family Kokořovec of Kokořov, which at that time owned the Štřáhlavy estate and the town of Starý Plzenec. The painted Renaissance epigraph of Karel Kokořovec of Kokořov in the Church of the Nativity of the Virgin Mary is extraordinary.

Key words: Starý Plzenec; sepulchral monuments; early modern time; family of Kokořovec of Kokořov

Dějiny Starého Plzně se začaly psát v 10. století, kdy mělo město podobu středověkého hradiště spojeného s rodem Přemyslovců. To se díky prosperitě a rozvoji rozšířilo ve středověké město s knížecím hradem.^{2]} V tomto období neslo v historických pramenech označení „urbs“, které ho charakterizovalo jako opevněné sídlo se správní funkcí. O několik desítek let později vyšší status ztratilo a zůstalo pouhým městečkem. Během 14. století bylo zastíněno vzrůstající Plzní.^{3]} Přestože v průběhu let Plzenec vlastnily významné rody, mj. Šternberkové či Černínové z Chudenic, lokalita stála na okraji jejich zájmů. Největšího významu nabyla až za vlastnictví vladyckého rodu Kokořovců z Kokořova, jehož kořeny sahají na severní Plzeňsko. Ti vlastnili Starý Plzenec v letech 1561 až 1710. Zapsali se nejen do dějin města samotného, ale i do podoby zdejších církevních památek. Jejich zásluhou se do dnešních dnů dochovala románská rotunda svatého Petra a Pavla. Nechali také znovu vystavět dnes již neexistující kostel svatého Vavřince, dostavěli kostel svatého Jana Křtitele a nemění

1] Článek je věnován památce v červnu 2023 tragicky předčasně zesnulého Jiřího Roháčka, který byl bez nadsázky nestorem českého bádání o sepulkrálních památkách a s spiritem agens i movens periodika *Epigraphica & Sepulcralia*, jež tomuto bádání udávalo směr. Dosud vyšlá čísla, a zvláště pak samotné Roháčkovo dílo, včetně metodologie studia sepulkrálních památek, mi bylo vzorem a inspirací pro vlastní výzkum, viz např. Jiří ROHÁČEK, *Nápisy města Kutné Hory. Kutná Hora, Kaňk, Malín a Sedlec včetně bývalého cisterciáckého kláštera*, Praha 1996. O dvě desetiletí mladšího data je kniha Jiří WOLF – Michal B. SOUKUP, *Nápisy okresu Teplice*, Duchcov 2016 – rovněž zásadní monografie k tématu (zde i další česká a zahraniční literatura).

2] Jan SOUKUP, *Kostely Starého Plzně: stavby zachované i nezachované ve městě, které je předchůdcem Plzně*, Starý Plzenec 2009, s. 11–13.

3] Rudolf TUREK, *Význam Starého Plzně v časném středověku*, *Minulostí Západočeského kraje* 12, 1975, 153–171, s. 154-165.

pozornost věnovali též kostelu Narození Panny Marie.⁴⁾ V něm spočinula většina členů rodu po své smrti a dochoval se zde i bohatý, ve většině případů jim náležející, soubor sepulkrálních památek. Zdejší místo si zvolili jako svoji nekropoli vzhledem k absenci kostela v nedalekých Štáhlavech, kde kokořovská vrchnost sídlila na tamním zámku.⁵⁾

Na území Starého Plzně lze vysledovat existenci většího množství církevních staveb. Mimo zmíněné rotundy svatého Petra a Pavla, kostela svatého Jana Křtitele a kostelů svatého Vavřince a Narození Panny Marie šlo ještě o tři další svatostánky – svatého Václava, svatého Martina a svatého Blažeje. Oba dodnes dochované kostely, Narození Panny Marie a svatého Jana Křtitele, prošly pozoruhodným stavebním vývojem, jehož počátek lze klást do románského období. Razantní proměnou prošly během 14. století a několika dalšími, menšími, v průběhu ostatních staletí, těmi posledními pak během 19. století. I přesto si obě stavby zachovaly většinu původního vybavení včetně poměrně bohatého souboru dvanácti sepulkrálních památek, z nichž je bezesporu nejcenějším renesanční epitaf Karla Kokořovce z Kokořova.

Význam svatostánků rostl v průběhu let společně s významem církve a pohřeb v kostele se stal prestižní záležitostí. Není tomu jinak ani v případě staroplzeneckého souboru sepulkrálních památek, jež můžeme typologicky rozdělit na deset náhrobníků, které kryly tělo zemřelého a byly ve své době zasazeny do dlažby kostela, a dva epitafy. Ty se nacházely poblíž místa zemřelého a jejich úkolem bylo oslavit jeho činy.

Ve zdejším souboru z hlediska časového vymezení je nejstarší sepulkrální památkou náhrobník z roku 1573 z kostela Narození Panny Marie. Spolu s ním však 16. století zastupují ještě další tři sepulkrální památky. Období 17. století je zastoupeno dvěma sepulkrálními památkami a 18. století třemi sepulkráliemi. Nejmladší náhrobník pochází z roku 1735. V celkem třech případech není možné určit přesnou dataci, ale vzhledem k reliéfní složce obsahující erb Kokořovců, je lze datovat do období 16. až 18. století, kdy měli v držení Starý Plzenec.⁶⁾

Majoritně zastoupeným materiálem v dokumentované oblasti je mramor, jenž byl použit u sedmi sepulkrálních památek a převládá v kostele Narození Panny Marie. Dále byl ve třech případech využit pískovec, jedenkrát dřevo a kov.

Umístění sepulkrálních památek se v průběhu let často měnilo. Nejčastějším důvodem pro jejich přesun býval požadavek pro jejich zachování nebo renovace dlažby kostela. Ve staroplzeneckém souboru se tento přesun týká

4) Jan SOUKUP, *Kostely Starého Plzně: stavby zachované i nezachované ve městě, které je předchůdcem Plzně*, Starý Plzenec 2009, s. 11–13.

5) Anna VELICHOVÁ a kol., *Starý Plzenec: Strípky z historie a současnosti*, Plzeň 2009, s. 24.

6) Veškeré nápisové složky dochovaných sepulkrálních památek jsou transliterovány.

minoritního počtu sepulkrálií vzhledem k tomu, že by se hned v sedmi případech mělo jednat o primární umístění. Určitou výjimkou může být v této skupině náhrobník, který byl druhotně užit jako krycí kámen pro vstup do hrobky, ale i nadále zůstal v podlaze. V jednom případě se jedná o sekundární umístění (náhrobník v kostele svatého Jana Křtitele), terciární bylo zaznamenáno u čtyř sepulkrálií. To se týká souboru tří náhrobníků přesunutých z interiéru kostela do exteriéru a zpět a náhrobníku přesunutého pravděpodobně z vnitřku kostela do exteriéru a následně na nedaleký městský hřbitov.

Pohlaví pohřbené osoby bývá často patrné ze samotné vizuální podoby náhrobníku (jde-li o figurální typ), případně z nápisové složky. V oblasti Starého Plzence sepulkrálie náležejí převážně mužům. Ženskému pohlaví lze prokazatelně připsat jen jediný náhrobník, nicméně u třech sepulkrálních památek nebylo možné určit, komu náležely.

Kostel Narození Panny Marie

Dnešní kostel Narození Panny Marie stojí na místě původně románské stavby z 10. století. Dle nepodložených zpráv je její založení dokonce připisováno pražskému biskupovi Vojtěchovi. Mnohem jistější jsou však informace ze 14. století, kdy byla dokončena gotická podoba kostela, již si uchoval dodnes. Ve své době se jednalo o velmi nákladnou stavbu, což dokazuje dvacet osm výjevů z Nového zákona, jež (v současnosti ve fragmentech) zdobí presbytář kostela. Během husitských válek byl kostel pobořen. Znovu svoji slávu získal poté, co se majitelem panství stal Jiří Kokořovec z Kokořova, který převzal nad kostelem patronátní správu.^{7]} V 17. století prošel rozsáhlou přestavbou, při níž byl strop nahrazen mohutnou renesanční klenbou. Z tohoto období pochází i většina vnitřního vybavení včetně hlavního oltáře.^{8]} Pod jedním z jeho schodů je druhotně využito a umístěno fragment poloviny náhrobního kamene dnes skrytý dřevěným obložním. Během barokní přestavby vedené Heřmanem Jakubem Černínem byla ke kostelu přistavěna kaple Božího hrobu. V průběhu 19. století pak došlo k úpravě hřbitova kolem kostela do podoby parku. Pravděpodobně v tomto období byl přemístěn i náhrobník Jakuba Jana Lenka na nedaleký městský hřbitov. Zajímavým faktem je, že náhrobníky některých významnějších osobností zde zůstaly.

V kostele se dochoval soubor deseti sepulkrálních památek a jednoho náhrobníku dnes umístěného na městském hřbitově.

7] Jan SOUKUP, *Kostely Starého Plzence: stavby zachované i nezachované ve městě, které je předchůdcem Plzně*, Starý Plzenec 2009, s. 27–31.

8] Antonín, PODLAHA, *Posvátná místa království Českého: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém, Řada první: Arcidiecese Pražská I–III*, Praha 1907–1913, s. 323–324.

Jiří Kokořovec z Kokořova

Figurální náhrobek^{9]} z červeného mramoru je terciárně osazen u severní stěny rozšířené lodi kostela, jako první zleva v souboru tří vizuálně podobných kamenů. Primárně se nacházel v kněžišti kostela, odkud byl kolem roku 1890 přemístěn do exteriéru k západní stěně věže kostela pod okénko. Zpět do interiéru na své stávající místo byl přesunut v roce 1967. Je obdélníkového tvaru, o rozměrech 190 cm výšky a 93 cm šířky. V centrálním, mírně zahloubeném obdélníkovém poli je umístěna vysoce reliéfní figura stojícího muže ve zbroji se sňatou helmici, o níž se opírá rukou. Helmice je umístěna na podstavci, jenž je orientovaný nalevo od postavy; v jeho spodní části se nachází fragment erbu. Ve druhé ruce Jiří Kokořovec drží meč. Jednoduše, až schematicky vyvedená figura v obličejí nese rysy zemřelého Kokořovce včetně mohutného plnovousu. Oblouk nad hlavou je v rozích uzavřen z každé strany jednou reliéfní lilí jakožto znakem čistoty.

Celý výjev je orámován dnes již nečitelným opisem českého nápisu gotickou minuskulou, jenž se dochoval v přepisu z roku 1929: *Letha Panie 1573... ten pátek przed Swatym Waclawem... Girži Kokorzowec... Pan Buoh racz dussi geho milostiv byti.*^{10]}

Náhrobek se dochoval výrazně poškozený mechanickým působením, v důsledku čehož došlo k ohlazení nápisové složky kamene a dalších reliéfních prvků, včetně figury zemřelého Jiřího Kokořovce. Na kameni je též znatelná vertikální prasklina v oblasti hrudi táhnoucí se po celé jeho šířce. Mimoto byl doplněn v horní části jiným materiálem do jedné roviny s dalšími náhrobky. Plocha je pokryta šedavým povlakem.

Jiří Kokořovec z Kokořova se narodil do rodu původně sídlícího na severním Plzeňsku. Byl synem Petra Kokořovce a Ozany z Prostiboře a Podmohl a do Starého Plzněce přišel poté, co v roce 1539 zakoupil šťáhlavské panství.^{11]} Svoje majetky rozšířil roku 1561, kdy od Zdeňka ze Šternberka zakoupil část zelenohorského panství. V tuto dobu byl připojen Starý Plzenec spolu s Radyní a Losinou. Z rozsáhlého panství vytvořil tři statky: Prádllo, Choce nice a Petrovice, jež si po jeho smrti spolu s dalšími majetky rozdělili synové. Během svého života se stal poručníkem dětí zemřelého Jana Chotka z Chotkova a Šebestiána Ulického z Plešnic. V roce 1547 byl poprvé uváděn jako člen rytířského stavu. Tehdy se coby jeho zástupce účastnil sněmu v Praze. Jeho manželkou se stala Dorota Údrčská z Údrče. Společně měli čtyři dcery (Ozanu,

9] Příloha č. 1 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Jiří Kokořovec, Dorota Údrčská z Údrče, Mořic Kokořovec z Kokořova.

10] SOA Plzeň, Šaroch Josef, karton 1, Kokořovci z Kokořova, pag. 19.

11] *Ottův slovník naučný* 14, Praha 1899, s. 523.

Kateřinu, Salomenu, Annu) a čtyři syny (Petra, Jana, Mořice a Karla).^{12]} Jiří bývá považován za výteného hospodáře a osobu, jež mimořádne povznesla svůj rod.^{13]} V roce 1571 zemřel jeho syn Mořic a o čtyři roky později i manželka Dorota. Dle dochovaného přepisu z náhrobníku měl Jiří zemřít před ní, v roce 1573, to je ale málo pravděpodobné. Ještě v roce 1578 totiž předal synu Petrovi Źlutice a teprve v roce 1584 proběhlo rozdělení majetku i mezi ostatní syny. Karel získal Štáhlavy, Vřeruby a Kokořov, jeho bratr Jan držel Prádlo a Petr již zmíněné Źlutice. Je tedy velmi pravděpodobné, že kvůli špatné čitelnosti nápisu bylo zaměněno některé z posledních dvou čísel. Josef Šaroch se kloní k variantě záměny číslo osm za sedmičku: Jiří Kokořovec by tak zemřel v roce 1583, s čímž koresponduje přerozdělení majetku mezi jeho potomky v následujícím roce.^{14]} Naopak jiné prameny uvádějí jako rok Jiřího smrti až onen rok přerozdělení, tedy 1584.^{15]}

Dorota Údrčská z Údre

Figurální nhrobník^{16]} z erveného mramoru je umístěn terciárn u severní zdi lodi, jako druhý v pořadí zleva v souboru náhrobníků napravo od náhrobníku Jiřího Kokořovce z Kokořova. Je obdlníkového tvaru, o rozměrech 195 cm výšky a 97 cm širky. V centrální části kamene je vyobrazena figurální postava ležící ženy oděné do dlouhého řatu s balónovými rukávy a sepjatými rukama na hrudi. Pod hlavou má umístěný polštář se střapcem v každém rohu. Dole u nohou v levém rohu se nachází v kulatém poli fragment erbu Údrských z Údre se znatelnou poloviční figurou těžkooděnce nesoucího zlatou kouli v klenotu. Centrální, mírn zahlobené obdln pole bylo pvodn pravděpodobn orámováno npisovm polem, avšak po nm již nenajdeme ani fragmentární stopy.

Náhrobník se dochoval výrazn mechanicky poškozen. V důsledku toho došlo k ohlazení reliéfní složky. Nemůžeme tak posoudit míru zachycení osobnostních rysů zemřelé. Při dolním okraji došlo k odlomení několika fragmentů kamene, který pak byl opět doplněn dalším materiálem pro vytvoření jednotného bloku tří náhrobníků. Jeho plocha je pokryta šedavm povlakem.

Zemřelou osobou, již náleží náhrobník, by měla být Dorota Údrčská z Údre, manželka Jiřího Kokořovce z Kokořova. Pocházela ze šlechtické

12] SOA Plzeň, Šaroch Josef, karton 1, Kokořovci z Kokořova, pag. 17–20.

13] *Ottův slovník naučný* 14, s. 523.

14] SOA Plzeň, Šaroch Josef, karton 1, Kokořovci z Kokořova, pag. 19–21.

15] August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království eskho: Plzeňsko a Loketsk*, Praha 1998, s. 209.

16] Příloha . 1 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Jiří Kokořovec. Dorota Údrčská z Údre, Mořic Kokořovec z Kokořova.

rodiny z Čech, jejíž jméno bylo odvozeno od Údrče nedaleko Bochova na Karlovarsku. Poprvé se v pramenech objevila v 70. letech 14. století osobou Evana, jenž je považován za zakladatele rodu. Údrč získali až v roce 1431 osobou Jindřicha.^{17]} Dorotíným otcem byl Jiří Údrčský z Údrče, matkou Benigna ze Šanova. S manželem Jiřím Kokořovcem měla celkem osm dětí. Zemřela v roce 1575 a pohřbena byla ve farním kostele ve Starém Plzenci.^{18]}

Mořic Kokořovec z Kokořova

Figurální náhrobník^{19]} z červeného mramoru je umístěn terciárně jako poslední ze tří náhrobníků přisazených ke zdi severní lodi kostela. Je obdélníkového tvaru, o rozměrech 213 cm výšky a 88 cm šířky. V centrální části je umístěna v mírně zahluženém obdélníkovém poli vysoce reliéfní mužská figura stojící na výstupku, oděná do zbroje s límcem obepínajícím krk a se sejmutou helmou odloženou na podstavci, kterou přidržuje zemřelý rukou. V levé dolní části kamene je fragment znaku Kokořovců z Kokořova. Také v tomto případě drží zemřelý ve druhé ruce meč a vizuálně se tak nemálo shoduje s náhrobníkem Jiřího Kokořovce. I přes setřené reliéfní prvky v obličejí lze pozorovat snahu o vyjádření osobnostních rysů zemřelého. Prostor nad figurou je zakončen obloukem a v každém z rohů je reliéfně vyveden rostlinný motiv.

Okolo celého centrálního výjevu se nacházel český reliéfní nápis gotickou minuskulou: [abc] / [abc] wiestowany [abc] / [---] / [abc]. Opis, nekompletně dochovaný, zní: *Letha Panie 1571 ten auterek przed Zwiestowanj Panny Marie umrzel... Pan Maurycius... Kokorzowa... byti.*^{20]}

Tak jako předchozí náhrobníky se i tento dochoval mechanicky poškozen, v důsledku čehož došlo k setření některých reliéfních prvků. V dolní části při hraně chybí fragmenty kamene, jeho plocha je zastřena šedavým povlakem a povrch rozpraskán.

Mořic Kokořovec z Kokořova byl synem Jiřího Kokořovce z Kokořova a Doroty Údrčské z Údrče. Zemřel jako mladý a svobodný v úterý před Zvěstováním Panny Marie, tj. 20. března,^{21]} v roce 1571.

17] *Ottův slovník naučný* 26, Praha 1904, s. 14.

18] SOA Plzeň, Šaroch Josef, karton 1, Kokořovci z Kokořova, pag. 20.

19] Příloha č. 1 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Jiří Kokořovec, Dorota Údrčská z Údrče, Mořic Kokořovec z Kokořova.

20] SOA Plzeň, Šaroch Josef, karton 1, Kokořovci z Kokořova, pag. 21.

21] Josef EMLER. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české: potřebná pomůcka pro archiváře, dějepisce, duchovní, soudce a advokáty*, Praha 1876, s. 25.

Karel Kokořovec z Kokořova

Karel Kokořovec se narodil roku 1552 již na štáhlavském panství Jiřímu Kokořovci z Kokořova a Dorotě Údrčské z Údrče jako jedno z osmi dětí. Po smrti otce, pravděpodobně v roce 1583, zdědil právě Štáhlavy spolu se Starým Plzencem i Radyní a Všeruby s Kokořovem. Již v roce 1587 rozšířil majetek o panství Poříčí.^{22]} O rok dříve uzavřel dohodu s bratrem Petrem, jenž měl v držení Žlutice, čímž majetek nabyl podoby fideikomisu, a v roce 1593 se stal poručníkem jeho nezletilého syna Adama Jiřího a zároveň správcem Žlutic, Hrádku Pohořského a Oleše. Tuto funkci vykonával až do zletilosti svého synovce, který ji dovršil v roce 1602.^{23]} Mimo rozšiřování majetku se Karel z Kokořova angažoval v režijním podnikání. Z tohoto období pocházejí první nepřímé zmínky z let 1587 a 1592 o hutích na železnou rudu založených v nedalekém Sedlci a fungujících již za Karla, avšak více informací není známo.^{24]} V roce 1604 byl dokonce jmenován členem komise, jež měla řešit spory při prodeji rokycanských železáren.^{25]} Jeho manželkou se stala Marjana ze Svárova, dcera Václava staršího ze Svárova a jeho manželky Ludmily rozené Muchkové z Bukova,^{26]} která má náhrobek v kostele v Těnovicích. Manželé spolu měli čtyři dcery (Ludmilu, Salomenu, Kateřinu a Alžbětu) a dva syny, Jiřího Petra a Kryštofa Karla.^{27]} Jak uvádí nápis na epitafu, za svého života se Kokořovec stal císařským radou a hejtmanem Plzeňského kraje. Byl katolíkem a jako vyslanec krále se zúčastnil moravského sněmu v Brně, jenž se konal 12. února 1602. Na něm byl titulován jako pán na Štáhlavech, Žákavě a Nebílovech. Karel z Kokořova zemřel 20. srpna 1605 ve věku 53 let a byl pohřben ve farním kostele Narození Panny Marie, kde se nachází nejen jeho náhrobek, ale též skvostný epitaf.

Dřevěný renesanční malovaný epitaf^{28]} je umístěn v sediliovém výklenku na epištolní straně v presbytáři vedle hlavního oltáře. Jeho ústředním motivem je podobizna Karla Kokořovce z Kokořova klečícího pravděpodobně ve zdejším kostele Narození Panny Marie s výhledem na kostel svatého Jana Křtitele dole ve městě na náměstí a v pozadí se zříceninou hradu Radyně. Šlechtic je symbolicky oděn do celoplátové rytířské zbroje doplněné zlatým lemováním

22] SOA Plzeň, Šaroch Josef, karton 1, Kokořovci z Kokořova, pag. 20–22.

23] Tamtéž, pag. 23.

24] Václav ČEPELÁK, *Waldsteinské železářny v Sedlci, kolébka Škodových závodů*, in: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky, Praha 1954, s. 147.

25] SOA Plzeň, Šaroch Josef, karton 1, Kokořovci z Kokořova, pag. 24.

26] Tamtéž, pag. 24.

27] Tamtéž, pag. 26.

28] Příloha č. 2 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Karel Kokořovec z Kokořova (epitaf).

a s okružím kolem krku, mečem u pasu a sejmutými rukavicemi a helmicí.^{29]} Obojí je položené na zemi vedle něho. V obličejí můžeme sledovat osobité rysy zemřelého včetně plnovousu. Karel je vyobrazen se zbožně sepjatýma rukama, v nichž drží nápisovou pásku ve tvaru rozvinuté stužky s černým latinským nápisem kapitálou: MATER DEI MEMENTO MEI. Naproti němu je vyobrazena na nebesích na půlměsíci stojící Panna Marie, jež v pravé ruce drží olivovou ratolest a v levé rozvinutou stužku s latinským černě malovaným nápisem kapitálou: MIELI SIS PROPITI V SILLE. Celý výjev je uzavřen v horní části nebesy s vyobrazením několika andělíčků na každé straně a v centrální části s Ježíšem Kristem, pod nímž se nachází třetí nápisová páska ve tvaru rozvinuté stužky s latinským nápisem malovaným červenou barvou: NON EST FAS MATER MEA VT FACIEM TVĀ CONFVNDĀ. Ve středu spodní části výjevu je vyobrazen znak Kokořovců z Kokořova v kartuši. Spodní část pod malovaným motivem je vyplněna nápisovým polem s latinským zlatým textem malovaným kapitálou na tmavém podkladu:

NOBILISSIMO, AC STRENVISSIMO EQVITI, CAROLO
KOKOROWECIO A KOKORZOW, DOMINOINSSTIA = / HLAW,
ZIAKAWA, ET NEBILOW, SACRAE CAESAREAE MAIESTATIS
CONSLIARIO, HVMANISSIMO PIENTISSIMO /ORTHODOXO
ROMANO, CATHOLICO, CONIVGI AC PARENTI CHARISSIMO, ET
DVLCISSIMO, PRAEFECTVRAPILSNĚ = / SIS DISTRICTVS TERTIVM
EXACTA LEGATIONE AD MORAVOS OBITĀ, MVLTIS DENIQVE
ÉCOMMODO RE / PVBLICAE EXANTATIATIS LABORIBVS; ANNO
16. 05 AETATIS VERO; 53 : 20 AVC : PLACIDISSIMI EATIS FVN =
/ CTO : VIDVA MAESTISSIMA, MARIANA DE SWAROW : FILIAE
AFLICTISSIMA, LVDMILLA, SALOMENA, CATHA = / RINA, ATQVE
ELISABETH : FILII ORBISSIMI, PETRVS GEORGIVS ET CAROLVS
CHRISTOPHOR[?]: GRATAE MEMORIAE / ET DEBITAE OBSERVANTIV
ERGO, GEMENTES POSVĚRTE. //^{30]}

Malovaný epitaf je zasazen do zlatého rámu s jemným rostlinným a volutovým zdobením zhotoveným rytím do dřeva. Umělecky hodnotné dílo se dochovalo bez jakéhokoliv poškození a je srovnatelné nejen v této rovině se žlutickým votivním obrazem náležejícím Karlovu bratru Petrovi Kokořovcovi z Kokořova. Patrně obě malby pocházejí z dílny stejného západočeského malíře z oblasti Žluticka, čemuž nasvědčuje malířské provedení rukou či drapérií.^{31]}

29] Oděvně byl epitaf reflektován v díle Veronika PILNÁ. *Oděv v západních Čechách 15. až 17. století*. Plzeň 2018. s. 285.

30] Majuskulní "I" opatřená tečkou jsou v přepise nahrazena minuskulním "i".

31] Eva BUKOLSKÁ, *Votivní obraz rodiny Kokořovců*, *Umění* 7, 1959, s. 277.

Znakový náhrobník^{32]} z červeného mramoru je primárně umístěn na epistolní straně v presbytáři pod epitařem Karla Kokořovce z Kokořova. Až doposud byl zakryt rozšířeným stupněm hlavního oltáře. Je obdélníkového tvaru, o rozměrech 198 cm výšky a 102 cm šířky. V dolní polovině se ve čtvercovém poli nachází v reliéfní kartuši z listoví erb Kokořovců z Kokořova. V každém z dolních rohů kamene je vytesán motiv růže a v horních okrajích dolní poloviny střípce s korálky.

V horní polovině je umístěno v rolverkové kartuši reliéfní nápisové pole s českým textem gotickou minuskulou: *Letha Panie 1605 w Sobotu / po nanebewzety Panny Marye / ginacz na den S^o Bernarta gz / ta Usnul w Panu [---] state / czny rytirz pan Karel Kokorzo [---] / z Kokorzowa na sstia [---] / [---] radda 27 gt [---] /zy [---] Bo [---] dussy geho //*

Celý výjev je jednoduše orámován tenkou linkou.

Náhrobník se dochoval bez jakéhokoliv výraznějšího poškození mimo popraskání či poškrábání plochy kamene a ohlazení některých částí nápisové složky, což znesnadňuje její čtení.

Adam Jiří Lipovský z Lipovic

Pískovcový epitař^{33]} s povrchovou úpravou je umístěn na evangelijní straně presbytáře vedle schodů na kazatelnu. V nejvyšším místě měří 208 cm a v nejširším místě 84 cm. Epitař je horizontálně členěn na dvě části, jež jsou od sebe odděleny římsou s motivem květu uprostřed. Horní část je nepravidelného tvaru a je zakončena římsou s volutami na středu a na stranách. V jejím středu je umístěn reliéfní erb Lipovských z Lipovic s polovinou lva s vyplazeným jazykem a korunou na štítě a v klenotu obklopeném fajnrochy. V dolní části nepravidelného tvaru, zakončené při horní hraně volutami a při dolní hraně stojící na nízkém dekorativním podstavci, který je součástí epitaře, je umístěno oválné nápisové pole s latinským textem kapitálou tesanou do plochy kamene:

SiSTE VIATOR & LEGE / IACET HiC VENERABiLiS / AC PERiLLVS TRiS D : ADAMVS / GEORGi; LIPOWSKY DE LiPOWiTZ / HVi; ECCLLESiAE DECAN; PER 2 : AÑOS / ZELOSiSSiM; ViXiSSET FORTE / NiSi AMOR PRO OViCVLiS PROPRIã / ViTã EXPONERE DOCViSSET. VT Si / AETERNE ViVER ET, OPTiME SiBi / CONSVLViT. QViESCiT NVNC SVB UM / BRA MARIANA, VT EO FELiCiOR / PRO AETERNiTATE RES VRGAT / OBYT i2. Jan & AÑÕ i1735 / AETATiS SVAE 36 AÑORVM //^{34]}

Epitař se dochoval bez jakéhokoliv poškození.

32] Příloha č. 3 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Karel Kokořovec z Kokořova (náhrobník).

33] Příloha č. 4 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Adam Jiří Lipovský z Lipovic.

34] Majuskulní "I" opatřená tečkou jsou v přepise nahrazena minuskulním "i".

Adam Jiří Lipovský z Lipovic byl po dobu dvou let děkanem ve Starém Plzenci. Stal se jím v roce 1733 poté, co nahradil Jiřího Bonaventuru Polipeského. Jeho zdejší působení bylo ukončeno v roce 1735 náhlým úmrtím ve věku 36 let. Lipovského nástupcem se stal Antonín Josef Matoch.^{35]} Adam Jiří pocházel ze šlechtického rodu, jenž svůj název odvozoval od Lipovic na Prahaticku, a poprvé se v pramenech objevil v 15. století. Dle údajů na náhrobníku se narodil kolem roku 1699. Matrika narozených v Kotouni klade datum narození na den 27. března roku 1698. Jeho otcem byl František Karel Lipovský z Lipovic a matkou Ludmila Eva Lipovská, rozená Janovská z Janovic.^{36]} V roce 1723 se stal farářem v Čížově a o deset let později děkanem ve Starém Plzenci.^{37]} Zemřel 12. ledna 1735 a o dva dny později byl pohřben v kostele Nanebevzetí Panny Marie.^{38]}

Matěj Bittner

Nápisový litinový náhrobník^{39]} je umístěn v dlažbě kostelní lodi na její levé straně vedle menšího oltáře. Je obdélníkového tvaru, o rozměrech 147 cm výšky a 88 cm šířky. V celé jeho ploše je umístěno nápisové pole s českým litým písmem kapitálou v tomto znění:

GA KTERY ZDE ODPOČIWAM / MATIEC BITTNER SE
NAZIWAM / SMRTI LOS NA MNIE GEST DOSSEL / CZYL ŽIWOTA
MEHO PROSSEL / LETA 1733 DNE 21 IUNY / SSICHTMYSTREM
GSEM BIL DLE / OURZADU / LEŽIM DLE DESET MYCH DITEK /
RŽADU. / TUTO LUZKO GSEM SY ZWOLYL U MA / RIE MATICZKY.
/ BY SWYM PLASSTIEM MNIE PRSY / KRILA WZDICKY. / TY
ZATÍM MNIE WYNSSUG LECH / KE ODPOČIWANI. / A K MEMU,
Y K TWEMU SOUDU SLAW / NE ZMRTYCH WSTANI. //

Náhrobník se dochoval bez jakéhokoliv výraznějšího poškození. Na nápisové složce jsou na některých místech patrné stopy koroze, a to zejména v pravé části, kde byl původně překryt pravděpodobně rozšířeným stupněm vedlejšího oltáře.

Matěj Bittner, jak uvádí náhrobník, byl šichtmistrem, zemřel 21. června 1733 a měl deset dětí. Záznam v matriční knize zemřelých uvádí

35] SOKA Plzeň-jih, Farní úřad Starý Plzenec, Kronika fary 1836–1946, pag. 16.

36] SOA v Plzni, Sbírka matrik západních Čech, sign. Kotouň 02 (Narození, oddání, zemřelí 1681–1734), pag. 54.

37] *Ottův slovník naučný* 16, Praha 1900, s. 76.

38] SOA v Plzni, Sbírka matrik západních Čech, sign. Starý Plzenec 05 (Narození, oddání, zemřelí 1729–1761), pag. 85.

39] Příloha č. 5 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Matěj Bittner.

bývalého šichtmistra Matěje Václava Bittnera ze Sedlce jako zemřelého 14. června 1733 ve věku 57 let a pohřbeného 16. června v chrámu Panny Marie farářem Adamem Lipovským z Lipovic.^{40]} Matěj Bittner se tak pravděpodobně narodil kolem roku 1676. Patrně pracoval v sedleckých železárnách, o jejichž počátcích se ví velmi málo. Existovaly zde již za života Karla Kokořovce z Kokořova a po útlumu během třicetileté války začal jejich rozvoj znovu na konci 17. století.^{41]}

Kokořovci z Kokořova – neurčená osoba (1)

Figurální náhrobník^{42]} z bílého mramoru je umístěn v dlažbě na levé straně vedle hlavního oltáře. Je obdélníkového tvaru, o rozměrech 190 cm výšky a 100 cm šířky. V centrální části je umístěna figura zemřelého muže původně oděná do zbroje se sejmutou helmicí. V levé ruce drží meč. Zemřelá osoba byla vyobrazena s osobitými prvky v oblasti hlavy – delšími vlasy a bradkou. V pravém dolním rohu se pravděpodobně nacházela helmice s chocholem. V každém z horních rohů byl reliéfní erb Kokořovců z Kokořova, který je dnes rozpoznatelný podle buvolích rohů a hrací kostky v klenotu. Nápisové pole bylo umístěno okolo celého výjevu a fragment několika neurčitých písmen dokládá jeho tesanou formu do plochy kamene kapitálou.

Náhrobník se dochoval výrazně mechanicky poškozený, v důsledku čehož je setřena většina reliéfních prvků a taktéž nápisová složka, jež se původně nacházela v popisu. Nelze tak určit, které osobě náležel.

Kokořovci z Kokořova – neurčená osoba (2)

Znakový náhrobník z červeno-hnědého mramoru je umístěn ve středu lodi v dlažbě kostela v oblasti presbytáře. Je obdélníkového tvaru, o rozměrech 194 cm výšky a 100 cm šířky. Při horní hraně se nacházel dnes již neznatelný fragment reliéfního erbu Kokořovců z Kokořova. Kámen je zde s největší pravděpodobností osazen druhotně, což potvrdil průzkum provedený v kostele v roce 2010, kdy byla zjištěna přítomnost hrobky pod náhrobníkem. Jsou v ní pohřbeny dvě dospělé osoby kněžského původu a jeden chlapec dětského věku, jehož odborníci také spojují s kněžským prostředím. Pohřby jsou datovány do 17. až poloviny 18. století. Závěr průzkumu hovoří o druhotném využití

40] SOA v Plzni, Sbirka matrik západních Čech, sign. Starý Plzenec 05 (Narození, oddání, zemřelí 1729–1761), pag. 68.

41] V. ČEPELÁK, *Waldsteinské železářny v Sedlci*, s. 147.

42] Příloha č. 6 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Kokořovci z Kokořova – neurčená osoba (1).

kamene k uzavření hrobky, jelikož byla otevřena již dříve a samotný náhrobík pochází už z 16. až 17. století.^{43]} Určitým ukazatelem může být též nepřítomnost hřebů sloužících k otvírání hrobky, či otvorů po nich.

Na náhrobíku je patrné výrazné mechanické poškození, v důsledku čehož byla setřena jeho reliéfní složka. Nelze tak určit, komu náležel.

Kokořovci z Kokořova – neurčená osoba (3)

Znakový náhrobík^{44]} z červeného mramoru je umístěn u stěny na epistolní straně v dlažbě presbytáře. Je obdélníkového tvaru, o rozměrech 180 cm výšky a 88 cm šířky. V horní polovině se původně v rolverkové kartuši nacházelo nápisové pole. Vzhledem k vizuální podobnosti s náhrobíkem Karla Kokořova lze předpokládat, že mělo podobu reliéfní gotické minuskuly. V dolní polovině je vyobrazen v kruhovém poli erb Kokořovců z Kokořova s buvolími rohy a kostkou v klenotu.

Náhrobík je poškozen mechanickým působením, v důsledku čehož došlo k ohlazení nápisové složky i reliéfní složky kamene. Jeho povrch je též pokryt řadou jemných prasklin. Nelze tak přesně určit, komu náležel.

Jakub Jan Lenk

Nápisový náhrobík^{45]} je sekundárně osazen na městském hřbitově u jeho ohradní zdi a dnes je zčásti krytý novodobým hrobem. Primárně byl umístěn na zdi kostela Narození Panny Marie.^{46]} Lze však předpokládat, že se jedná o terciární umístění a náhrobík se původně nacházel v interiéru kostela, čemuž by mohla nasvědčovat i nápisová složka kamene. Je zhotoven z pískovce obdélníkového tvaru, o rozměrech 175 cm výšky a 93 cm šířky. V centrální části v horní třetině je hrubě tesaný kalich v celé ploše obklopený tesanou kapitálou do plochy kamene nestejně velikosti a černé barvy, jež pokračuje až k jeho spodní hraně. Strohá nápisová složka v češtině se dochovala v tomto znění:

43] Martin LANG – Jana BĚLOVÁ – Vladimír HITMAN, *Výzkum podzemí kostela Narození Panny Marie a přilehlé fary ve Starém Plzenci v r. 2010*. Oficiální stránky Muzea středních Brd Strašice [online]. Dostupné také z URL: <<http://www.muzeumstrasice.eu/index.php/clanky/151-vyzkumna-zprava-sp20101030>> [cit. 1. 10. 2023].

44] Příloha č. 7 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie: Kokořovci z Kokořova – neurčená osoba (3).

45] Příloha č. 8 – Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie, městský hřbitov: Jakub Jan Lenk.

46] *Náhrobek faráře Jana Jakuba Lenka*. Národní památkový ústav: památkový katalog [online]. Dostupné také z URL: <<https://pamatkovykatalog.cz/nahrobek-farare-jana-jakuba-lenka-15036515>> [cit. 25. 4. 2023].

A. L. P. i7iZ DNE Z. OCTO. / DOKONAL ZIWOT SWVG / W PANV
A TVTO DLE / WVLE SWE GEST POCHO / WAN DWOGI CTIHODNi
KNEZ / GAKVB GAN LENK FARARZ / A HORLIWY PASTiRZ DVSSiCH
/ OSADy ZDEISSy PRZES Z0 LETH / WEKV SWEHO 49 LETHA X0
NE / DEL GEHOZTO PRZICZINENIM A / WLASTNI [---] W TOMTO /
CHRAMV [---] TEST WOPOD / [---] A / [---] ZENO A PRZI / [---] CHRAM
PANE / ROZMNOZEN GEST. / ODPoczINVTI WECZNE DEy MV. / PANE
ASWETLO WECZNE SWE. / TIZ GEMV AMEN //^{47]}

První čtyři řádky jsou ve středu rozděleny reliéfním kalichem. Na náhrobníku je patrné působení povětrnostních vlivů, v důsledku čehož došlo k ohlazení nápisové složky zejména v levé spodní části kamene. Dle sytosti písma prošel nedávno opravou.

Jan Jakub Lenk (či též Jakub Jan Lenk) byl rodákem ze Starého Plzeňce. Dle dat uvedených na náhrobníku se narodil kolem roku 1663. Zdejší farářem se stal v roce 1692, kdy vystřídal Matouše Michaela Matějovského. Ve své funkci setrval dlouhých dvacet let, až do 2. října 1712. Zemřel ve věku 49 let a na jeho místo nastoupil Jiří Bonaventura Polípešský.^{48]} V roce 1699 nechal Lenk ulít zvon pro kostel Narození Panny Marie u klatovského zvonáře Štěpána Princqueyho.^{49]} Stal se též autorem knihy *Bašty zbrojné jednoho městečka aneb bratrstva mariánského a svatováclavského*, jež byla vydána tiskem s povolením duchovní vrchnosti v roce 1706.^{50]}

Kostel svatého Jana Křtitele

Na místě dnešní jednododní stavby kostela sv. Jana Křtitele, uzavřené trojboce zakončeným presbytářem, stávala první stavba již v románské době. Během 14. století prošla razantní gotickou přestavbou, jejíž podobu si uchovala až na několik výjimek dodnes.^{51]} Z proměn lze jmenovat přestavbu v 17. století, ze které pocházejí barokní portály a taktéž okna či klenby. V roce 1784 došlo k jeho zrušení na základě josefínských reforem; znovu byl obnoven až na počátku 19. století.^{52]} Většina vnitřního vybavení kostela pochází z období od 17. do 19. století.^{53]} V prostoru kostela se dochoval jediný náhrobník.

47] Majuskulní "I" opatřená tečkou jsou v přepise nahrazena minuskulním "i".

48] SOKA Plzeň-jih, Farní úřad Starý Plzeňec, Kronika fary 1836–1946, pag. 15.

49] A. PODLAHA, *Posvátná místa království Českého*, s. 325.

50] Jakub Jan LENK, *Bašty zbrojné jednoho městečka aneb bratrstva mariánského a svatováclavského*, Praha 1706. Vydal Karel František Kofenmüller.

51] Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech 3*, Praha 1980, s. 421.

52] *Kostel sv. Jana Křtitele*. Národní památkový ústav: památkový katalog [online]. Dostupné také z URL: <<https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-kr-titele-15046997>> [cit. 18. 4. 2023].

53] E. POCHE, *Umělecké památky Čech 3*, s. 422.

Bartoloměj Vorel Lochovský

Znakový pískovcový náhrobek^{54]} je (minimálně) sekundárně umístěn u levé stěny kostela za kazatelnu na novodobém žulovém hranolu. Původně byl údajně vsazen ve středu presbytáře v dlažbě, ale vzhledem k tomu, že je zde zemřelá osoba uváděna jako Bartoloměj Kokořovec z Kokořova a list s textem je vložen druhotně v kronice, nelze říci, odkud autor tohoto tvrzení své údaje čerpal.^{55]} Kámen je obdélníkového tvaru, o rozměrech 173 cm výšky a 76 cm šířky.

V horní části je umístěno osmiřádkové nápisové pole s českým reliéfním textem tesaným gotickou minuskulou: *Letha 1591 Umrz / el Pan Bartholome (eus) / Vorel Lochowsky t en / stwrtek po S(watem) Girzim / hodinu przede dnem / [---] a pochowan tuto [...] / P. Buohracz mu milostiw/ [---] //*

V dolní části je vyobrazen v obdélném zahloubeném poli reliéfní erb s motivem dvou ptačích hlav odvrácených od sebe.

Náhrobek se dochoval výrazně poškozený, zejména nápisová složka je velmi obtížně čitelná. Mimo to chybí fragment kamene v levém dolním a horním rohu.

K zemřelé osobě se nenacházejí žádné dostupné prameny mimo informací uvedených na náhrobku.

Závěr

Terénním výzkumem a následujícím studiem pramenů v archivech a publikacích v knihovnách Plzeňského kraje bylo zjištěno, že se v rámci Starého Plzně nachází soubor dvanácti sepulkrálních památek, z nichž jednu nelze dokumentovat kvůli jejímu zakrytí stupněm hlavního oltáře.

Nejčastějším typem sepulkrální památky je ve Starém Plzenci náhrobek, jenž je zastoupen jak v kostele Narození Panny Marie, tak i v kostele svatého Jana Křtitele. Náhrobek je umístěn i v prostoru městského hřbitova. Náhrobní deska hrobky je zastoupena pouze jednou, tak jako dřevěný epitaf náležející Karlovi Kokořovcovi z Kokořova. Oba zmíněné typy se nacházejí v kostele Narození Panny Marie.

Staroplzenecké náhrobníky lze rozdělit na nápisové, znakové i figurální. Posledně uvedené náležejí Jiřímu Kokořovcovi z Kokořova, jeho manželce Dorotě Údrěské z Údrče, jejich synovi Mořici Kokořovcovi z Kokořova a několika neurčeným osobám téhož rodu.

V otázce umístění převážilo umístění primární, které bylo evidováno v sedmi případech. V lokalitě je zastoupeno také sekundární i terciární umístění.

54] Příloha č. 9 – Starý Plzenec, kostel sv. Jana Křtitele: Bartoloměj Vorel Lochovský.

55] SOKA Plzeň-jih, Farní úřad Starý Plzenec, Kronika fary 1836–1946, vložené listy.

To je užito v celkem čtyřech případech. Velmi zajímavé je přemístění souboru tří náhrobníků z interiéru kostela do exteriéru a zpět do interiéru.

Majoritně zastoupeným materiálem se stal mramor, jenž ve staroplzeňském souboru sepulkrálních památek převládl. Dalšími materiály užitými v lokalitě byl pískovec, dřevo a též (netypicky) kov v případě náhrobníku šichtmistra zdejších sléváren Matěje Bittnera.

Skupina sepulkrálních památek nacházejících se na území Starého Plzně původně ve dvou sakrálních objektech čítá celkem dvanáct náhrobků. Tento soubor lze v rámci Plzeňska řadit početně k těm větším. Pokud pomíne velké skupiny dochovaných sepulkrálií nacházející se v samotné Plzni, lokality v jejím okolí čítají o mnoho méně dochovaných památek. Tato skutečnost se týká i stupně dochování. Nejcennějším a umělecky nejpropracovanějším je bezpochyby epitaf Karla Kokořovce, který je reflektován v řadě publikacích.^{56]} Mimo to soubor čítá další, ale už méně umělecky hodnotné náhrobníky. Jedná se především o figurální náhrobníky členů rodu Kokořovců, na nichž lze sledovat schematičnost ve ztvárnění postav, avšak stále přítomnou snahu autora o zachycení individuálních rysů zemřelého. V jejich případě lze také konstatovat výraznou vizuální shodu a provedení, z čehož lze usuzovat, že pochází z dílny stejného autora. Nejmenší umělecký přesah pak přináší nápísovité náhrobníky, především nejmladší z nich – Matěje Bittnera. I přesto má v souboru náhrobků své prvenství v podobě materiálu, z něhož je zhotoven. V rámci skupiny hraje též v umělecké úrovni roli doba vzniku dané sepulkrální památky.

Závěrem lze konstatovat, že v oblasti Starého Plzně se zachovaly důkazy v podobě náhrobků, které dokumentují rozsáhlou nekropoli členů rodu Kokořovců z Kokořova a také pohřby (nejen) místních duchovních. Ve většině případů vykazují velmi dobrý stupeň dochování, ale i uměleckou hodnotu a jsou přínosem nejen pro oblast sepulkrální skulptury a malby, ale také pro další odborná historická odvětví.

Sepulchral monuments in Starý Plzenec

Summary

Through field research and the subsequent study of sources in the archives and libraries of the Plzeň region, it was found that within Starý Plzenec there is a set of twelve sepulchral monuments, one of which cannot be documented because it is covered by the steps of the main altar.

^{56]} V. PILNÁ. *Oděv v západních Čechách 15. až 17. století* či Ondřej, JAKUBEC a kol., *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007.

The most common type of sepulchral monument in Starý Plzenec is the tombstone, which is represented both in the Church of the Nativity of the Virgin Mary and in the Church of St. John the Baptist. One tombstone is also located in the area of the city cemetery. The gravestone of the tomb is represented only once, so as a wooden epitaph belonging to Karl Kokořovec of Kokořov. Both mentioned types are located in the Church of the Nativity of the Virgin Mary.

Starý Plzenec tombstones can be divided into inscriptions-, signs- and figures-tombstones. The latter belong to Jiří Kokořovec of Kokořov, his wife Dorota Údrčská of Údrč, their son Mořic Kokořovec of Kokořov and several unspecified persons of the same family.

In terms of location, primary location prevailed, which was recorded in seven cases. Secondary and tertiary placements are also represented in the locality. This is used in a total of four cases. Very interesting is the relocation of the set of three tombstones from the interior of the church to the exterior and back to the interior.

Marble became the most represented material, which prevailed in the Starý Plzenec group of sepulchral monuments. Other materials used in the locality were sandstone, wood and also (untypically) metal in the case of the tombstone of Matěj Bittner, the foreman of the local foundries.

Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie, Jiří Kokořovec z Kokořova, Dorota Údrčská z Údrče, Mořic Kokořovec z Kokořova

Starý Plzeňec, kostel Narození Panny Marie, Karel Kokořovec z Kokořova,
náhrobník

Starý Plzeňec, kostel Narození Panny Marie, Adam Jiří Lipovský z Lipovic

Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie, Matěj Bittner

Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie, Kokořovci z Kokořova,
neurčená osoba

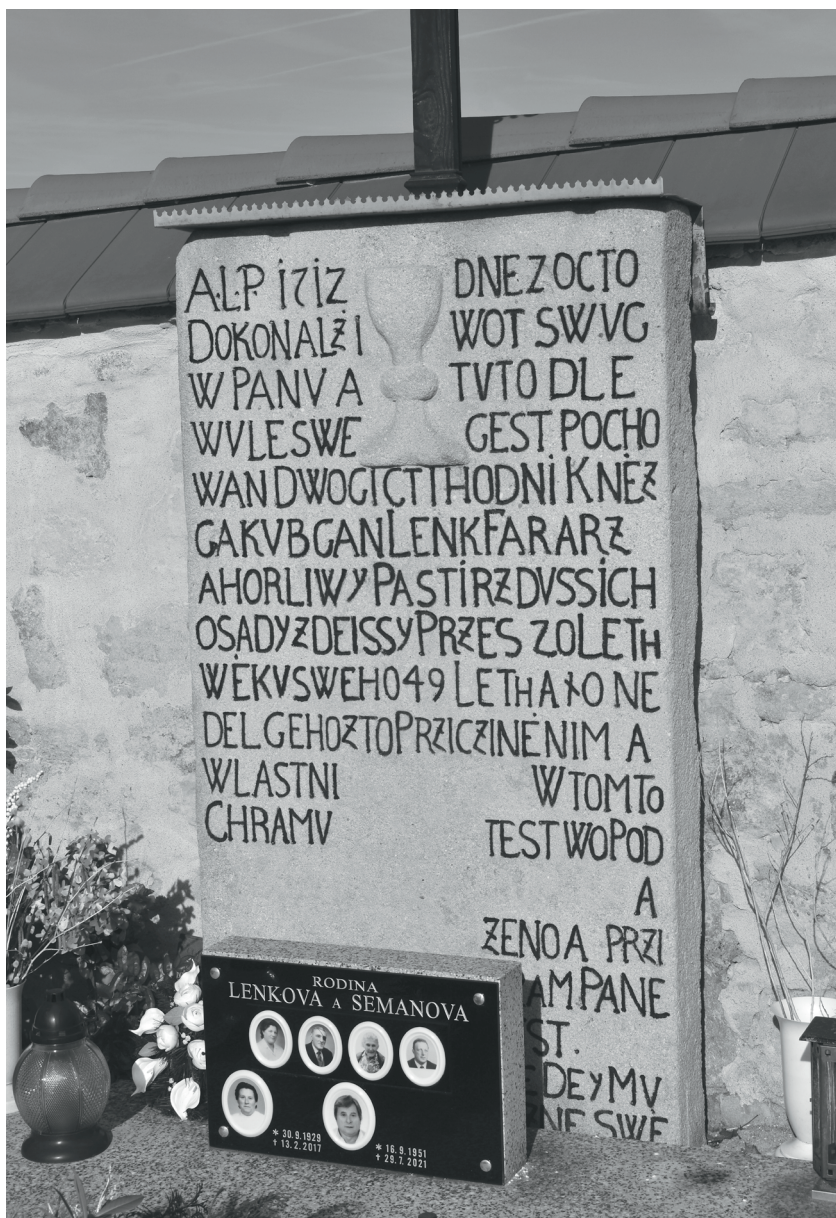

Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie, Kokořovci z Kokořova,
neurčená osoba

Starý Plzenec, kostel Narození Panny Marie, Kokořovci z Kokořova,
neurčená osoba

Starý Plzeňec, kostel Narození Panny Marie, městský hřbitov,
 Jakub Jan Lenk

Starý Plzeňec, kostel sv. Jana Křtitele, Bartoloměj Vorel Lochovský

Dílo *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* Františka Martina Pelcla očima jeho kritiků¹⁾

Jakub BENKO

*Abstract: This paper gives a comprehensive overview of the responses and reviews of modern historiography of the 19th to 21st centuries to Pelcl's treatise *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, which was published in two volumes in 1789 and 1790 [1791] as part of the so-called *Abhandlungen* (Treatises) of the Bohemian Society of Sciences, respectively the Royal Bohemian Society of Sciences. The submitted text deals with the development of the perception of Pelcl's work, which gradually evolved and changed during this period and was constantly reinterpreted by members of the historical community.*

Key words: František Martin Pelcl; *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*; Historiography; Response; the Czechs; the Germans

1. Na místo úvodu – Pelclový *Geschichte der Deutschen* přehledně

Dílu rychnovského rodáka a jednoho z nejvýznamnějších českých vlastenců, buditelů, spisovatelů, historiků, filologů a pedagogů osvícenské doby Františka Martina Pelcla (1734–1801) dluží česká historiografie ještě mnohé, a to zejména v oblasti edičního zpřístupnění jeho historických prací.²⁾ Na to poukázal už před

1] Tato studie vychází z mé diplomové práce obhájené pod vedením doc. Jakuba Zouhara na Katedře pomocných věd historických a archivnictví FF UHK *Pelclový *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* v kontextu české historiografie (český překlad s historickým komentářem)*, FF UHK, Hradec Králové 2023. Na základě dalšího studia byl text nicméně rozšířen o nové poznatky.

2] Co se týče literatury k životu a dílu F. M. Pelcla, tak na prvním místě je třeba uvést soustavný odborný zájem Josefa Johanidese, jenž je autorem nejen řady článků, ale zejména tří souhrnných monografií – Josef JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, Praha 1981; Týž, *František Martin Pelcl (1734–1801). Život a dílo. Soupis základních pramenů a literatury*, Rychnov nad Kněžnou 1981; Týž, *Knihovna Františka Martina Pelcla*, Rychnov nad Kněžnou 2003. Dále se komplexně zabývali Pelclovým životem a dílem Josef HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, Praha 1914; Stanislav DVOŘÁK, *Rod F. M. Pelcla, českého buditele*, Rychnov nad Kněžnou 1934 a Zdeněk ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, *Věstník Československé akademie věd* 4, 1969, s. 410–424. Z dalších prací srov. zejména Ondřej FRANTA – Josef VYCPÁLEK – František TISCHER, *Pelclův almanach z prací bývalých žáků gymnasia rychnovského a úvodního nástinu životopisného Františka Martina Pelcla od bohoslovce Fr. Tischra*, Rychnov nad Kněžnou 1893; Alena RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy ze sbírky Františka Martina Pelcla (1734–1801), nyní ve fondech Národní knihovny České republiky*, Praha 2007; Jiří OPELÍK (ed.)

více než čtyřiceti lety ve svém životopise F. M. Pelcla asi jeho doposud největší znalec Josef Johanides. Podle jeho názoru je vlastně jediným Pelclovým dílem, které je běžně dostupné dnešnímu čtenáři v ediční podobě, text tzv. *Paměti*.^{3]} Johanides také připomněl, že zbytek Pelcloy „německy, resp. výjimečně latinsky psané historické práce patří v podstatě už jen do dějin vědy, třebaže dodnes mají cenu některé řady dokumentů v nich kriticky publikovaných.“^{4]}

Cílem této studie je ukázat pohled moderní historiografie 19. až 21. století na Pelclovo pojednání *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*,^{5]} které vyšlo dvoudílně v letech 1789 a 1790 [1791] v rámci tzv. *Abhandlungen* (Pojednání) České společnosti nauk, resp. Královské české společnosti nauk. Pojednání se dochovalo též v rukopisu. S určitostí víme, a to na základě zprávy psané v osmdesátých letech 19. století Vilémem Brzorádem (1813–1898), že druhý Pelclův syn František Karel prodal všechny otcovy rukopisy i knihovnu do Děčína Františku Antonínu hraběti Thunovi (1786–1873).^{6]} Přesná datace této transakce není bohužel známa, ale jisté je to, že uložením do Thun-Hohensteinského fondu na zámku v Děčíně se Pelcloy sbírky staly součástí jedné z nejceněnějších knihoven v českých zemích.^{7]} Součástí prodeje byl patrně i rukopis *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, což můžeme vyvodit ze soupisu Pelclových rukopisů, jenž byl pořízen Janem Kaprasem (1880–1949)^{8]} při jeho pobytu na zámku v Děčíně a zpřístupněn roku

a kol., *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* (dále jen LČL) 3, sv. 2 (P-Ř), Praha 2000, s. 854–857; Václav BARTUŠEK, *Úloha piaristického řádu v mládí Františka Martina Pelcla*, in: Jan Tydlitát (red.), František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 11–19; Jaroslav VRCHOTKA, *Z bibliotéckářské činnosti Františka Martina Pelcla v Nostické knihovně v Praze*, in: Jan Tydlitát (red.), František Martin Pelcl: sborník příspěvků z odborného semináře, Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 28–35; Květoslava HAUBERTOVÁ, *O archivářské činnosti F. M. Pelcla (příspěvek k vývoji rodinného archivu falknovských Nosticů)*, in: Sborník archivních prací (dále jen SAP) 25, č. 2, 1975, s. 339–358.

3] Jan PÁN – Jiří ČERNÝ (ed.), *František Martin Pelcl. Paměti*, Praha 1956.

4] J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 193.

5] František Martin PELCL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, wie auch von dem Einflusse, den sie auf Religion, Sitten, Regierung, Wissenschaften und Künste der Böhmen gehabt haben*, in: *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaft auf das Jahr 1788 oder IV. Theil...*, Prag – Dresden 1789, s. 344–383; Týž, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen von 1341 bis 1789*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften I*, Prag 1790, s. 281–310 [správně s. 282–312].

6] K jeho osobě srov. Helena SMÍŠKOVÁ, *Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808–1844)*, SAP 22, č. 1, 1972, s. 356–411.

7] A. RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy*, s. 6–7.

8] K jeho osobě srov. Josef TOMĚŠ, *O personální kontinuitě prvního a druhého odboje. Životní příběh Jana Kaprasa*, in: Jan Gebhart – Ivan Šedivý (red.), *Česká společnost za velkých válek 20. století: (pokus o komparaci)*, Praha 2003, s. 243–251; Marie RYANTOVÁ, *prof. JUDr. Jan Kapras a jeho působení za okupace*, in: Hana Barvíková (red.), *Věda v českých zemích za druhé*

1904.⁹⁾ Kapras v rámci tohoto soupisu identifikuje rukopis *Geschichte der Deutschen* pod značkou Ms. 170.¹⁰⁾ Další osud Pelclových rukopisů z Děčína nebyl naštěstí nijak komplikovaný. Roku 1934 je zakoupil stát v rámci dražebního rozprodeje děčínské zámecké knihovny.¹¹⁾ Rukopisy v celkovém počtu 134 položek ve 137 svazcích tak putovaly do tehdejší Veřejné a universitní knihovny, přičemž pro ně byla v oddělení rukopisů a starých tisků určena samostatná signaturová skupina XIX.¹²⁾ Byly mezi nimi i Pelclovy *Geschichte der Deutschen*, o jejichž převodu do Universitní knihovny se zmiňuje Flora Kleinschnitzová (1891–1946)¹³⁾ v příloze *Národních listů*.¹⁴⁾ Na tomto místě, tedy v současné Národní knihovně České republiky, je rukopis Pelclových *Dějiny Němců* uložen pod signaturou XIX.C.14 dodnes.¹⁵⁾

V minulosti již nejspíše existoval český překlad tohoto Pelclova pojednání, pořídil ho snad Pelclův neznámý žák, jak víme od Josefa Dobrovského, který to píše ve svém nekrologu F. M. Pelcla: „*Kronyka národu a jazyka německého v Čechách. Eine Übersetzung von seiner Geschichte der deutschen Sprache in Böhmen, vermuthlich von einem seiner Schüler*“. Dnes ovšem o tomto překladu neexistují žádné informace, je nezvěstný, což potvrzuje i současný český germanista a bohemista Václav Petrbok.¹⁶⁾

Dílo Františka Martina Pelcla z přelomu osmdesátých a devadesátých let 18. století se vyznačuje reakcí na dobovou politickou a národnostní

světové války: sborník z konference, Praha 1998, s. 251–265; Táž, *Osobní fond prof. Jana Kaprasa v archivu Národního muzea*, SAP 46, č. 2, 1996, s. 537–578.

9) Jan KAPRAS, *Rukopisy děčínské*, Časopis Musea království Českého (dále pouze ČMKČ) 78, č. 2, 1904, s. 340–344; Týž, *Rukopisy děčínské*, ČMKČ 78, č. 3, 1904, s. 423–430.

10) J. KAPRAS, *Rukopisy děčínské*, ČMKČ 78, č. 3, s. 427.

11) Josef JOHANIDES, *O knihovně a rukopisech Františka Martina Pelcla*, *Knihy a dějiny* 1, č. 1, 1994, s. 14–15.

12) A. RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy*, s. 10.

13) K její osobě srov. Andrea DAŇKOVSKÁ, *Knihovněkyně a literární historička Flora Kleinschnitzová (1891–1946)*, Bakalářská práce Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK, Praha 2022; Eva BÍLKOVÁ, *Flora Kleinschnitzová: (1891–1946): Soupis osobního fondu*, Praha 1997.

14) Flora KLEINSCHNITZOVÁ, *František Martin Pelcl (Z jeho literární pozůstalosti v pražské Universitní knihovně)*, *Národní listy* 74, č. 311, Praha 1934, příloha, s. 9.

15) A. RICHTEROVÁ, *Děčínské rukopisy*, s. 194. Manuskript je psán na papíře, zahrnuje celkem 55 listů (nová foliace při katalogizaci č. 1–55) a má rozměry 240 x 200 mm. Jedná se o volnou složku vloženou do papírového obalu, na němž je rukou Wolfganga Kropfa († 7. 1. 1835 jako hospodářský rada v Děčíně; autorem rukopisu *Die Herrschaft Kulm*) německy psáno označení „*Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen. MS. vom Pelzel*“. Na přední desce papírového obalu jsou napsány starší signatury „T.alt.28“ a „MS.170“. Písmem je kurzíva a vyskytují se zde tři písařské ruce, přičemž jedna ruka je autograf F. M. Pelcla.

16) Václav PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, in: Josef Förster – Ondřej Podavka – Martin Svatoš (red.), *Historia litteraria v českých zemích od 17. do počátku 19. století*, Praha 2015, s. 201, pozn. 47.

situaci.^{17]} A jak poznamenává ve své diplomové práci Jürgen Ostmeyer,^{18]} studie *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* spadá právě do tohoto období konce 18. století, tedy do epochy josefinismu s jeho absolutisticko-osvícenským úsilím i jeho společenskými změnami a problémy.

Toto Pelclovo pojednání se skládá celkem ze dvou dílů, přičemž ten první^{19]} vyšel roku 1789 v rámci druhé řady hlavního publikačního orgánu České společnosti nauk, tzv. *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, a to jako jeden z individuálních badatelských výkonů členů společnosti, v nichž byl ostatně spatřován největší vědecký přínos.^{20]} Samotnému uveřejnění prvního dílu ovšem předcházela ještě schůze České společnosti nauk, která se konala 15. listopadu 1788, a na níž bylo, vedle metodické přednášky Františka Josefa Gerstnera o vypočítávání zeměpisné délky pomocí zatmění slunce a referátu Tobiasa Grubera z oboru mechaniky, v jediné historické přednášce uspořádané v tomto roce, představeno ostatním členům Pelclovo pojednání o dějinách Němců v Čechách.^{21]}

Druhý díl *Geschichte der Deutschen* potom vyšel poprvé roku 1790.^{22]} Bylo to ale již v rámci *Neuere Abhandlungen* nově ustanovené Královské české společnosti nauk (*Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften*).^{23]} Existuje ovšem i pozdější vydání textu s vročením „1791“, spojené se jménem vídeňského nakladatele J. B. Degena. Pelclovy *Dějiny Němců* vyšly v obou variantách vročení (1790 i 1791) v oddíle zvaném *Zur Diplomatie*,

17] František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepictví*, Praha 2009, s. 157.

18] Jürgen OSTMEYER, František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“, Diplomová práce Katedry germanistiky FF UK, Praha 1975, s. 1–2.

19] František Martin PELCL, *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen, wie auch von dem Einflusse, den sie auf Religion, Sitten, Regierung, Wissenschaften und Künste der Böhmen gehabt haben*, in: *Abhandlungen der Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaft auf das Jahr 1788 oder IV. Theil...*, Prag und Dresden 1789, s. 344–383.

20] Antonín KOSTLÁN, *Josefínská vzdělanost a vznik Královské české společnosti nauk*, in: Hana Svatošová (red.), *Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, Praha 2006, s. 40. Pelcl vydal v rámci tohoto orgánu celkově 7 studií: *Abhandlungen über Samo, König der Slawen* (1775); *Abhandlungen vom böhmischen König Přemysl Otakar II., ob ihm die Kaiserkrone angeboten* (1776); *Diplomatische Nachrichten, wie das Königreich Böhmen an das Luxemburgische Haus gekommen* (1777); *Über das Vaterland des Jacobus de Misa, genannt Jacobellus* (1784).

21] Jaroslav PROKEŠ, *Počátky České společnosti nauk do konce XVIII. století*, Praha 1938, s. 344–345.

22] J. PÁN – J. ČERNÝ (ed.), *František Martin Pelcl. Paměti*, s. 18.

23] Magdaléna POKORNÁ, *Královská česká společnost nauk*, in: Alena Mišková – Martin Franc – Antonín Kostlán (red.), *Bohemia docta: k historickým kořenům vědy v českých zemích*, Praha 2010, s. 58.

Alterthumskunde und Geschichte.^{24]} Ve stejném oddíle s identickým vročením vyšly hned za Pelclovou studii Dobrovského *Geschichte der böhmischen Sprache.*^{25]} Nebyla to žádná náhoda, jelikož Dobrovský po neúspěšných pokusech o vydání přijal návrh Pelcla, aby svou studii uveřejnil právě v *Neuere Abhandlungen.*^{26]} Tyto dva texty F. M. Pelcla a J. Dobrovského tak nelze vnímat nezávisle, protože tvoří tematicky a geograficky propojené pandány.^{27]}

Jazyk je vlastně vůbec prvním znakem díla, který čtenáře upoutá na první pohled. Ačkoliv víme, že se Pelcl narodil v Rychnově nad Kněžnou, který se v první polovině 18. století vyznačoval jednoznačně českým jazykovým rázem,^{28]} a že češtinu považoval za svůj mateřský jazyk,^{29]} tak svá díla psal latinsky a (zejména) německy. Že byla čeština Pelclovou mateřštinou, můžeme odvodit i z předmluvy k jeho spisu *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen*, kde se sám označuje za „rodilého Čecha, který se naučil německy až v dospělém věku“.^{30]} Český jazyk byl v 18. století obecně považován za nevhodný ve vědeckých člancích, jak to ostatně dokazují stanovy brněnské *Société patriotique de Hessen-Homburg*. V nich se píše, že „články nemohou být psány česky, protože v říši je čeština neznámá a ztěžuje to její překlad.“^{31]} Co se týče Pelcla a jeho vztahu k českému jazyku, tak mu zpočátku své vědecké tvorby přikládal jediný úkol, a to vzdělávání pracujícího venkovského lidu.^{32]} Česky vydal do devadesátých let 18. století pouze jediné dílo,

24] V. PETRBOK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 200.

25] Josef DOBROVSKÝ, *Geschichte der böhmischen Sprache*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften I*, Prag 1790, s. 311–364; *Geschichte der böhmischen Sprache*, in: *Neuere Abhandlungen der Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften I*, Wien – Prag 1791, s. 311–364.

26] Benjamin JEDLIČKA, *Předmluva*, in: Benjamin Jedlička (ed.), *Josef Dobrovský. Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818*, Praha 1936, s. 5–6.

27] Ondřej KOUPIL, *Josef Dobrovský: Geschichte der böhmischen Sprache*, Vokabulář webový, 3. 11. 2021, in: <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/Dob-Gesch1791#Dobrovsk%C3%BD1936> [cit. 13. 4. 2023].

28] Němců bylo až do 1. poloviny 18. století v Rychnově nad Kněžnou málo, němčina se zde nepoužívala a téměř nikdo ji nerozuměl. To se začalo obracet ve 2. polovině 18. století, kdy se němčina začala ve městě rozmáhat. Podrobněji viz T. KOUŘIL – A. SVOBODA, *Dějiny Rychnova nad Kněžnou*, s. 228–229.

29] J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 27.

30] František Martin PELCL, *Vorbericht*, in: *Kurzgefaßte Geschichte der Böhmen*, von den ältesten bis auf die itzigen Zeiten, Prag 1774, s. 9: „Als ein gebohrner Böhme erlernte ich das Deutsche erst in meinem erwachsenen Alter.“

31] Jiří KROUPA, *Alchymie štěstí: pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*, Brno 2006, s. 70.

32] Jan STRAKOŠ, *Počátky obrozenského historismu v pražských časopisech a Mik. Ad. Voigt: příspěvek k historii protiosvětské reakce v národním obrození*, Praha 1929, s. 55–56.

Příhody Václava Vratislava z Mitrovic (1777), přičemž ve vlastní vědecké činnosti se dlouho nemohl rozhodnout k přechodu k češtině.^{33]} Tento fakt dokazují i jeho slova v dopise Zlobickému z 20. září 1784: „Přiznávám, že se neodvažuji psát knihy česky, protože jsem více zvyklý užívat němčinu, i když je čeština mou mateřštinou.“^{34]} Výmluvná jsou v této souvislosti i jeho slova psaná roku 1787 Dobrovskému: „Po obědě přišel baron Kressl ke mně a mluvil se mnou česky, což mně úplně cizí připadalo.“^{35]}

Nevyhovující byla rovněž latina, která ztratila v průběhu 18. století své mocenské postavení i jako řeč mezinárodní diplomacie, v níž ji nahradila francouzština, a stala se v podstatě jen záležitostí škol a univerzit, kde se jí profesori řečnictví snažili nadchnout akademickou mládež.^{36]} V posledních desetiletích 18. století byla tedy latina na ústupu i ve východní Evropě včetně habsburské říše, snad vyjma církevních záležitostí.^{37]}

Němčina se začala ve vědeckém i veřejném životě používat namísto latiny jakožto „živý“ jazyk. Ve druhé polovině 18. století ji preferoval rakouský centralismus, zejména z praktických důvodů, kdy se začala prosazovat idea jeden stát, jeden národ (jeden hlavní jazyk).^{38]} Právě od poloviny 18. století se spojení mezi jazykem a národem stává stále těsnějším a existuje také mnoho dokladů pro představu, že se tzv. „jeden jazyk“ připojil k tradičnímu trojlístku „jeden král, jedna víra, jeden zákon“ (*un roi, une foi, une loi*).^{39]} Německý jazyk se v tomto duchu stal úředním jazykem monarchie a vyučovacím jazykem na hlavních školách včetně univerzit v rámci dědičných zemí. Důležitý faktor představovalo také to, že inteligence, mezi níž se řadil i F. M. Pelcl, byla tehdy až na výjimky německy mluvící.^{40]} Němčina byla i hlavním jazykem *Abhandlungen*. Společnosti bylo možné ovšem poslat text psaný jakýmkoliv jazykem, a když byl uznán za vhodný, tak se dal obratem

33] Aleksandr Sergejevič MYLNIKOV, *Vznik národně osvícenské ideologie v českých zemích 18. století: prameny národního obrození*, Praha 1974, s. 226.

34] Josef VINTR – Jana PLESKALOVÁ (red.), *Vídeňský podíl na počátcích českého národního obrození: J. V. Zlobický (1743–1810) a současníci: život, dílo, korespondence [Wiener Anteil an den Anfängen der tschechischen nationalen Erneuerung: J. V. Zlobický (1743–1810) und Zeitgenossen: Leben, Werk, Korrespondenz]*, Praha 2004, s. 19.

35] Jiří URBAN (ed.), *Vincenc Brandl. Život Josefa Dobrovského*, Praha 2003, s. 46.

36] Wilfried Rudolf STROH, *Latina je mrtvá, ať žije latina! Malé dějiny velkého jazyka*, Praha 2016, s. 225.

37] Jeremy BLACK, *Evropa osmnáctého století*, Praha 2003, s. 286.

38] Josef PETRÁŇ (ed.), *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*, Praha 1990, s. 234.

39] Peter BURKE, *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha 2011, s. 145.

40] Jakub ZOUHAR, *František Pubička S. I. (1722–1807): barokní historik ve století rozumu*, Červený Kostelec 2014, s. 195.

přeložit do němčiny, jak o tom píše Dobrovský Václavu Fortunátu Durychovi (1735–1802)^{41]} v dopise z 25. května 1786.^{42]}

Co se týče němčiny samotného Pelcla, tak například Arnošt Kraus ji charakterizuje následovně: „*ale Pelzlova němčina je mnohem chatrnější Bornovy; jen Čech mohl napsat lobt und schändet místo tadel.*“^{43]} Josef Kalousek pak tvrdí o Pelclově německy psaném projevu: „*Dlužno však poznamenati, že Pelclův německý sloh zůstal vždy neumělý, kdežto v češtině ten spisovatel hleděl napodobiti Veleslavínovou správnost a obšírnou důkladnost.*“^{44]}

Obsahovou náplní Pelcova pojednání bylo dle názvu soužití česko- a německojazyčného obyvatelstva v Čechách v 9. až 18. století. Tento poměr by se celkově dal v Pelclem zkoumaném období charakterizovat jako antagonistický, přičemž počátek vzájemné nevráživosti je možno klást už do éry kronikáře Kosmy († 1125) a českých středověkých legend. Jak na to upozornil již Eduard Maur, Němci byli od tak řečeného Dalimila (od první poloviny 14. století) až po Daniela Adama z Veleslavína a Pavla Stránského v 17. století chápáni jako cizinci ohrožující etnickou čistotu národa a jako hosté, kteří nemají žádný nárok na správu země. Na německy mluvící obyvatele kronikáři z českých zemí vesměs pohlíželi ve zmíněných údobích jako na úhlavní nepřátele českojazyčného obyvatelstva a připisovali jim ty nejhorší vlastnosti. Vrcholem v tomto ohledu byla právě *Kronika tak řečeného Dalimila*, kde je německy mluvící obyvatelstvo vnímáno a popisováno až xenofobním způsobem. Dalším rysem je osvícenská interpretace poměru Čech k Říši, přičemž na konci 18. století bylo snahou dokázat, že Čechy nebyly pouhými poddanými zeměmi a nikdy nepřišly o svou svobodu. Typická byla představa, že Říše je státem „Němců“ a Čechy jsou státem „Čechů“.^{45]} Animositu vůči německému etniku a německému jazyku vyjádřili ve svém díle v druhé polovině 17. století ještě historici Bohuslav Balbín, Tomáš Pešina z Čechorodu nebo Jan František Beckovský.

41] K jeho osobě srov. Václav BARTUŠEK, *Slánská životní epizoda Václava Fortunátu Durycha v polovině 18. století a její tradice*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 22, 2009, s. 209–220; Radoslav VEČERKA, *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*, Brno 2013, s. 56; Pavel KRÍVSKÝ, *Václav Fortunát Durych (1735–1802): Literární pozůstalost*, Praha 1978; Věnceslava BECHYŇOVÁ, *V. F. Durych a jeho Bibliotheca Slavica*, in: *Studie z dějin světové slavistiky do polovice 19. století*, Bratislava 1978, s. 145–182.

42] Josef HANUŠ, *Počátky Královské České Společnosti Nauk. Část 3: Dokončení*, ČČH 14, č. 4, 1908, s. 404, pozn. 1.

43] Arnošt KRAUS, *Pražské časopisy 1770–1774 a české probuzení*, Praha 1909, s. 50.

44] Josef KALOUSEK, *Děje Král. České společnosti nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejích z oboru filosofie, historie a jazykovědy*, Praha 1885, s. 21, pozn. 1.

45] Eduard MAUR, *Pojetí národa v české osvícenské historiografii: Ignác Cornova a František Martin Pelcl*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (red.), *Mezi časy – kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800: sborník příspěvků z 19. ročníku sympozia k problematice 19. století*, Praha 2000, s. 138–139.

Zmíněné nepřátelství až xenofobii jako u tak řečeného Dalimila či Stránského bychom u osvícenských historiků včetně Pelcla ovšem hledali marně. U představitelů osvícenské historiografie dochází totiž k přeměně vztahu zejména k „českým Němcům“, kteří jsou například u Pubičky, Cornovy, ale i Pelcla výslovně integrováni do celku českého území. Ovšem i přes oslabení česko-německého antagonismu neopouští osvícenské historiky velmi silné české jazykové vědomí, což je vidět zvláště u Pelcla ve druhém dílu jeho *Geschichte der Deutschen*, kde podrobuje josefínskou a tereziánskou jazykovou unifikaci na bázi němčiny tvrdé kritice.^{46]}

Pojednání bylo tedy svým obsahem především pro 19. a první polovinu 20. století dosti aktuální. Právě v 19. století se totiž v českých zemích i na území celé Evropy dostává do popředí zájmu otázka národní identity a vznikají národnostní konflikty mezi Čechy a Němci. Nesváry těchto dvou národů pak pokračují po celou první polovinu 20. století, zejména v důsledku první a druhé světové války.^{47]} Je proto zajímavé sledovat, jak historiografie na tento text reagovala nejen v rámci obou uvedených období, ale i jak na Pelclovy *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* reaguje dějepisectví dnes.

2. *Geschichte der Deutschen* očima jejich kritiků

Lze souhlasit se slovy Jürgena Ostmeyera, jenž ve své diplomové práci uvádí, že Pelclova práce o *Dějinách Němců* nezůstala především v Čechách bez odezvy, a že byla od doby svého vzniku stále nově osvětlována českou historiografií. Ostmeyer také zdůrazňuje, že předmětem problému nebyl ani tak výkon Pelcla jako historika, ale jeho pesimistická předpověď pro budoucnost českého národa a jazyka, na což ostatně reagovali již první kritici.^{48]} Ostmeyerova slova potvrzuje i Josef Johanides, který říká, že úsudek o Pelclově pesimismu nebo alespoň o „dočasném zaváhání“ se objevuje v souvislosti s *Dějiny Němců* skoro v každém textu zmiňujícím se o Pelclovi.^{49]}

46] Eduard MAUR, *Pojetí národa ve starší české historiografii jako východisko koncepce českého národa v první polovině 19. století*, in: Milan Skřivánek (red.), *Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu*, Litomyšl 1998, s. 13.

47] K česko-německým vztahům v 19. a 20. století srov. např. Jan KŘEN, *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780–1918*, Praha 2013; Ferdinand SEIBT, *Německo a Češi: dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996; Milan SLÁDEK, *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*, Praha 2002; Johann Wolfgang BRÜGEL, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006; Týž, *Češi a Němci 1939–1946*, Praha 2008.

48] J. OSTMEYER, František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“, s. 26.

49] J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 187.

Pohled 19. století

Jedna z prvotních reakcí na Pelclovy *Geschichte der Deutschen* se ukrývá už v korespondenci Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho (1768–1835),⁵⁰⁾ konkrétně v Bandtkeho dopise adresovaném Dobrovskému někdy v období 14.–18. května 1810. Bandtke zde přiznává, že poté, co četl Pelclovy „*Dějiny německého jazyka*“, shledal je natolik protičeskými, že se nad nimi velmi pohoršil.⁵¹⁾

K *Dějinám Němců* se v roce 1845 vyjádřil také Václav Vladivoj Tomek (1818–1905).⁵²⁾ Ve svém článku o české a německé národnosti v Praze uveřejněném na stránkách Časopisu českého museum píše velmi kriticky: „*Spis jeho [Pelcla; J.B.] o tom předmětu pod názvem: Geschichte der Teutschen und ihrer Sprache in Böhmen vytištěný v pojednáních učené společnosti r. 1789 a 1790 je tak pln směšných hypotéz, zkřivených citátů, přehnaných důsledků a rozličné jiné nekritičnosti, že se dá jen mrtvosti tehdejšího českého čtenářstva v ohledu na národnost vysvětliti, jak mohl toho způsobu články s takovou chladností mysle, s takovou bezpečností, že odporu nenajde, psán býti.*“⁵³⁾

Na adresu *Geschichte der Deutschen* patrně reagoval taktéž Stanislav Vydra (1741–1804),⁵⁴⁾ byť toto dílo přímo nezmínil. Jeho stanovisko později uveřejnil Antonín Rybička (1812–1899)⁵⁵⁾ ve své knize *Přední křesťelé národa českého*. Vydra se prý „*pokaždé nemálo rozhněval, kdykoliv slyšel nebo četl, že*

50) K jeho osobě srov. Henryk BARYCZ, *Jerzy Samuel Bandtkie, jego osobowość i rola w rozwoju kultury narodowej*, Katowice 1948.

51) Vladimír Andrejevič FRANCEV, *Korespondence Josefa Dobrovského. Díl II. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Jiřího Samuela Bandtkeho z let 1810–1827*, Praha 1906, s. 2: „*Sie ist mir doppelt schätzbar, seit ich Pelzels Geschichte der deutschen Sprache gelesen und so antiezechisch gefunden habe, dass ich mich sehr darüber scandalisirt habe.*“

52) K jeho osobě srov. Roman PAZDERSKÝ, *Historik Wáclaw Wladiwoj Tomek a české dějepisectví 19. století*, Praha 2020; Miloš ŘEZNÍK (red.), *W. W. Tomek, historie a politika (1818–1905): sborník příspěvků královéhradecké konference k 100. výročí úmrtí W. W. Tomka*, Pardubice 2006.

53) Václav Vladivoj TOMEK, *Česká a německá národnost v Praze až do počátku 15. století*, Časopis českého Museum 19, č. 2, 1845, s. 214.

54) K jeho osobě srov. Martin VLACH – Ilona VLACHOVÁ – Luboš VEVERKA, *Stanislav Vydra: matematik, kněz, rektor a národní buditel*, Praha 2018; George SCHUPPENER – Karel MAČÁK, *Stanislav Vydra (1741–1804): zwischen Elementarmathematik und nationaler Wiedergeburt*, Liberec – Leipzig 2004; Václav PETRBOK, „*Jak jsem mluvil, tak myslím, tak z milosti Boží také živ jsem*“: *Další (ediční) příspěvek k životu a působení Stanislava Vydry SJ.*, in: Gertraude Zand – Stefan Newerkla (red.), *Jezuitská kultura v českých zemích: Jesuitische Kultur in den böhmischen Ländern*, Brno 2018, s. 327–347; Týž, *Stanislav Vydra mezi Balbínem a Jungmannem*, in: *Mezi časy: kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Praha 2000, s. 190–207.

55) K jeho osobě srov. Pavel KOBETIČ, *Antonín František Rybička Skutečský a Chrudim (příspěvek k 210. výročí narození)*, Chrudimské vlastivědné listy 31, č. 5, 2022, s. 3–5.

se jazyk německý rozšiřuje na újmu českému, aneb že se s ním co do jadrnosti a bohatosti porovnává aneb dokonce, že se mu v tom přednost dává“. Údajně se také „hněvával nemálo na ty naše učence, kteří tehdáž – jako Ungar, Pelcl, Dobrovský aj. – jazyk český již jako by za odumřelý pokládali a o jeho ožilosti a dalším organickém vyvinování a vzdělávání pochybovati směli.“^{56]}

K Pelclovu pojednání o dějinách německého etnika v českých zemích se vyjádřil v 19. století rovněž Václav Bolemír Nebeský (1818–1882)^{57]} těmito slovy: „Naneštěstí dostal se mi svazek s pojednáním Učené společnosti České, kde Pelzl píše, že v XV. století v Lipsku museli ještě uměti slovan- sky, aby se mohli s vevkovskými lidmi smluvit; ted' že jest všecko již německé a že za několik let bude u nás v Praze tak jako tam. To napsal Český dějepisec Pelzl asi před 50 lety, ani si při tom nezasteskna, neřku-li, aby v hněvu a žalu byl nad tím zaplakal. Jaké to bylo tenkrátě smýšlení, jaký nový duch hnul ted' národem!“^{58]}

Pelcloy *Geschichte der Deutschen* akcentoval ve svých *Geschichte Böhmens*, vydaných roku 1869,^{59]} v oddíle s názvem *Die Deutschböhmern (1620–1848)*, i rakouský a český historik a politik Ludwig Schlesinger (1838–1899).^{60]} Ten naráží na Pelclove pojednání v souvislosti s jím popisovaným vzestupem němčiny a jejímu šíření v rámci centralizačních snah Josefa II. a s tím spojeným vznikem české národní opozice. Schlesinger cituje historiografii hojně přejímanou a známou větu, která uzavírá druhý díl a celé Pelclove pojednání: „Jisté však je, že josefínská nařízení dala vzniknout české národní opozici, která od té doby nebyla poražena, ale stále sílila a probou- zela mezi Čechy nový národní život. Zatímco někteří, jako například Pelzel, byli pevně přesvědčení, že čeština ze země postupně vymizí a že Čechy budou „sdílet osud Míšeňska, Braniborska nebo Slezska a z českého jazyka nezbude nic než názvy měst, vesnic a řek, jiní dělali vše, co bylo v jejich silách, aby zániku materštiny zabránili.“^{61]}

56] Antonín RYBIČKA, *Přední křesťelé národa českého: boje a usilování o právo jazyka českého začátkem přítomného století I*, Praha 1883, s. 58.

57] K jeho osobě srov. Dalibor DOBIÁŠ, *Dvě stě let od narození Václava Bolemíra Nebeského*, *Národopisná revue* 28, č. 4, 2018, s. 316–318; Marta VACULÍNOVÁ – Václav PETRBOK, *V. B. Nebeský a rukopisná sbírka knihovny Národního muzea*, *Sborník národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie* 57, č. 1–2, 2012, s. 16–19; Ludmila LANTOVÁ, *Václav Bolemír Nebeský*, in: *LČL 3/1. M–O*, Praha 2000, s. 437–440; Ivan SLAVÍK, *Postřehy k životu a dílu V. B. Nebeského*, *Českolipsko literární* 11, 1992, s. 23–35.

58] Josef HANUŠ, *Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského*, Praha 1896, s. 8.

59] Ludwig SCHLESINGER, *Geschichte Böhmens*, Prag – Leipzig 1869.

60] K jeho osobě srov. Peter URBANITSCH, *Schlesinger, Ludwig*, in: *Neue Deutsche Biographie* (dále jen NDB) 23, Berlin 2007, s. 64.

61] L. SCHLESINGER, *Geschichte Böhmens*, s. 619.

Konkrétně na první díl *Dějiny Němců* přišla ve druhé polovině 19. století odezva od Josefa Kalouska (1838–1915).^{62]} Ten konstatoval, že Pelcl sice užil mnohé spolehlivé zprávy o stěhování a usazování Němců v Čechách, ale zároveň možná jako vůbec první historik poukázal na dva autorovy omyly. Podle Kalouska se Pelcl ve svém pojednání zaprvé mylil v tom, že Němci obývající pohraničí českých hor se mají pokládat za přímé potomky Hermundurů, Markomanů a Bójů, a za druhé Pelclovi vytýká jeho malé povědomí o německé kolonizaci ve 13. století a o tehdejších zakládání měst.^{63]} Tato Kalouskova tvrzení byla téměř doslovně otištěna o osm let později, roku 1893, v Pelclově almanachu.^{64]}

V závěru 19. století uveřejnil František Vymazal (1841–1917), dá se říci, volný překlad či výtah vybraných částí z obou dílů *Geschichte der Deutschen*, a to ve třech číslech časopisu Komenský.^{65]} Pojednání ovšem ani volně nepřeložil celé, ani se z dnešního úhlu pohledu nejedná o moderní kritickou edici opatřenou poznámkovým aparátem. Je to pouze české převyprávění vybraných částí pojednání bez hodnocení.

V roce 1896 zmínil Pelclovu studii také německo-český literární historik a profesor německého folklóru, jazyka a literatury na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze Adolf Hauffen (1863–1930).^{66]} Učinil tak v rámci svého díla *Einführung in die deutsch-böhmische Volkskunde nebst einer Bibliographie*, kde poukazuje na fakt, že Pelcl své *Geschichte der Deutschen* sepsal kvůli obavě o budoucnost českého jazyka, jenž v té době zcela ztrácel svou pozici ve prospěch němčiny: „Domácí česká inteligence používala ve společenském životě a ve veřejné sféře pouze němčinu. Je tedy pochopitelné, že i upřímní čeští vlastenci pochybovali o obnovení českého jazyka. V roce 1789 vyjádřil český historik Franz Martin Pelzel názor, že by se Čechy měly stát zcela německými, jako tomu bylo v případě Saska, Slezska a dalších dříve převážně slovanských zemí. Z tohoto důvodu napsal *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*: Kdyby se časem mělo říkat, že se v Čechách kdysi mluvilo slovanštinou, pak nebude pro všechny německé Čechy nepřijemné si vyslechnout, jak došlo k tomu, že se Češi poněmčili.“^{67]}

62] K jeho osobě srov. Bohumil JIROUŠEK, *Josef Kalousek: historik v národní společnosti druhé poloviny 19. století*, Praha 2018; Pavel FABINI (red.), *Historik Josef Kalousek: historiografie, politika, kultura a společnost druhé poloviny 19. století*, České Budějovice – Praha 2016.

63] J. KALOUSEK, *Děje Král. České společnosti nauk*, s. 57–58.

64] O. FANTA – J. VYCPÁLEK – F. TISCHER, *Pelclův almanach*, s. 30–31.

65] František VYMAZAL, *Dějiny němčiny v Čechách*, Komenský: časopis pro učitele základní školy 23, č. 42, 1895, s. 612–614; Týž, *Dějiny němčiny v Čechách*, Komenský: časopis pro učitele základní školy 23, č. 43, s. 625–627; Týž, *Dějiny němčiny v Čechách*, Komenský: časopis pro učitele základní školy 23, č. 44, s. 640–643.

66] K jeho osobě srov. Otto BASLER, *Adolf Hauffen*, NDB 8, Berlin 1969, s. 88.

67] Adolf HAUFFEN, *Einführung in die deutsche-böhmische Volkskunde nebst einer Bibliographie*, Prag 1896, s. 32.

Posledním, kdo v 19. století reagoval na *Dějiny Němců*, byl patrně Jaroslav Vlček (1860–1930).^{68]} Ten se v sedmém sešitu svých *Dějin české literatury* zmiňuje o obou dílech Pelclova pojednání. Co se týče prvního dílu, zdůrazňuje Vlček stěžejní autorův omyl vyřčený již Josefem Kalouskem (Pelcl pokládal Němce usazené v Čechách za přímé potomky starých Markomanů a Bójů). V souvislosti s druhým dílem Vlček považuje za nesprávný Pelclův závěr, že byly Čechy za husitských válek téměř zcela německé.^{69]}

Pohled 20. století

Patrně vůbec prvním, kdo ve 20. století zareagoval na Pelclův spis *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, byl roku 1901 český filolog a historik Václav Flajšhans (1866–1950).^{70]} Jeho komentář v knize *Pisemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy* zněl následovně: „*Ja vyrostlý ve starší generaci zoufal [Pelcl] nad možností vzkříšení jazyka českého a napsal (l. 1791 dokončil) do pojednání učené společnosti „Geschichte der Deutschen in Böhmen“, v jejichž závěrku jsou shora otištěná slova o budoucnosti českého národa.*“^{71]}

První skutečně důležitou osobností z hlediska nazírání na Pelclovy *Geschichte der Deutschen* byl ovšem na počátku 20. století až Josef Hanuš (1862–1941).^{72]} Ten se k pojednání vyjádřil poprvé roku 1908 na stránkách Českého časopisu historického.^{73]} Hanuš zde Pelclovo pojednání považuje za

68] K jeho osobě srov. Milada PÍSKOVÁ, *Jaroslav Vlček a česká literatura*, in: Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě: řada literárněvědná (A) 3, č. 3, 2001, s. 54–57, Táž, *T. G. Masaryk a Jaroslav Vlček*, in: Irena Chlovančíková (red.), *T. G. Masaryk, jeho spolupracovníci a vznik československého státu: sborník příspěvků z XIII. semináře Masarykova muzea v Hodoníně 11.–12. listopadu 2008*, Hodonín 2009, s. 204–208.

69] Jaroslav VLČEK, *Dějiny české literatury. Seš. 7. Druhého dílu část první, Století osmnácté*, Praha 1898, s. 167.

70] K jeho osobě srov. Blanka SVADBOVÁ, *Flajšhans, Václav*, in: Pavla Vošahlíková a kol., *Biografický slovník českých zemí. Sešit 17, Fi–Fn*, Praha 2014, s. 252–253; Emmanuel MICHÁLEK, *Václav Flajšhans*, in: *Naše řeč* 69, č. 3, Praha 1986, s. 153–158.

71] Václav FLAJŠHANS, *Pisemnictví české slovem i obrazem od nejdávnějších dob až po naše časy*, Praha 1901, s. 484–485. Shora otištěnými slovy měl Flajšhans na mysli jím v téměř díle citovanou (s. 474), a v historiografii známou větu, že „*Čechy budou kdysi v téměř stavu, jako Mišeň, Braniborsko a Slezsko, kde se mluví veskrz německy a kde z řeči slovanské nezbyvá nyní nic jiného nežli jména měst, vesnic a řek.*“

72] K jeho osobě srov. Václav PETRBOK, *Josef Hanuš – historik české a slovenské literatury 17. a 18. století*, in: *Príspevky k dejinám literárnevednej slovistiky*, Bratislava 2003, s. 45–52; Petr ČORNEJ, *Josef Hanuš*, in: *LČL 2/I. H–J*, Praha 1993, s. 70–72.

73] J. HANUŠ, *Počátky Královské České Společnosti Nauk*, s. 402–404.

nástin germanizace v Čechách a za českou reakci proti politickému a národnímu násilí josefínství. Zároveň pokládá Pelclův text za nacionalistický pendant k Voigtově spisu *Über den Geist der Böhmischen Gesetze in der verschiedenen Zeitaltern*, a též jej spojuje s Pelclovými *Paměťmi*.^{74]} Hanuš dále v této své stati poukazuje na vlasteneckou a národně buditeckou stránku pojednání *Geschichte der Deutschen*, což dokazuje těmito slovy: „právě ta holá, chladná fakta mají ukázati hrozivé nebezpečí, vyburcovati národ a jmenovitě jeho vzdělané třídy, šlechtu a inteligenci, z letargie, roznítiti je k obraně mateřského jazyka, národnosti.“^{75]} Je to už poněkud odlišné stanovisko oproti Bandtkemu, Nebeskému nebo Vydrovi, kteří pokládali Pelclovy *Dějiny Němců* za protičeské. To, co od předchozích kritiků Hanuš přebírá – což konstatoval i Josef Johanides^{76]} – je onen Pelclův pesimismus. Dokazuje to například tato Hanušova věta: „Stesk, žel, hněv ozývá se, byť častěji jen mezi řádky, z rozpravy Pelclovy a ještě významněji z jeho literárních a národních snah té doby.“^{77]}

Josef Hanuš své vývody uveřejněné roku 1908 zopakoval, a ještě rozšířil ve svém životopise Františka Martina Pelcla z roku 1914.^{78]} Pelclovy *Dějiny Němců* zde rozebírá podrobněji z obsahové stránky, přičemž za vyvrcholení této práce považuje popis germanizace v tereziánském a josefinském období.^{79]} Nově zde konstatuje skutečnost, že Pelcl ve svém pojednání poprvé formuloval ideu odvěkého zápasu mezi slovanským a germánským živlem. Hanuš se rovněž v Pelclově biografii zmiňuje o vědecké slabosti a četných nedostacích prvního dílu *Geschichte der Deutschen* souvisejících s autorovou neznalostí německé kolonizace ve 13. století. Připisuje ovšem Pelclovi i zajímavé jednotlivosti, které souvisí podle jeho názoru s vlivem Dobrovského a týkají se konkrétních slov, která Češi převzali od Němců.^{80]} Hanuš také v části své monografie, která se věnuje *Dějínám Němců*, odmítá tvrzení Bandtkeho z jeho dopisu Dobrovskému z května 1810, že je Pelclova rozprava „anticzechisch“. Naopak tvrdí, že „vlastenec hlásí se na každé stránce“.^{81]}

Zajímavé je, že na Hanušovy závěry ohledně *Geschichte der Deutschen* přišla negativní reakce z pera literárního historika a kritika Arne Nováka (1880–1939).^{82]} Ten ve své recenzi Hanušovy monografie o F. M. Pelclovi na

74] Tamtéž, s. 403.

75] J. HANUŠ, *Počátky Královské České Společnosti Nauk*, s. 404.

76] J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 187.

77] J. HANUŠ, *Počátky Královské České Společnosti Nauk*, s. 404.

78] J. HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, s. 108–114.

79] Tamtéž, s. 111–112.

80] J. HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, s. 109–110.

81] Tamtéž, s. 112–113.

82] K jeho osobě srov. Dušan JERÁBEK a kol., *Arne Novák*, Brno 1997; František X. HALAS,

stranách Českého časopisu historického^{83]} v části věnující se Hanušovu rozboru pojednání o dějinách německého etnika reaguje úvodem následovně: „*Ještě podivnějším dojmem, ať neužiji slova přikřejšího, působí rozbor pověstného spisu Pelclova „Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen.“*“^{84]} A. Novák ve své recenzi kritizuje právě Hanušovo tvrzení týkající se vlastenectví a „národního buditelství“, přičemž souhlasí v kontrastu s Hanušem s názory tradovanými od dob Bandtkeho: „*Všickni čtenáři od Bandtkeho po Nebeského vycířovali z této stati projev bezcharakterní obojakosti neb dokonce výraz Pelclova protičešství, a ani dnes nemůžeme se zhostiti tohoto krajně nepřijemného, ano zahanbujícího dojmu.*“^{85]} Hanušovi se podle Nováka nepodařilo objasnit převraty v Pelclově národnostním nazírání a navíc byl dle jeho úsudku sveden „*nekritickou sympatií k obojakému Pelclovi.*“^{86]}

Stručná zmínka o *Dějínách Němců* se objevuje roku 1911 i v prvním díle publikace *Literatura česká devatenáctého století*. Je zde poukázáno zejména na hlavní ideu Pelclova pojednání, tj. na úpadek českého jazyka v protikladu se silící germanizací.^{87]}

Pelcovy *Geschichte der Deutschen* krátce vzpomenu roku 1918 ve svém článku *Čeští Němci v historickém vývoji*^{88]} i český historik a významný archivář Josef Borovička (1885–1971).^{89]} V úvodu své stati poznamenal ve vztahu k Pelclovu dílu o dějinách německého etnika následující: „*Theorie o německé autochtonosti v našich zemích nebyla v době, kdy český dějepyt nedosáhl ještě kritického rozvoje, přijímána a hájena jen Němci; i Pelcl např. (1788) se domníval, že Němci v Čechách jsou potomky germánských Markomanů, kteří před příchodem Slovanův obývali českou zemi.*“^{90]}

Na Borovičku navázal roku 1919 se svým stručným postulátem ohledně *Geschichte der Deutschen* český historik a přední žák tzv. Gollovy školy Josef Šusta (1874–1945).^{91]} Učinil tak v samotném závěru svého článku *Náš poměr*

Vysokoškolský učitel a vědec: příklad „strážce tradice“ Arna Nováka, in: Lukáš Fasora (red.) a kol., *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, Brno 2006, s. 146–157.

83] Arne NOVÁK, *Josef Hanuš: František Martin Pelcl. Český historik a buditel* (recenze), ČČH 21, č. 2–3, Praha 1915, s. 286–292.

84] Tamtéž, s. 291.

85] Tamtéž.

86] Tamtéž.

87] J. VLČEK – J. HANUŠ – J. JAKUBEC – J. MÁCHAL, *Literatura česká devatenáctého století: od Josefinského obrození až po českou modernu, Díl I. Od Dobrovského k Jungmannově škole básnické*, s. 296–297.

88] Josef BOROVIČKA, *Čeští Němci v historickém vývoji*, Česká revue 11, č. 6, Praha 1918, s. 325–333.

89] K jeho osobě srov. Jiří LACH, *Josef Borovička: osudy českého historika ve 20. století*, Praha 2009.

90] J. BOROVIČKA, *Čeští Němci*, s. 325.

91] K jeho osobě srov. Jiří LACH, *Josef Šusta. 1874–1945. A History of a Life. A Life in History*,

k Němcům,^{92]} kde v poznámce vztahující se k literatuře napsal: „Na sklonku 18. věku pokusil se buditel český Fr. M. Pelcl o soustavné dějiny českých Němců spisem *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*, který dnes jest ovšem z veliké části zastaralý. Thema nebylo však v následující době s naší strany již v plně šíři nikým podrobně zpracováno a německé práce o té věci jsou příliš zkaleny stranictvím.“^{93]}

Dějiny Němců neunikly pozornosti ani významnému moravskému historikovi, editorovi a archiváři Bertoldu Bretholzovi (1862–1936).^{94]} Ten se Pelclovu pojednání věnoval ve svém německy psaném díle *Geschichte Böhmens und Mährens*, konkrétně v rámci prvního a třetího svazku. V prvním svazku Bretholz ve spojitosti s *Dějiny Němců* a jejich autorem poznamenal, že F. M. Pelcla „zarážel kontrast mezi velkou minulostí slovanského národa v Čechách a na Moravě, jíž byl naplněn a o níž byl přesvědčen, a výjimečným postavením, které zejména v jeho době v zemi zaujímalo německví a německý jazyk, a to se ho úzkostlivě dotklo, protože se sotva odvažoval doufat, že by se tyto okolnosti mohly někdy obrátit ve prospěch češtví.“^{95]} Právě tuto Pelclovu „představu o vážném ohrožení českého jazyka němčinou v Čechách“ označuje Bretholz za „důvod a podnět pro uveřejněné [Pelclovo] svérázné pojednání *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*“.^{96]} Bretholz dále na adresu *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache* uvádí, že Pelclovy poznámky vůbec neodpovídají serióznímu, vědeckému názvu díla, a že pojednání je spíše pokusem o řešení problému vzniku a vývoje německví na území českých zemí.^{97]} Součástí prvního svazku *Geschichte Böhmens und Mährens* je také Bretholzův popis Pelclovy

Olomouc 2003; Týž, *Josef Šusta a Dějiny lidstva*, Olomouc 2001; Týž, *Gollův žák Josef Šusta*, in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümllová (red.), Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice – Pelhřimov 2005, s. 343–360; Jiří VÁLEK, *Josef Šusta a česká historiografie*, in: Pavel Marek a kol., Historik a jeho dílo: kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc, Olomouc 2015, s. 151–166.

92] Josef ŠUSTA, *Náš poměr k Němcům*, in: Jindřich Vaniček (red.), Základy občanských nauk: sborník přednášek konaných ve vzdělávacím kurse MNO od 1. do 16. dubna 1919, Praha 1919, s. 118–134.

93] Tamtéž, s. 133–134.

94] K jeho osobě srov. Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, *The Academic Career of the Historian and Archivist Bertold Bretholz*, *Judaica Bohemiae* 50, č. 1, Praha 2015, s. 5–42; Táž, *Konvertitova kariéra: Bertold Bretholz a jeho snaha po uplatnění*, in: Pavel Soukup – František Šmahel (red.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Praha 2004, s. 273–287; Alena MÍŠKOVÁ, *Bertold Bretholz (1862–1936)*, in: Akademický bulletin Akademie věd České republiky, č. 7–8, Praha 2012, s. 21.

95] Bertold BRETHOLZ, *Geschichte Böhmens und Mährens. I. Band. Das Vorwalten des Deutschtums: bis 1419*, Reichenberg 1921, s. 105.

96] Tamtéž, s. 105–106.

97] Tamtéž, s. 106.

kolonizační teorie Němců uveřejněné na stranách prvního dílu jeho *Dějiny Němců*.^{98]} Ve třetím svazku *Geschichte Böhmens und Mährens* pak Bretholz krátce naráží na druhý díl Pelclových *Geschichte der Deutschen*, na pasáž, jež se věnuje popisu a kritice centralizačních snah Marie Terezie pro zavedení němčiny jako jednotného jazyka habsburské monarchie. Podle Bretholze Pelcl „*umí vykreslit nebezpečí pro češtinu v zářivých barvách*“.^{99]}

Další osobností, jež reagovala v první polovině 20. století na pojednání, byl Albert Pražák (1880–1956).^{100]} Poprvé tak provedl roku 1928 ve svém spise *Obrozenské tradice*, kde píše: „*Pelcl v Dějinách Němců a jejich řeči v Čechách ukázal, jak děsně zachvátila germanisace i ryzí česká města jiná a bál se, že budeme brzo poněmčeni, jako jsme byli rychle protireformováni a pokatoličeni*“.^{101]} Podruhé na Pelclovu studii zareagoval roku 1945 v dobou silně poznamenané knize *Národ se bránil*. Zde pronesl větu: „*Pelcl z tradice i z vlastní zkušenosti zaznamenal, kterak české knihy byly šmahem páleny jako kacířské a kterak šlechta vnucovala němčinu krajům i ryzě českým, ba i vesnicím, dotud výhradně našim*“.^{102]} Jak správně poznamenal Jürgen Ostmeyer, Albert Pražák viděl v *Dějínách Němců* ideu obranného boje českého národa proti germanizaci.^{103]}

Roku 1929 se Pelclových *Dějín Němců* dotkl i český bohemista a germanista František Pulec (1887–1951) ve své publikaci *Novočeské písemnictví v přehledných otázkách k maturitě*. Zde Pulec *Dějiny Němců* označuje jako „*do jisté míry obranný a povzbudný spis, jenž ukazoval na křivdy na čes. národu páchané a povzbuzoval mimoděk k obraně jazyka a národnosti české*“.^{104]}

Geschichte der Deutschen zmínil ve druhém díle svých *Dějín literatury české* rovněž Jan Jakubec (1862–1936).^{105]} Svůj výklad uvedl takto: „*Mezi českými buditeli, ba i u některých zahraničních Slovanů vzbudila nemilý dojem obsáhlá Pelclova rozprava *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen**“.^{106]} Jakubec poukazuje jednak na Pelclovo líčení úpadku českého

98] Tamtéž.

99] Bertold BRETHOLZ, *Geschichte Böhmens und Mährens. III. Band. Dreissigjäh. Krieg und Wiederaufbau: bis 1792*, Reichenberg 1924, s. 212.

100] K jeho osobě srov. Albert PRAŽÁK – Miloš ZELENKA – Stanislav KOKOŠKA, *Politika a revoluce. Paměti*, Praha 2004; Miloš ZELENKA, *Albert Pražák a otázky česko-slovenské vzájemnosti*, in: Jozef Hvišč (red.), *Slovensko – české vztahy a súvislosti*, Bratislava 2000, s. 61–73.

101] Albert PRAŽÁK, *Naše národní tradice. III. Obrozenské tradice*, Praha 1928, s. 224.

102] Albert PRAŽÁK, *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*, Praha 1945, s. 108.

103] J. OSTMEYER, František Martin Pelcl a jeho „*Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách*“, s. 34.

104] František PULEC, *Novočeské písemnictví v přehledných otázkách k maturitě*, Brno 1929, s. 13.

105] K jeho osobě srov. Albert PRAŽÁK – Anna KARASOVÁ, *Jan Jakubec*, Praha 1940.

106] J. JAKUBEC, *Dějiny literatury české. Díl 2. Od osvícenství po Družinu máje*, s. 38.

jazyka a silícího pronikání němčiny, a jednak také na vliv Dobrovského a zejména Josefa Antonína Rieggera na *Dějiny Němců*.^{107]} Toto stanovisko potvrzuje ve své diplomové práci i J. Ostmejer, podle nějž Jakubec vnímá Pelclovo pojednání jako vystavené vnějším vlivům, a to především prostřednictvím k sobě navzájem protikladných charakterů Dobrovského a Rieggera.^{108]}

Dějiny Němců interpretoval ve čtyřicátých letech 20. století též významný český historik František Kutnar (1903–1983)^{109]} v práci o obrozeneckém nacionalismu. Kromě obsahové charakteristiky^{110]} formuluje Kutnar v souvislosti s *Dějiny Němců* dvě důležitá stanoviska. Prvním je názor, že se nejedná v zásadě o dějiny Němců v pravém slova smyslu, ale o dějiny jejich pronikání do Čech, skrze peripetii vítězství i porážek a oboustranných styků českého a německého etnika v zemi. Tím možná nejdůležitějším Kutnarovým postulátem je ovšem fakt, že pojednání nechápe již jen jako projev nečinného národního pesimismu, ale jako projev národního vlastenectví. Byly pro něj „plodem přirozené a nutné obavy, která klíčila vždy v srdcích vlastenců a nebyla ani později zcela překonána, a která byla doprovodem víry a naděje, zesilujícím momentem obrany, pečlivé pozornosti a rozboru situace a zároveň podnětným činitelem, který nutil k protestu proti josefinské germanizaci.“^{111]}

Dalším z řady osobností reagujících na Pelcovy *Geschichte der Deutschen* byl český historik, diplomat a československý ministr zahraničí Kamil Krofta (1876–1945),^{112]} jenž ostatně sám uveřejnil roku 1927 souhrnnou stať věnující se dějinám německého etnika na území českých zemí s názvem *Němci v Čechách*.^{113]} Toto rozsahem kratší dílo se v některých bodech dokonce ztotožňuje s Pelciovými tezemi, i když pojednání Krofta přímo necituje. Je tomu tak například, když se Krofta zmiňuje o přivádění Němců do Čech prostřednictvím německých manželek českých knížat, o povolávání vyššího duchovenstva z Říše, o osazování prvních českých klášterů německými mnichy, nebo o obchodnících z německých zemí.^{114]} Ve shodě s Pelcem Krofta také uvádí

107] Tamtéž, s. 39.

108] J. OSTMEYER, František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“, s. 35–36.

109] K jeho osobě srov. Hana KÁBOVÁ (ed.), *František Kutnar. Děkuji životu: vzpomínky a zápisy českého historika*, Praha 2017; Veronika STŘEDOVÁ, *František Kutnar a strukturalismus v interpretaci sociálních a hospodářských dějin*, Praha 2009.

110] Martin KUČERA – Jiří RAK (ed.), *František Kutnar. Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*, Praha 2003, s. 141–143.

111] Tamtéž, s. 140.

112] K jeho osobě srov. Naděžda MORÁVKOVÁ, *Plzeňan Kamil Krofta*, Plzeň 2016; Jindřich DEJMEK, *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta: studie z dějin československé zahraniční politiky v letech 1936–1938*, Praha 1998.

113] Kamil KROFTA, *Němci v Čechách*, Praha 1927.

114] Tamtéž, s. 7.

sněmovní usnesení z roku 1615, podle něhož neměl být v Čechách přijat za obyvatele nikdo, kdo by neuměl česky.^{115]}

Pelcovy *Geschichte der Deutschen* K. Krofta cituje, potažmo na ně reaguje až ve svém díle *Nesmrtelný národ: od Bílé hory k Palackému*,^{116]} jež bylo nakladatelem Františkem Laichterem (1902–1985) označeno jako „druhý velký čin dějepisce – povzbuzovatele v době hrozná okupace“.^{117]} V *Nesmrtelném národu* se Krofta vyjadřuje k Pelcově osobě a jeho pojednání mimo jiné následovně: „Tento historik, který r. 1775 anonymním vydáním Balbínovy *Obrany vzbudil ve vládních kruzích veliký poplach a podezření, že tato obrana je jeho vlastní tendenční falsum, vydal v l. 1788–1790 německy své dílo o dějinách Němců v Čechách (Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen). Tu hned na začátku vyslovuje se s nejčernějším pesimismem o budoucnosti českého národa. Vyličiv pak oslabování českého žvlvu i v městech ryze českých nově zakládány školami německými, neváhal vyslovit přesvědčení, že nové zřízení školské zahubí českou národnost...“.^{118]}*

Velmi stručně připomenuli *Dějiny Němců* František Kutnar a Jaroslav Marek ve svých *Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví*, poprvé vydaných roku 1973. Tam se dovídáme, že Pelcl „odpověděl v *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* na centralistickou a germanizační tendenci vídeňské vlády s dočasně pesimistickými výhledy na budoucnost české řeči.“^{119]}

Krátkou zmínku věnoval *Dějinám Němců* ve svém životopiseckém článku o F. M. Pelclovi z roku 1969 i Zdeněk Šimeček (1929–2019).^{120]} Podle jeho úsudku se jednalo o „studii, v níž [Pelcl] zachytil germanizační proces a v té souvislosti vyslovil pesimistické názory na budoucnost českého jazyka, a ve které nesporně pochybil a zmylil se i jako posuzovatel současnosti.“^{121]} Šimeček vzpomenul pojednání ještě jednou, a sice ve své stati z roku 1991 o vztahu Josefa Dobrovského s Františkem Martinem Pelclem. Zde poukazuje na to, že Dobrovský Pelclovi „vytýkal, a to ještě po letech, že ve vědeckých názorech podlehl mínění guberniálního rady J. A. Rieggera a vyjádřil se pesimisticky o budoucnosti českého jazyka a českého národa.“^{122]}

115] Tamtéž, s. 14.

116] Kamil KROFTA, *Nesmrtelný národ: od Bílé hory k Palackému*, Praha 1940.

117] František LAICHTER, *Kroftův Nesmrtelný národ*, Svobodné slovo 1, č. 108, Praha 1945, s. 2.

118] K. KROFTA, *Nesmrtelný národ*, s. 556–557.

119] F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 157.

120] K jeho osobě srov. Jiří TRÁVNÍČEK, *Zdeněk Šimeček (1929–2019)*, Česká literatura: časopis pro literární vědu 67, č. 4, 2019, s. 623–624; Jaromír KUBÍČEK, *Zdeněk Šimeček zemřel*, Časopis Matice moravské 138, č. 1, 2019, s. 220–222.

121] Z. ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, s. 423.

122] Zdeněk ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl a Josef Dobrovský*, Slovanský přehled. Časopis pro dějiny střední, východní a jihovýchodní Evropy 77, č. 1, Praha 1991, s. 92.

V sedmdesátých letech 20. století se na adresu *Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách* vyjádřil německý slavista a literární historik Walther Schamschula. Ten akcentuje zejména možný vliv na Pelcovo pojednání v podání Josefa Antonína Rieggera (1742–1792),^{123]} jenž patřil k propagátorům josefínských snah o používání němčiny jako jediného jazyka z důvodu upevnění centralizace. Dle Schamschulova úsudku si Riegger vytvořil i „české národní vědomí“, které se odráží ve spisech věnovaných jeho nové vlasti. Riegger, jak Schamschula poznamenává, ovšem chápal Čechy jako součást německé kulturní a jazykové oblasti, přičemž právě tímto postojem možná ovlivnil i Pelcla a jeho názory.^{124]} Na tomto místě je nutné připomenout, že Riegger sám byl pro výuku češtiny pro německé studenty. Od Rieggera totiž údajně pochází návrh, aby ve školách v převážně německy mluvících oblastech byla čeština vyučována jako jeden z předmětů, zejména kvůli tomu, aby se i Němci mohli stát úředníky ovládající oba zemské jazyky. Pelcl, ačkoliv uznával Rieggrův plán za vhodný a pedagogicky snadno dosažitelný, tím ovšem nebyl vůbec nadšen. Chtěl totiž pro Čechy zachovat výhodu jejich dvojjazyčnosti, která by jim umožňovala rychlejší kariérní postup.^{125]}

Z druhé poloviny 20. století také pochází dosud nejvýznamnější a nejpodrobnější ohlas na Pelcovy *Geschichte der Deutschen*. Jedná se o německy sepsanou diplomovou práci z pera již vícekrát zmíněného Jürgena Ostmeyera, jež byla obhájena roku 1975 na Katedře germanistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V první kapitole se autor věnuje jednak zasazení pojednání do kontextu Pelcovy vědecké tvorby,^{126]} jednak charakteristice tohoto díla. Podle názoru J. Ostmeyera se „*Dějiny Němců prezentují jako práce zcela ve smyslu josefínského úsilí, v němž se prostředky osvícenské vědy láme kopí pro germanizaci Čech.*“^{127]} Součástí první kapitoly je rovněž popis faktografických problémů Pelcovy studie o dějinách německého etnika. Ostmeyer polemizuje konkrétně s Pelcovým výkladem o přejímání německých slov do češtiny, uvádí jeho mylnou představu o tom, že Hermundurové, Markomané a Bójové jsou přímými předky německého obyvatelstva v českých pohraničních oblastech, a taktéž poukazuje na nedostatečné Pelcovo povědomí o „husitském

123] K jeho osobě srov. Bořek NEŠKUDLA, *Sběratel knih Josef Anton Riegger*, in: Lucie Heilandová – Jindra Pavelková (red.), *Knihovny a jejich majitelé: odraz zájmu a touhy po poznání*, Brno 2018, s. 115–138; Prokop ZÁVODSKÝ, *Počátky univerzitní statistiky u nás. (Věnováno 250. výročí narození J. A. Rieggera)*, in: *Statistika. Ekonomicko-statistický časopis*, č. 3, Praha 1992, s. 109–119; Pavel BĚLINA, *K počátkům statistiky v českých zemích. (Působení Josefa Antonína Rieggera v Čechách)*, *Československý časopis historický* (dále pouze ČsČH) 25, č. 1, 1977, s. 63–86.

124] Walther SCHAMSCHULA, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben (1740–1800)*, München 1973, s. 169–170.

125] J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 229.

126] J. OSTMEYER, *František Martin Pelcl a jeho „Dějiny Němců a jejich jazyka v Čechách“*, s. 1–4.

127] *Tamtéž*, s. 6.

revolučním hnutí“, jež podle Ostmeyerova názoru vnímá převážně z hlediska národní konfrontace a není mu zřejmá sociální, tzn. antifeudálně-revoluční součást hnutí.^{128]} V úvodní kapitole se Ostmeyer věnuje i kritice Pelclovy historické metody, přičemž si pokládá dvě hlavní otázky: 1) Jestli byly *Dějiny Němců* v současné podobě přísným výsledkem historického bádání na vrcholu své doby a jím determinovaných možností badatele?; 2) Vyjadřuje se zde Pelcl, muž 18. století, osvícenec, vychovatel ve šlechtických domech, publicista, historik, josefinista a český vlastenec, s veškerou intelektuální poctivostí a prostředky, které má k dispozici, nebo toto dílo podléhá vlivu jiných faktorů?^{129]} Druhá kapitola se pak věnuje hodnocení *Geschichte der Deutschen* z pohledu jejich kritiků v 19. a 20. století, ovšem autor zmiňuje stanoviska jednotlivých posuzovatelů velmi okrajově a nejsou zde zahrnuta zdaleka všechna, která mu mohla být v dané době známa (chybí například stanovisko V. V. Tomka nebo zmínka o českém výtahu F. Vymazala).^{130]} Třetí kapitola se věnuje vlivům, které mohly mít dopad na toto Pelclovo pojednání. Ostmeyer zde sleduje zejména působení J. A. Rieggera na Pelcla, jež se jím údajně nechal vést a s jehož přičiněním se stal prvním profesorem českého jazyka.^{131]} Čtvrtá kapitola přináší pohled na Pelclův vztah k českému a německému jazyku.^{132]} Kapitola pátá v sobě skrývá asi nejcennější část celé diplomové práce, a sice poznatky k jazykové stránce Pelclova pojednání. Ostmeyer zde rozebírá vybrané gramatické a lexikální jevy a věnuje se i analýze Pelclovy jazykové správnosti, kterou určuje na základě prací nejvýznamnějších gramatiků 18. století – Johanna Christopha Gottscheda a Johanna Christopha Adelunga.^{133]}

Roku 1975 krátce zareagoval na *Dějiny Němců* i literární historik Bedřich Slavík (1911–1979).^{134]} Za nejdůležitější považoval tu část Pelclova pojednání z druhého dílu, která se zabývá popisem tereziánské a josefínské germanizace. Manifestuje to například jeho tvrzení: „*Politický postoj, podmíněný i vzrůstající germanizací, vyjádřil Pelcl v knize Geschichte der Deutschen in Böhmen, v níž jsou nejzávažnější kapitoly, podávající obraz tereziánské a josefínské germanizace.*“^{135]}

128] Tamtéž, s. 7–16.

129] Tamtéž, s. 17–21.

130] Tamtéž, s. 21–38.

131] Tamtéž, s. 39–50.

132] Tamtéž, s. 51–60.

133] Tamtéž, s. 61–73. Ke gramatikám 18. století srov. Herbert E. BREKLE – Edeltraud DOB-NIG-JÜLCH – Hans J. HÖLLER – Helmut WEISS (Hg.), *Bio-bibliographisches Handbuch zur Sprachwissenschaft des 18. Jahrhunderts. Die Grammatiker, Lexigraphen und Sprachtheoretiker des deutschsprachigen Raums mit Beschreibung ihrer Werke* 1–8, Tübingen 1992–2005.

134] K jeho osobě srov. František VŠETIČKA, *Tou moravskou branou (Bedřich Slavík)*, Olomoucký archivní sborník 19, 2021, s. 241–242.

135] Bedřich SLAVÍK, *Od Dobnera k Dobrovskému*, Praha 1975, s. 249–250.

O Pelclově pojednání se zmínil také Josef Kočí (1922–1986)^{136]} ve své tendenční, ale v dané době pro historiografii oficiálně určující knize *České národní obrození* (1978). Kočí zde upozorňuje na pesimistické vyznění pojednání a zároveň poukazuje na fakt, že „*Pelclovy obavy a pochyby o budoucnosti českého jazyka, opřené o historické analogie vymizení nebo decimování polabských Slovanů a posílené zkušenostmi z germanizačních záměrů vídeňské vlády, měly i u něho jenom přechodný charakter.*“^{137]}

Josef Johanides (1931–2015),^{138]} největší znalec Pelclovy osobnosti i díla, se v monografii o F. M. Pelclovi (1981) vyjadřuje poměrně skromně.^{139]} Daleko méně prostoru věnuje prvnímu dílu (1789), který časově sahá do konce Přemyslovců. První část studie nemá podle jeho názoru zvláštní význam, jelikož výklad o starším období není dobře koncipován a formulován. Dle Johanidesova úsudku vedlo stručné shrnutí látky v prvním dílu, jež zahrnovalo několik staletí historického vývoje, v mnoha případech k přílišnému zjednodušení, a to i na úkor historické věrnosti.^{140]} Daleko větší prostor věnuje Pelclův životopisec druhému dílu, který obsahově charakterizuje,^{141]} a v jehož části pojednávající o tereziánském a josefínském období spatřuje jádro celého pojednání.^{142]} Johanides také poukazuje na fakt, že Pelcl věnuje výkladu o éře Marie Terezie a Josefa II. celou třetinu textu (10 stran), a z toho dokonce polovinu (5 stran) popisu detailů tehdejších pedagogických a metodických postupů při výuce němčiny.^{143]} Podle Johanidesova názoru je vnímání předchozích osobností reagujících na toto dílo v pesimistickém duchu mylné, přičemž konstatuje, že Pelcl naopak střízlivě líčí reálnou situaci ve své době. Nesprávnost dosud převládajícího výkladu studie v pesimistickém smyslu vyvrací rovněž zdůrazněním faktu, že se Pelcl zabýval činností českého divadla, jmenuje Thámovy a Hankeho jazykové obrany a slovníky, dále zmiňuje vydávání starých českých knih Františkem Faustinem Procházkou a vydávání českých novin Václavem Matějem Krameriem.^{144]} Celkově Johanides interpretuje *Geschichte der Deutschen* jako filipiku, „*promyšleně*

136] K jeho osobě srov. Marie RYANTOVÁ, *Dilema Josefa Kočího: postoj k srpnové okupaci*, in: Blanka Zylinská – Petr Svobodný (red.), *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference. (Praha 22. – 23. listopadu 2000), Praha 2001, s. 339–344.

137] Josef KOČÍ, *České národní obrození*, Praha 1978, s. 90.

138] K jeho osobě srov. Karel MÜLLER, *PhDr. Josef Johanides – knihovnik a bibliograf*, Zprávy klubu přátel Pardubicka 36, č. 7–8, 2001, s. 198–201.

139] J. JOHANIDES, *František Martin Pelcl*, s. 184–192.

140] Tamtéž, s. 184.

141] Tamtéž, s. 184–186.

142] Tamtéž, s. 186.

143] Tamtéž, s. 190.

144] Tamtéž, s. 187–188.

koncipovanou obranu nároku na svůj jazyk“, a to srovnáním s Voigtovou prací *O duchu českých zákonů*, o které tvrdí, že je to rovněž „obhajoba českého státního práva a českého jazyka jako domácího proti josefínskému absolutismu a centralismu, provázeného tlakem germanizace.“^{145]}

Roku 1998 se vyjádřil k Pelclovým *Dějínám Němců* v rámci své stati *Obraz Němce v české historiografii 19. století* ještě český historik Jiří Rak. Z jeho úhlu pohledu stojí Pelclova historická rozprava o dějinách německého etnika na počátku procesu známého jako „národní obrození“. Rak poukazuje také na to, že se generace českých historiků snažily s touto studií vyrovnat a vělenit ji do optimisticky laděné interpretace dějin českého národního obrození, přičemž potíže jim činilo pesimistické vyznění Pelclova pojednání.^{146]}

Poslední reakce 20. století na Pelclove pojednání pochází z roku 1999, z pera Miroslava Hrocha. Ten ve své knize *Na prahu národní existence* poznamenává, že Pelcl si byl vědom toho, že dějiny Čech byly dějinami dvou etnik. Zároveň konstatuje, že F. M. Pelcl napsal „dokonce první pokus o dějiny Němců v Čechách, kde pro předhusitské období uvádí, že se tehdy Češi a Němci téměř stali jedním národem.“ Podle úsudku M. Hrocha také Pelcl na stranách své studie někdy spojuje české etnikum s pozitivními, německá pak spíše s negativními vlivy.^{147]}

Politické zvraty 20. století do hodnocení nepronikly, pochopitelně ale jednotliví historici byli celkovou atmosférou doby velice ovlivněni.

Pohled 21. století

V dosud probíhajícím 21. století nespátrilo světlo světa příliš textů přinášejících nové a objevné poznatky ohledně Pelclových *Geschichte der Deutschen*. Je to vcelku překvapující skutečnost, když vezmeme v úvahu, že již existují syntetické práce věnující se česko-německé literatuře.^{148]}

Přesto existují světlé výjimky. Tou první je reakce německého historika původem z Čech, Ferdinanda Seibta (1927–2003).^{149]} V souvislosti s *Dějínami*

145] Tamtéž, s. 191.

146] Jiří RAK, *Obraz Němce v české historiografii 19. století*, in: Jan Křen – Eva Broklová (red.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 50–51.

147] Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 75–76.

148] Např. Gabriela VESELÁ, *Česko-německá literární křižovatka: kapitoly k dějinám literatury a překladu*, Praha 2020.

149] Ferdinand SEIBT, *Franz Martin Pelzel und der Ursprung des böhmischen Dilemmas*, in: Eduard Mühle (Hg.) *Mentalitäten – Nationen – Spannungsfelder: Studien zu Mittel – und Osteuropa im 19. und 20. Jahrhundert: Beiträge eines Kolloquiums zum 65. Geburtstag von Hans Lemberg*, Marburg 2001, s. 81–82.

Němců Seibt podotýká, že Pelcl od počátků faktické vlády Karla IV., tedy roku 1341, „poprvé z ušlechtilého úmyslu zaznamenává procesy demografických změn za účelem klučení a zemědělské expanze, a spojuje je s nářečím nově příchozích [Němců] jako údajem o původu.“^{150]} Dále poznamenává, že Pelcl poprvé vyvozuje závěry ze skutečností, že jsou české místní názvy rozšířené mezi německojazyčným obyvatelstvem. Na jednu stranu F. Seibt považuje z hlediska současného stavu výzkumu Pelclovy vývoody za diletantní, ale na tu druhou se podle jeho názoru Pelclovi podařil díky jeho *Geschichte der Deutschen* průlomový krok nejen v české či německé historiografii, ale v evropské historiografii vůbec. Přiznává ovšem také, že se jednalo o krok osamocenny, a že se až do *Sozialgeschichte*^{151]} Julia Lipperta (1839–1909)^{152]} kolem roku 1900 takovou cestou nepokračovalo ani v německém, ani v českém bádání.^{153]} Uvedené dvoudílné *Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit* byly prací, v níž vyvrcholil Lippertův zájem o sociální dějiny. První díl se věnuje slovanskému období z počátků českého státu a také popisu společenské skladby této doby, jež podle Lipperta nebyla dotčena cizími vlivy. Díl druhý pak rozebírá na základě většího počtu bezpečnějších dokumentů vliv církevní organizace a německých společenských řádů na českou společnost v době tzv. německé kolonizace.^{154]}

O pojednání *Geschichte der Deutschen* se zmiňuje ve své publikaci *V síti dějin literatury národního obrození* i Hana Šmahelová.^{155]} Podle jejího úsudku se Pelclova práce pohybuje v „nezřetelném hraničním pásmu mezi nezaujatým historickým výkladem a ,zaujatou‘ obranou.“^{156]} Autorka poukazuje rovněž na fakt, že pojednání je sice vedeno analyticky, střízlivě a chladně faktograficky, ale že zde Pelcl též pracuje s historií zaujatě, účelově, ba nepřesně.^{157]}

Další osobností, jež v 21. století reaguje na Pelclovo pojednání, je germanista a bohemista Václav Petrbock.^{158]} Ten zařazuje Pelclovu rozpravu do konceptu *historia litteraria* a podává stručný obraz nejdůležitějších obsahových

150] Tamtéž, s. 81.

151] Julius LIPPERT, *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. I. Band. Die Slavische Zeit und ihre gesellschaftlichen Schöpfungen*, Prag 1896; Týž, *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. II. Band. Der sociale Einfluss der christlich-kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation*, Prag 1898.

152] K jeho osobě srov. Marcela ZEMANOVÁ (red.), *Julius Lippert a německé prostředí v Čechách*, Ústí nad Labem 2010.

153] Tamtéž, s. 81–82.

154] F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 354.

155] Hana ŠMAHELOVÁ, *V síti dějin literatury národního obrození*, Praha 2011, s. 69–71.

156] Tamtéž, s. 69.

157] Hana ŠMAHELOVÁ, *V síti dějin literatury národního obrození*, s. 70.

158] V. PETRBOCK, *František Martin Pelcl a jeho příspěvky k dějinám vzdělanosti*, s. 199–202.

bodů.^{159]} Co se týče jeho celkového náhledu, konstatuje následující: „*Jakkoliv formálně vykazuje Pelclova práce rysy vědecké rozpravy, včetně zvoleného publikačního orgánu, je zřejmé, že se jedná o dílo, které nepokrytě usilovalo o kritickou analýzu soudobého stavu.*“^{160]} Petrbock prakticky souhlasí s interpretací Josefa Johanidese, že se jedná o filipiku.^{161]} Výše popsaná interpretace J. Johanidese, kterou v podstatě přejímá i V. Petrbock, působí ovšem v jistém ohledu značně problematičtěji. Jako filipika se totiž zpravidla označuje osobní, ostrá polemika zaměřená proti původci textu, na který autor reaguje.^{162]} To není případ námi zkoumaného Pelclova díla, a proto jeho označení za filipiku není příliš vhodné. Spíše se nabízí otázka, zdali F. M. Pelcl nechtěl svou až „apokalyptickou“ předpovědí budoucnosti češtiny své současníky úmyslně vyprovokovat, aniž by tento pesimismus sám skutečně sdílel. Druhou možnou otázkou je spíše spekulace, jakou roli mohlo sehrát Pelcovo dílo v procesu českého národního obrození, kdyby bylo bývalo napsáno rovnou či paralelně také česky, obzvlášť s ohledem na jeho dlouho historiografií tradované pesimistické vyznění.

Vraťme se ale k hlavní linii tohoto článku a ohlasu Václava Petrbocka. Ten dále vyzdvihuje na danou dobu jedinečnost pojednání *Geschichte der Deutschen*, když připomíná, že až do poloviny 19. století nebyl po Pelcově práci v českých zemích publikován žádný text, jenž by se zabýval historiografií německojazyčných textů české provenience. Za takovou práci považuje Petrbock až *Skizierter Ueberblick der Geschichte der Literatur, Wissenschaften und Künste unter den Deutschen in Böhmen* (1851) Franze Antona Schmalfusse (1821–1865).^{163]}

V době relativně nedávné, roku 2017, se objevila zmínka o *Dějínách Němců* v kolektivní publikaci *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder*.^{164]} Zde je Pelcovo pojednání považováno v rámci německo-české historiografie za jeden z možných zakladatelských činů komunitního

159] Tamtéž, s. 199–201.

160] Tamtéž, s. 201.

161] Tamtéž.

162] Viktor JÍLEK, *Žurnalistické texty jako výsledek působení jazykových a mimojazykových vlivů*, Olomouc 2009, s. 91.

163] Franz Anton SCHMALFUSS, *Skizierter Ueberblick der Geschichte der Literatur, Wissenschaften und Künste unter den Deutschen in Böhmen*, in: Franz A. Schmalfuss, *Die Deutschen in Böhmen, geschildert in geographisch-statistischer, staatswirtschaftlicher, volksthümlicher und geschichtlicher Beziehung*, Prag 1851, s. 219–232.

164] Tato německojazyčná publikace vyšla v závěru roku 2022 také v českém překladu. Pasáž zabývající se Pelcovými *Geschichte der Deutschen* se v české verzi nachází na s. 405. Viz Jan BUDŇÁK – Štěpán ZBYTOVSKÝ – Peter BECHER – Steffen HÖHNE – Jörg KRAPPMANN – Manfred WEINBERG (red.), *Kompéndium německé literatury českých zemí*, Praha 2022, s. 405.

vědomí, které by se dalo nazvat německo-českým. Autoři příručky zejména akcentují, co se obsahu Pelclovy studie dotýká, roli českých Němců. Ti dle jejich slov představují v *Geschichte der Deutschen* „společenský model úspěchu, který převládal díky kulturnímu a hospodářskému transportu z Německa, který čeští panovníci většinou podporovali.“ Zdůrazněna je zde také skutečnost, že Pelcl nebyl první, kdo německým Čechům přisuzoval pocit sounáležitosti nebo dokonce propůjčoval společnou „podstatu“. Tato myšlenka kolektivní identity Němců v českých zemích se dle autorů publikace začala objevovat až v průběhu 19. století, přičemž je zde jako názorný příklad uvedena již výše zmíněna práce F. A. Schmalfusse *Die Deutschen in Böhmen* obsahující rozsáhlou kapitolu o kulturních poměrech německojazyčných Čechů.^{165]}

Závěr

František Martin Pelcl svým dvoudílným pojednáním s názvem *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* vytvořil průkopnické a v dané době zcela ojedinělé dílo v kontextu výzkumu česko-německých vztahů a vůbec dějin německého etnika na území českých zemí. Lze říci, že Pelcl byl prvním odborníkem, který sepsal souhrnnou studii věnující se Němcům na českém území. Další osobností, jež navázala na Pelclův text, byl až na začátku druhé poloviny 19. století Franz Anton Schmalfuss se statí *Skizierter Ueberblick der Geschichte der Literatur, Wissenschaften und Künste unter den Deutschen in Böhmen*.

Ohlasům na toto Pelclovo pojednání nebyla věnována dosud velká pozornost s výjimkou diplomové práce J. Ostmeyera (1975), přičemž v našem textu byly jeho poznatky doplněny jak o některé chybějící recenze z minulosti, tak o novější zmínky o díle vydané po roce 1975. V českém jazyku se čtenářům do ruky dostávají informace o ohlasu v takovéto komplexitě vůbec poprvé. Kromě přehledu jednotlivých osobností, které se touto pozapomenutou Pelclovou prací zabývaly, bylo snahou tohoto článku poukázat na skutečnost, že česká historiografie sice okolo Pelclových *Geschichte der Deutschen* vydaných před více než 200 lety, neustále mlčky kroužila, připomínala je, snažila se je nově interpretovat, ale že až do obhájení diplomové práce citované v úvodu a uveřejněním této studie se Pelclovým pojednáním nikdo komplexně nezabýval. Tento článek má tedy za cíl jednak vnést *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* do širšího povědomí historické obce, a jednak být první a jakousi průvodní tiskem publikovanou prací týkající se námi zkoumaného tématu.

165] Peter BECHER – Steffen HÖHNE – Jörg KRAPPMANN – Manfred WEINBERG, *Handbuch der deutschen Literatur Prags und der Böhmisches Länder*, Stuttgart 2017, s. 275.

František Martin Pelcl's work *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* through the eyes of his critics

Summary

Pelcl's *Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen* [A History of the Germans and their Language in Bohemia] attracted the attention of Czech historiography soon after its publication in print. It is significant for almost all the reactions to this treatise published during the 19th century (J. S. Bandtke, S. Vydra, V. V. Tomek, J. B. Nebeský) that highlight the overall pessimistic tone of the work. J. Kalousek and J. Vlček are the exceptions in this period; they pointed out Pelcl's key factual error concerning the settlement of the Germans in Bohemia.

A number of responses to Pelcl's treatise from the first half of the 20th century begins with J. Hanuš, who, in contrast to the 19th century accentuating Pelcl's pessimism, emphasises the patriotic and nation-building aspect of the work. However, this perception of Hanuš was criticised by A. Novák, who sided with the views of Bandtke, Nebeský and others. Other reviews from the first half of the 20th century (B. Bretholz, A. Pražák, J. Jakubec, and F. Kutnar) share one common feature – they perceive Pelcl's *Geschichte der Deutschen* as a defensive work in support of the Czech language, whose position was weakened by the centralising efforts of the Habsburg monarchy, which promoted German as a unified language.

Two important contributions dealing with Pelcl's treatise are from the second half of the 20th century. The first one is J. Ostmeyer's thesis of 1975, which was the most detailed work concerning the *Geschichte der Deutschen* until now. However, even Ostmeyer did not include all the commentaries that might have been known to him at the time. Nevertheless, J. Ostmeyer contributes very valuable findings, e.g. he was the first, and to this day the only one, to deal with the linguistic (lexical and grammatical) aspects of the work, and he also focused on the question of the possible influence of J. A. Riegger on Pelcl's treatise. The second important commentary was provided by the greatest expert on Pelcl's personality and work, J. Johanides. In his monograph on F. M. Pelcl (1981) he rejects the pessimistic perception of the work of previous generations and, on the contrary, states that Pelcl objectively depicted the real situation of his time. At the same time, Johanides refers to Pelcl's *Geschichte der Deutschen* as a philippic – “a thoughtfully conceived defence of the claim of his language”.

Historiography responded, albeit to a much lesser extent, to Pelcl's file in the 21st century and continues to respond to it today. From a series of contributions from this period (H. Šmahelová, F. Seibt and others) that of V. Petr-bok includes Pelcl's text in the concept of *historia litteraria* and, in line with J. Johanides, considers *Geschichte der Deutschen* as a philippic.

„Märzgefallene“ a jejich reflexe na západě Čech mezi válkami

Karel ŘEHÁČEK

Motto: „Hroby mohou zarůst travou,
ale v srdci zůstává vzpomínka.“

(Wenzel Feyerfeil, 1932)

Abstract: After the creation of Czechoslovakia, relations between Czechs and Germans were burdened by, among other things, the events of March 4, 1919, when Czechoslovak security forces bloodily suppressed an attempt at a German revolt. The victims of the intervention were then honored in the following years, and the „Märzgefallene“ monument was one of the annually recurring critical days of interwar Czechoslovakia. This was also the case in western Bohemia, where the greatest bloodshed occurred at the beginning of March 1919 in Cheb, Karlovy Vary and Stříbro. The West Bohemian victims of the March riots were also remembered throughout the interwar period, and the so-called Märzgefallenefeier was one of the most significant political events of the year.

Key words: 4th March 1919; German irredent; right to self-determination; tradition; Cheb; Karlovy Vary; Stříbro

I. Úvod

Meziválečné soužití mezi obyvatelstvem české a německé národnosti bylo i na západě Čech zatíženo řadou vážnějších i drobných kauz, které obvykle negativně ovlivňovaly vzájemné vztahy mezi oběma národnostními skupinami. Jednou z těch nejvýznamnějších byly bezpochyby události března 1919, které do historie česko-německých vztahů vešly jako druhá německá revolta proti Československu a které vyústily v krveprolití, na některých místech národnostně smíšených oblastí Československa s poměrně dramatickým průběhem a především následky. Během střetů mezi obyvatelstvem německé národnosti a československými bezpečnostními složkami, které povstání potlačovaly, došlo k obětem na životech demonstrantů (tzv. Märzgefallene) i příslušníků bezpečnostních složek státu a mnoha zraněním. Co však bylo mnohem vážnější, březnové události výrazně zatížily vzájemné vztahy dlouhodobě a stala se z nich nadlouho hlavní protistátní pietní akce (tzv. Märzgefallenefeier), připomínaná po celou dobu existence společného státu.

Cílem této studie je rekonstruovat události března 1919 v západních Čechách a věnovat se i reflexi tohoto významného milníku česko-německých vztahů v letech 1919–1938. Jejím hlavním smyslem je analyzovat důvody, průběh a důsledky několika prvních březnových dnů roku 1919 a zjistit, nakolik a jak intenzivně reflexe březnových událostí rezonovaly v meziválečných západočeských národnostně smíšených oblastech. Studie vznikla na základě primárního archivního výzkumu pramenů úřední povahy celostátní i regionální provenience a dostupné odborné literatury, byť si je autor vědom skutečnosti, že analyzované události a jejich pozdější reflexe se odrážely i v dalších historických, žurnalistických či beletristických zdrojích. Výsledkem výzkumu je předložená analýza, která dokládá složitost vzájemného soužití mezi Čechy a Němci a přináší celistvý pohled na události těsně poválečného období a jejich reflexe v celém meziválečném období. Navazuje tak tematicky na autorovy práce otištěné v předchozích ročnících tohoto periodika dokumentující podporu sudetoněmecké irendenty v Československu v meziválečném období¹⁾ i snahu bránit se jim promyšlenou ochranou státní hranice i dalšími bezpečnostními opatřeními v pohraničních oblastech západních Čech.²⁾

II. „Märzgefallene“ – zrození legendy

Dne 28. října 1918 byl v Praze vyhlášen samostatný československý stát, v jeho západní části v historických hranicích českých zemí. Ve staletém soužití mezi obyvatelstvem české i německé národnosti, žijícím v nově vzniklém státním útvaru, nastalo období velkých změn. Češi se dočkali samostatného a nezávislého státu, Němci však s novými poměry v drtivé většině spokojeni nebyli.³⁾ Proto se jejich zástupci, česko-němečtí poslanci Říšské rady ve Vídni, den po vzniku Československa, 29. října 1918, usnesli odpovědět na tento akt prohlášením oblastí severních a západních Čech souvisle osídlených obyvatelstvem německé národnosti, začleněných do nově vzniklé provincie Deutschböhmen,⁴⁾ za rovnoprávnou součást tzv. Republiky Německé

1) Karel ŘEHÁČEK, *Meziválečný vývoj v Německu a jeho dopady na situaci v západních Čechách*, Bohemiae Occidentalis Historica 6, č. 2, 2020, s. 75–107.

2) Karel ŘEHÁČEK, *Státní hranice a poměry v západočeském přehraníčí mezi válkami*, Bohemiae Occidentalis Historica 7, č. 2, 2021, s. 48–81.

3) K této problematice např. Manfred ALEXANDER, *Die Deutschen in den böhmischen Ländern und die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik 1918*, in: *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty, Praha 2000, s. 201–209; nejnověji třeba Tomáš BANDŽUCH, *Sví v cizí zemi. Česká menšina v Deutschböhmen a Sudetenlandu na podzim 1918*, Paginae historiae. Sborník Národního archivu 30, č. 1, 2022, s. 406–420.

4) Blíže k provincii Deutschböhmen např. Susanne HORN-MAURER, *Die Landesregierung für*

Rakousko (Republik Deutschösterreich).^{5]} Krátce poté příkladu provincie Deutschböhmen následovaly další tři převážně Němci osídlené oblasti nově vzniklého Československa – Sudetenland (30. října 1918),^{6]} Deutschsüdmähren (3. listopadu 1918) a Böhmerwaldgau (3. listopadu 1918).^{7]}

Poslanci z „německých Čech“ vydali na svém jednání výzvu s názvem *Českému národu v Čechách*, jež apeluje na svobodné sebeurčení národů, demokratický vývoj poválečného světa a především překvapuje svojí nadčasovostí. Vývoj v Československu nešel podle jejích signatářů cestou svobody a demokracie, ale „*národnostního imperialismu a hrubého znásilnění mimočeských krajů*“, o němž ve výzvě stojí: „*Čeští vojáci obsazují německá města a německé vesnice, německé obecní správy jsou sesazovány a zaháněny, němečtí úředníci pronásledováni a ubíjeni. Německé území má být hladem a násilím proti své vůli donuceno k připojení k českému státu.*“ Zasahujících vojáků se pak signatáři ptají: „*Proč vnášeti válku do německého území? Proč nevracíte se, čeští vojáci, k pokojné práci, proč neodzbroyujete jako tisíce Vašich druhů, kteří se vrátili k domácímu krbu? Proč, když vůdci československého národa v Praze prohlašují, že německou část Čech jim dohodové státy slíbily jako odměnu za pomoc ve válce?*“ A výzva se dále táže: „*Je-li tomu skutečně tak, k čemu dále bojovat, k čemu vnášeti válku a bídu do území, které Vám dle tvrzení Vašich vůdců i bez boje připadnouti musí? K čemu třeba dalšího krveprolití, k čemu další bídý, když Evropa sama rozhodne o budoucnosti německé části Čech?*“ A apeluje na Čechy ve smyslu nastolení míru a pokojného soužití slovy: „*Chcete-li sjednocenou, pokojnou Evropu, složte zbraně! Jaký máte zájem na znásilnění druhých národů? K čemu je nyní ve znamení demokracie třeba válečných úspěchů? My slibujeme Vám slovně vážnost a úctu k Vaším právům. Uznejte též naše! Ať žije svobodná, sjednocená Evropa, zbudovaná vůlí svých národů!*“^{8]}

Deutschböhmen und das Selbstbestimmungsrecht 1918–1919, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 38, č. 1, 1997, s. 37–55; nověji třeba Michaela MIKEŠOVÁ, *Deutschböhmen – německá iredenta v Československé republice v letech 1918–1919*, Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie 27, č. 3/4, 2016, s. 78–88; Miloslava MELANOVÁ, *Vznik Československa. Deutschböhmen a Liberec v letech 1918–1919*, Liberec 2019. Souhrnně k této problematice Pavel JAKUBEC – Jaroslav PAŽOUT (red.), *Vznik Československa a provincie Deutschböhmen*, Litoměřice – Praha – Liberec 2019, kde se nachází řada dílčích příspěvků k tématu.

5] K tomu třeba Roland HOFFMANN – Alois HARASKO (red.), *Odsun. Vyhánění sudetských Němců. Dokumentace o příčinách, plánování a realizaci „etnické čistky“ ve střední Evropě 1848/49–1945/46* [Die Vertreibung der Sudetendeutschen. Dokumentation zu Ursachen, Planung und Realisierung einer „ethnischen Säuberung“ in der Mitte Europas 1848/48–1945/46], München 2001, s. 494.

6] František SPURNÝ, *Tzv. Sudetenland a ČSR 1918–1919*, in: *Rozpad Rakouska-Uherska a fenomén versaillského systému ve střední Evropě*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference konané v Opavě 17. a 18. listopadu 1993, Opava – Wien 1997, s. 27–33.

7] Jaroslav CÉSAR – Bohumil ČERNÝ, *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938, díl I (1918–1929)*, Praha 1962, s. 64–65.

8] Národní archiv (dále NA), Předsednictvo ministerské rady, Praha (dále PMR), karton 3200,

Politici představitelé provincie Deutschböhmen ovšem v rozporu s výše uvedenou proklamací vyzývali k bojkotu československých zákonů, rozdmýchávali nenáviselné projevy obyvatelstva německé národnosti vůči českým menšinám a stále více podporovali také hlasy, které předpovídaly brzký konec „národnostního útlaku“ Němců v Československu.^{9]} K vyhocení situace přispělo i jednání německo-rakouského Prozatímního shromáždění ve Vídni, které 12. listopadu 1918 reagovalo na vývoj v českých zemích vydáním prohlášení, kterým byly uvedené oblasti vzaty pod ochranu německo-rakouského národa. Dne 22. listopadu nad nimi převzaly Prozatímní shromáždění a Státní rada Německého Rakouska moc a učinily je tak de iure součástí německo-rakouského státu.^{10]}

Za této situace, kdy politická jednání mezi představiteli československé vlády a zástupci německé menšiny nevedla k žádoucím výsledkům,^{11]} bylo zapotřebí řešit problém, který začínal ohrožovat samotnou existenci Československa, silovými prostředky a situace nakonec vedla k vojenskému obsazení národnostně smíšených oblastí československou armádou. Bylo totiž více než zřejmé, že úplné národnostní sebeurčení obyvatelstva německé národnosti by znamenalo téměř jistě vážné komplikace národního sebeurčení Čechů a jejich samostatné existence, což vyjádřil československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk ve stanovisku formulovaném 30. ledna 1919 slovy: „*Německé Čechy náleží do historických hranic starého českého království. Toto území potřebujeme pro své vlastní bytí a nemůžeme Němcům vydat asi půlmilionovou českou menšinu, která tam žije. Navíc nemůže německé pohraničí dost dobře žít bez českého vnitrozemí. Proto to území je a zůstane naším.*“^{12]}

Na konci roku 1918 se situace v národnostně smíšených oblastech po zásahu vojska o poznání zklidnila, ovšem ani poté se obyvatelstvo německé národnosti nechtělo s pro něj nepříznivým stavem smířit. Ještě dlouho po obsazení pohraničních oblastí československou armádou tak udržoval německý

výzva Českému národu v Čechách!, s. d. I z důvodu nadčasovosti je citována podrobněji, než by bylo z hlediska informací, jež obsahuje, zapotřebí.

9] R. HOFFMANN – A. HARASKO (red.), *Odsun*, s. 502.

10] Hanns HAAS, *Konflikt při uplatňování nároků na právo na sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích v letech 1918–1919*, in *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, Brno 2000, s. 150; Vojtěch KESSLER, *Češi a Němci v roce jedna. Úvahy nad postoji a možnostmi Němců v českých zemích mezi 28. říjnem 1918 a 4. březnem 1919*, *Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století* 26, č. 2, 2018, s. 143–164.

11] Blíže k jednáním mezi představiteli státu a zástupci sudetoněmeckých provincií Jaroslav VALENTA, *Legenda o „rebelech, s nimiž se nevyjednává“*, *Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století* 2, 1994, s. 197–214; Týž, *Nezdařený pokus o jednání mezi Čechy a Němci na přelomu let 1918–1919*, *Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století* 3, 1995, s. 229–240.

12] Václav KURAL, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*, Praha 1993, s. 18.

a tzv. rakousko-německý tisk obyvatelstvo v přesvědčení, že pařížská mírová konference nepotvrdí nároky Československé republiky na národnostně smíšená území, a mezi českou menšinou panovaly oprávněné obavy o další vývoj. Pocity hořkosti a odporu proti novým pořádkům v obyvatelstvu německé národnosti zůstaly a němečtí politici i nadále zvyšovali napětí mezi Čechy a Němci sbíráním hlasů pro lidové hlasování k připojení národnostně smíšených oblastí k provincii Deutschböhmen.^{13]} Zdánlivě utlumené nacionalistické vášně obyvatelstva německé národnosti však brzy dostaly možnost projevit se opět v plné síle. K další vlně odporu proti Československu došlo 4. března 1919, symbolicky v den prvního zasedání německo-rakouského Národního shromáždění ve Vídni. Na rozšířeném zasedání zemského vedení německé sociální demokracie (Landesparteileitung der sozialdemokratischen Vertretung Deutschböhmens) bylo již 27. února 1919 v Děčíně usneseno, aby byly při této příležitosti „v celém zněmčeném území pořádány veliké projevy a po případě i prohlášen klid práce.“^{14]} Na celém národnostně smíšeném území byly rozšiřovány protistátní letáky^{15]} a zvyšovaly se počty národnostně zabarvených drobných konfliktů. Prezídium Zemské správy politické v Praze upozornilo na tuto skutečnost jednotlivé okresní správy politické s tím, aby se ujistily, „je-li v ohrožených místech správního obvodu dostatečná moc četnictva a vojska, která by byla s to, aby eventuelní demonstrace protistátního rázu a výtržnosti v zárodku potlačila.“^{16]}

Toho dne tedy vyšli Němci v celé republice do ulic, protestovali proti Československu a demonstrovali pro připojení provincie Deutschböhmen k Německému Rakousku. Demonstrace sice ve většině případů proběhly v klidu a pořádku, na několika místech se však demonstranti střetli s československým vojskem a tyto střety vyústily ve zbytečné ztráty na životech: podle oficiálních údajů se jednalo o 57 mrtvých, z toho 55 civilistů (včetně čtyř

13] Nejnověji k této problematice Walter REICHEL, *Selbstbestimmungsrecht im Widerstreit. Von der nationalen Kontroverse zum militärischen Kräfteressen. Der Grenzkonflikt zwischen Deutschösterreich und der Tschechoslowakei 1918/1919*, Innsbruck 2021.

14] Archiv města Plzně (dále AMP), Okresní úřad (dále OÚ) Plzeň, karton 57, prezidiální spisy, 1919, oběžník Prezidia Zemské správy politické (dále PZSP) v Praze z 28. 2. 1919.

15] Státní oblastní archiv (dále SOA) v Plzni, Krajský soud (dále KS) Plzeň, karton 80, Vr 534/19, dopis Okresní správy politické (dále OSP) ve Stříbře Státnímu návladnictví ve Stříbře z 16. 3. 1919 s textem letáku: „*Volksabstimmung für die Freiheit Deutschböhmens. Wir, deutschen Männer und Frauen, stehen auf dem Wilsonischen Grundsatz des Selbstbestimmungsrechtes aller Völker. Wie wir von diesem Standpunkt aus, dem tschechoslowakischen Staat als Zusammenfassung der tschechoslowakischen Nation anerkennen, fordern wir auch für uns von der Friedenskonferenz das Selbstbestimmungsrecht und verwahren uns feierlich gegen jede Form Einverleibung in den tschechoslowakischen Staat.*“

16] Státní okresní archiv (dále SOkA) Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, OÚ Sokolov, karton 2, prezidiální spisy, 1919, dopis PZSP v Praze OSP ve Falknově nad Ohří z 2. 3. 1919.

Čechů) a dva vojáky (z toho jednoho Čecha). Nejvíce obětí bylo v Kadani (26) a Moravském Šternberku (18), další na západě Čech v Karlových Varech (6), Chebu (2) a ve Stříbře (2).^{17]}

Po porážce německé revolty došlo k vyjednávání mezi představiteli obyvatelstva německé národnosti a Československé republiky. Zástupci tzv. československých Němců přicházeli s různými modely fungování společného státu a formulovali základní německé požadavky vůči Československé republice. Někdejší zemský a říšský poslanec a významný představitel českých Němců Wilhelm Medinger kupř. požadoval zvýšenou ochranu pro významně menšiny (mezi ně počítal právě české Němce),^{18]} žádal zejména jazykovou rovnoprávnost mezi němčinou a československým jazykem, vytvoření zvláštních menšinových sekcí na ministerstvech a státních úřadech a obzvláště požadoval autonomní školství, které by spravoval každý národ svými úředníky. S německými požadavky vůči Československé republice vystoupil 1. června 1919 v Českých Budějovicích také bývalý dvorní rada Heinrich Skedl, který žádal zejména územní autonomii „německých“ oblastí jako ochranu před násilným počesťováním. Mj. prohlásil: „*My Němci nechceme dělat žádnou rozpínavou politiku, nýbrž chceme jen být před násilným počesťováním uchráněni. Žádáme pro území, v němž Němci sídlí, územní samosprávu, v jejímž čele by se německý zemský sněm, německá vláda a německé úřady nalézaly. Německé území budiž rozděleno v kraje s krajskými sněmy.*“^{19]}

Definitivní vyřešení situace tak alespoň po právní stránce přinesl až podpis mírových smluv s Německem a Rakouskem v červnu, resp. září 1919. Mírové smlouvy předložené poraženým státům dohodovými mocnostmi stanovily hranice Československa na základě reflexe historických, geografických, vojensko-strategických a hospodářských důvodů prezentovaných zástupci československého státu jako elementárních podmínek pro jeho existenci a rozvoj. Tím však nemohl být vzat zřetel na právo na sebeurčení německy mluvícího obyvatelstva českých zemí a Čechy, Morava, Rakouské Slezsko a tzv. České Rakousy byly přiřčeny k Československu, což znamenalo pro tzv. československé Němce těžké zklamání. Tímto aktem sice veškeré další iredentistické akce obyvatelstva německé národnosti v Československu ztratily legitimitu,

17] K dění v Kadani viz Kateřina MERTOŤOVÁ, *4. březen 1919 v Kadani*, *Minulostí Západočeského kraje* 28, 1992, s. 222–229; na Karlovarsku, Chebsku a Stříbrsku viz Karel ŘEHÁČEK, *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*, Plzeň 2008; na Moravě Pavel KREISINGER – Karel PODOLSKÝ, *Tragický 4. březen 1919 ve Šternberku s odstupem jednoho století – souvislosti, rekonstrukce událostí, důsledky*, in: *Rok 1919 a Československo. Postavení a přeměny periferií nového státu v procese jeho konstituování*, Prešov 2020, s. 128–144.

18] Emanuel RÁDL, *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993, s. 162, V podobném duchu se nesly požadavky Lea Epsteina.

19] Karel ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihozápadě Čech 1880–1938*, Plzeň 2002, s. 118.

ovšem trvalo ještě dlouho, než se vnitropolitická situace začala alespoň poněkud uklidňovat, když i po podpisu mírových smluv, tedy již s jasně danými pravidly hry, pokračovali představitelé německé menšiny téměř bez rozdílu stranické příslušnosti „v *politice neústupnosti a konsekventní negace*.“^{20]} Také desítky mrtvých a zraněných v důsledku březnových nepokojů „žily“ i nadále ve veřejném prostoru, v německé národní pospolitosti byli mučedníky v boji za právo na její sebeurčení. A 4. březen se stal každoročně připomínanou tradicí,^{21]} trvalou součástí meziválečného československého společenského a politického kalendáře.^{22]}

III. Průběh březnové revolty na západě Čech

Plánovaná revolta obyvatelstva německé národnosti proti Československu proběhla 3.–5. března 1919 také na českém západě. Scénář protestů byl zpočátku všude stejný: obyvatelstvo německé národnosti se shromažďovalo ve městech či větších obcích (např. ve Stříbře, Mariánských Lázních, Tachově, Stodu, Dobřanech nebo Městě Touškově), kde demonstrovalo pro připojení provincie Deutschböhmen k Německému Rakousku, bylo vybízeno ke stávkám a k odmítání kolkování rakouských bankovek. Ve většině případů však proběhla celá akce v poklidu a bez vážnějších incidentů.

V Kraslicích se 3. března konal protest proti kolkování bankovek, přičemž se obyvatelstvo sešlo na náměstí a za zpěvu písní demonstrovalo. Také o den později se na kraslickém náměstí shromáždilo dvanáct až čtrnáct tisíc obyvatel, ale celá demonstrace proběhla v klidu.^{23]} V Nejdku byly 4. března vylepeny plakáty obsahující provolání, v němž velitel pohotovostních jednotek plzeňského 35. pěšího pluku podplukovník Vilém Slezáček^{24]}

20] Karel SOMMER, *Národnostní aspekty v programových dokumentech a činnosti Svazu německých zemědělců a Německé křesťansko-sociální strany lidové (1918–1925)*, Sborník historický 34, 1987, s. 40.

21] O vnímání 4. března v německé národní pospolitosti Vojtěch KESSLER, „*Naší vlasti nadejde nové jaro!*“. *Čtvrtý březen v sudetoněmeckém kalendáři*, in: Pavel Jakubec – Jaroslav Pažout (red.), *Vznik Československa a provincie Deutschböhmen*, Litoměřice – Praha – Liberec 2019, s. 167–176.

22] Blíže k němu Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK – Vojtěch KESSLER – Miroslav MICHELA (edd.), *Sláva republice. Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018, 536 s., kde se editoři zabývají nejen oficiálními státními oslavami, ale i slavnostmi menšinovými, tedy i 4. březnem.

23] SOA v Plzni, Fondy veřejné bezpečnosti kraje Karlovy Vary (dále FVB K. Vary), památník Okresního četnického velitelství (dále OČV) Kraslice, zápis ze 4. 3. 1919, nestránkováno; NA, Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha (dále PMV), sign. 225-138-7, karton 138, dopis OSP v Kraslicích PZSP v Praze z 5. 3. 1919, zpráva OSP však uvádí pouze pět až šest tisíc zúčastněných osob.

24] Blíže k němu a jeho významu při potlačování německé iredenty na západě Čech Karel ŘE-

vyzýval obyvatelstvo německé národnosti ke klidu. Krátce po poledni přišel k jednomu z plakátů poblíž posádkového velitelství syn redaktora tamního deníku *Neudecker Anzeiger* Franz Träger a provokativně plakát strhl. Tento incident proběhl před zraky několika vojáků, kteří Trägera předvedli k posádkovému veliteli. Jelikož během eskorty Träger vojákům hrubě nadával, byl zatčen a byla na něj uvalena vazba. Před budovou posádkového velitelství se však shromáždil dav místních Němců, kteří vyslali k posádkovému veliteli tříčlennou deputaci se žádostí o Trägerovo propuštění. Posádkový velitel jejich žádost odmítl, ale na přímý rozkaz okrskového vojenského velitele byl Träger z preventivních důvodů propuštěn.^{25]} Kolem čtrnácté hodiny se na náměstí sešlo pět až šest tisíc osob a proti opětovně provokativnímu chování propuštěného Trägera zasáhla přítomná vojenská asistence, která byla nucena vypálit pět či šest ran do vzduchu – teprve pak se podařilo situaci zvládnout.^{26]} Ve městě Teplá se 4. března na náměstí shromáždilo asi osm set osob, ale celá akce proběhla v klidu a na okresní správu politickou byla pouze vyslána deputace s rezolucí.^{27]} Ve Falknově nad Ohří (dnes Sokolov) svolal 4. března sociálně demokratický politický spolek Zukunft na patnáctou hodinu odpolední protestní demonstraci před místní hostinec Weber, kde se sešlo sedm až osm tisíc osob. Svolavatelem byl vedoucí falknovského konzumu Franz Katz, hlavním řečníkem tajemník místní sociální demokracie Adolf Pohl. Dělníci a horníci většinou stávkovali, ale klid a veřejný pořádek nebyl narušen.^{28]} Ve Žluticích se 4. března kolem půl druhé odpolední sešlo v dolní části města (Herrnmühlplatz) asi dva tisíce osob, které se v průvodu přemístily na hlavní náměstí před radnici. Svolavatelem demonstrace byl místní továrník Hugo Liehm, celá akce proběhla v klidu a na okresní správu politickou byla pouze vyslána deputace s protestní rezolucí.^{29]} V Aši se 4. března kolem druhé hodiny odpoledne shromáždilo asi dva tisíce osob na mítinku, na němž promluvil místní tajemník sociální demokracie August Hecker. Následoval pochod městem, kterého se účastnilo až pět

HÁČEK, „*Ducha velmi vojenského, pevný a přímý charakter*“. *Generál Vilém Slezáček (1873–1926)*, in: *Voják a město. Město a armáda na Moravě v moderních dějinách (18.–21. století)*, Kroměříž 2021, s. 47–52; Týž, *Slezáčkovi hoši jako květ i Hrbkovi revoluční gardisté. Komparace událostí let 1918 a 1945 na západě Čech*, in: Stanislav Polnar – Tomáš Řepa (eds.), *Ozbrojené síly a československý stát II*, Brno 2021, s. 29–43.

25] NA, PMV, sign. 225-137-15, karton 137, dopis Ministerstva národní obrany (dále MNO) v Praze MV v Praze ze 7. 5. 1919.

26] Tamtéž, sign. 225-138-6, karton 138, hlášení Četnické stanice (dále ČS) v Nejdku Zemskému četnickému velitelství (dále ZČV) pro Čechy v Praze z 5. 3. 1919.

27] Tamtéž, sign. 225-138-2, karton 138, dopis OSP v Teplé PZSP v Praze z 5. 3. 1919.

28] Tamtéž, sign. 225-138-6, karton 138, dopis OSP ve Falknově nad Ohří PZSP v Praze z 5. 3. 1919.

29] Tamtéž, dopis OSP ve Žluticích PZSP v Praze z 5. 3. 1919; SOkA Karlovy Vary, Archiv města (dále AM) Žlutice, obecní kronika 1899–1942, s. 142.

tisíc osob a při němž byly akcentovány rovněž sociální požadavky (demonstrující nesli např. transparenty s heslem „*Geht uns Brot und Arbeit*“). Demonstrace proběhla v naprostém klidu, na okresní správu politickou byla vyslána rovněž jen deputace s rezolucí a celá akce byla ukončena před šestnáctou hodinou.^{30]} V Jáchymově svolal 4. března na čtrnáctou hodinu odpolední demonstraci sociálně demokratický politický spolek Zukunft, tábora lidu pod širým nebem na náměstí před radnicí se zúčastnilo asi tři tisíce osob a jako hlavní řečník vystoupil tajemník spolku dělníků porcelánek (Porzellanarbeiterverband) z Karlových Varů Hermann Sacher.^{31]} V Lokti se 4. března sešli demonstrující před budovou okresní správy politické, protest svolal místní tajemník sociální demokracie Johann Gottfried z Chraňšova, na poklidné akci promluvil jako hlavní řečník Alois Hahn z Chodova.^{32]} V Mariánských Lázních se 4. března sešlo na kolonádě asi dva tisíce osob, akce proběhla v klidu za účasti řečníků a sociálně demokratických předáků Johanna Ihla z Úsovic a Josefa Thummerera z Mariánských Lázní.^{33]}

Podobně tomu bylo i v plzeňské části sledované oblasti. V Tachově se 4. března v odpoledních hodinách uskutečnila ve Společenském domě protestní schůze a před místem schůze se shromáždilo asi 2800 osob, které se vydaly v průvodu na náměstí. Tam proběhl krátký tábor lidu, na kterém s projevy vystoupilo několik řečníků z Tachova a Nového Sedliště, vše však proběhlo v klidu a veřejný pořádek nebyl narušen.^{34]} Ve Městě Touškově na Stříbrsku byl hlavním aktérem událostí 4. března zdejší okresní soudce Jakub Neubauer. Na náměstí se odpoledne konal veřejný projev pro provincii Deutschböhmen s průvodem městem, kterého se účastnilo asi tisíc osob.^{35]} Ve Stodu byla 4. března konána veřejná schůze německého lidu za spoluúčasti starosty Karla Löwa a městské rady. Z balkonu radnice hovořil k obyvatelstvu ze Stodu a okolních vesnic svolavatel a zároveň agitátor německé sociální demokracie Dominik Leibl z Hradce u Stodu, který šel proti Československé republice, již obviňoval z kritické arovizační situace. Zároveň prohlásil, že „*německý lid musí stát na stráž, až bude zavolán, by sobě jiný pořádek, popřípadě i jinými prostředky zavedl.*“^{36]} Následovalo manifestační hlasování proti připojení provincie Deutschböhmen

30] NA, PMV, sign. 225-138-7, karton 138, dopis OSP v Aši PZSP v Praze z 5. 3. 1919.

31] Tamtéž, dopis OSP v Jáchymově PZSP v Praze z 5. 3. 1919.

32] Tamtéž, dopis OSP v Lokti PZSP v Praze ze 4. 3. 1919.

33] Tamtéž, dopis OSP v Mariánských Lázních PZSP v Praze ze 4. 3. 1919.

34] Tamtéž, sign. 225-138-6, karton 138, dopis OSP v Tachově PZSP v Praze z 5. 3. 1919.

35] SOA v Plzni, KS Plzeň, karton 2, prezidiální spisy, 1919, Pres 11/19, dopis Národního výboru (dále NV) v Plzni Ministerstvu spravedlnosti (dále MS) v Praze z 9. 3. 1919.

36] AMP, NV Plzeň (1918–1919), karton 1184, složka Menšiny 1919, dopis NV ve Stodu NV v Plzni z 5. 3. 1919.

k Československé republice, což podpořil i místní římskokatolický farář Filip Kettner.^{37]} Průběh schůze byl celkem klidný.

Poměrně vyhocená situace nastala v nedalekém Chotěšově, kde již den před plánovanými demonstracemi varoval správce tamní české školy Václav Hlavatý před protičeskými násilnostmi slovy: „*Němci hrozí vytloučením školy české, insultací dětí, učitelkám nadávají českých sviní, řezník Hála nechce přijímati kolkované peníze, v Losině dal starosta vybubnovati, aby se peníze ke kolkování neodváděly, žid Josef Ertl v Mantově sbírá pro německé vojsko, krámy jsou zavřeny (stávka).*“^{38]} Následujícího dne došlo ke srocení místních Němců a skutečně proběhly pokusy o demolicí tamní české školy. Situace byla tak vážná, že místní důvěrník Národního výboru v Plzni Josef Grossmann požadoval okamžitý vojenský zákrok.^{39]} Národní výbor v Plzni sice vyhodnotil situaci v Chotěšově jako vážnou, ale rozhodl vojensky nezasahovat, jelikož neměl k dispozici dostatek vojáků. Následujícího dne však již bylo pod vlivem nepokojů toto rozhodnutí zrušeno a do Chotěšova byla vyslána k ochraně české menšiny četa dragounů dobránské posádky. Na některých místech v okolí Chotěšova došlo ke stávkám, např. na dole v Týnci zastavilo 4. března německé dělnictvo práci, zahájilo stávku za připojení k provincii Deutschböhmen a jednodenní stávka se rozšířila prakticky do celé plzeňské uhelné pánve.^{40]}

Proti kolkování rakouských bankovek bylo obyvatelstvo německé národnosti vybízeno 3. března na taneční zábavě také ve Zbůchu na Stříbrsku a v Dobřanech se do města chystaly tři proudy demonstrantů z okolí s hudbou a prapory s nápisem „*Deutschböhmen soll leben*“, ale vojenskou posádkou jim bylo zabráněno ve vstupu do města, takže protesty pouze místního obyvatelstva proběhly celkem v klidu.^{41]} V Liticích na Plzeňsku se dopoledne konal demonstrační průvod pro připojení k provincii Deutschböhmen,^{42]} odpoledne se litičtí Němci hromadně odebrali do Dobřan, kde se měli sejít zástupci Němců z celého okolí na demonstraci pro připojení provincie k Německému Rakousku. Na demonstracích také shromáždění Němci prohlašovali, že odmítají kolkování peněz proto, že by byli reformou okradeni.^{43]} Také v Nýrsku na

37] SOKA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích, Základní škola Stod, školní kronika 1919–1927, úvod, nestránkováno.

38] AMP, NV Plzeň (1918–1919), karton 96, složka Policie a četnictvo, dopis správce české školy v Chotěšově Václava Hlavatého z 3. 3. 1919.

39] Tamtéž, hlášení důvěrníka NV J. Grossmanna z Chotěšova ze 4. 3. 1919.

40] Tamtéž, telefonické hlášení závodní správy dolu č. 7 v Týnci u Chotěšova ze 4. 3. 1919.

41] K. ŘEHÁČEK, *Němci proti Československu na západě Čech*, s. 62.

42] AMP, OÚ Plzeň, karton 57, prezidiální spisy, 1919, hlášení OČV v Plzni OSP v Plzni z 5. 3. 1919. Důvěrnou zprávu o tom dostali četníci již s předstihem od Karla Frauknechta z Litic.

43] AMP, NV Plzeň (1918–1919), karton 96, složka Policie a četnictvo, zpráva deputace české menšiny z Litic vedené Josefem Vysloužilcem ze 4. 3. 1919.

Klatovsku rostlo od 3. března napětí, na denním pořádku byly protesty proti údajné československé nadvládě a pro deklaraci o připojení k Německému Rakousku v rámci Deutschböhmen, aktivní byli zejména sociální demokraté, sdružení v politickém spolku Freiheit. Představitelé tohoto spolku požádali 4. března Okresní správu politickou v Klatovech o povolení schůze, to však bylo vzhledem k tomu, že nebyla včas ohlášená, zamítnuto, nicméně okresní správa politická pro jistotu zesílila v Nýrsku četnickou pohotovost a vyznamenala vojenské velitelství v Bystřici nad Úhlavou.^{44]} To bylo rozhodnutí prozíravé, jelikož se na nýrském dolejší náměstí sešlo šest set až sedm set osob. Nicméně akce byla na místě úředně zakázána a sociálně demokratický předák a správce Okresní nemocenské pokladny v Nýrsku Josef Pangratz vyzval shromážděné, aby se dobrovolně rozešli, což se také stalo.

Jak je z vyličeného patrné, ve výše uvedených lokalitách a na většině území západních Čech tedy akce proběhly relativně klidně. Pouze ve třech městech na českém západě (v Chebu, Karlových Varech a Stříbře) došlo 3.–5. března 1919 k závažným násilným střetům mezi demonstranty a československým vojskem, při kterých byla prolita krev demonstrujících i vojáků.

V Chebu panovala od vzniku Československa značně napjatá atmosféra a nálady místního obyvatelstva německé národnosti byly výrazně protičeskoslovensky vyhocené. Chebští Němci uráželi především československé vojáky, kdy bylo vojsko označováno hanlivým výrazem *Tschuschen* [Čuži].^{45]} Přednosta okresní správy politické Jan Dudek byl místními nenáviděn, bylo mu písemně vyhrožováno likvidací – radikální byla v tomto ohledu zejména chebská mládež. K výtržnostem došlo ve městě již 3. března ve večerních hodinách, náhle a nepředvídatelně. Příčinou bylo vylepení provolání podplukovníka Viléma Slezáčka, který v něm varoval obyvatelstvo před demonstracemi, stávkami a agitací proti kolkování bankovek s tím, že „proti rušitelům pokoje bude s bezohlednou přísností zakročeno.“^{46]} Po osmnácté hodině začali chebští občané, především středoškolští studenti, tato provolání strhávat, došlo ke střetu s vojenskou policií, která několik mladistvých osob zatkla a chtěla je odvézt do vojenských kasáren. Otec jednoho z nich vyvolal při jejich zatýkání shluk obyvatelstva, při kterém byli vojáci fyzicky napadeni davem. Na pomoc jim dorazila pohotovost 42. pěšího pluku pod velením četaře Františka Nováka, který chtěl vyprostit ohrožené kolegy z obklíčení útočníků. Proti přichozím vojákům se však vrhl dav místního obyvatelstva, vojenská policie proto vytvořila kordon

44] NA, PMV, sign. 225-138-2, karton 138, dopis OSP v Klatovech PZSP v Praze z 5. 3. 1919.

45] Tamtéž, sign. 225-137-15, karton 137, zpráva K. Haissingera o výsledku šetření události 4. 3. 1919 v Chebu z 28. 3. 1919, s. 1. Tato přezdívka byla údajně bosenského původu, označovala „zlotřilého, všeho schopného chlapa“ a před rokem 1918 jí označovali rakousko-uherská důstojníci vojáky české národnosti.

46] Tamtéž.

a snažila se znovu domluvami přimět obyvatelstvo k rozchodu. Vzápětí však byla z davu vypálena rána z pistole a jeden voják byl udeřen kamenem do hlavy. Mužstvo tedy vystřelilo do vzduchu varovnou salvu a hned poté druhou. Z davu bylo vypáleno proti vojsku ještě několik ran, a poté se shromážděné obyvatelstvo rozuteklo. Při incidentu byl zastřelen posluchač III. ročníku chebského učitelského ústavu Josef Christl z Krajkové na Kraslicku,^{47]} těžce raněna školačka a dcera nádražního sluhy Margareta Reinlová, která zraněním podlehla o den později,^{48]} dalším těžce raněným byl student IV. třídy gymnázia a syn rady chebského zemského soudu Herbert Pattig, několik převážně mladých lidí bylo raněno lehce.^{49]} Jeden ze zatčených studentů byl odveden na posádkové velitelství, kam se po incidentu dostavil jeho otec, který žádal propuštění svého syna. Když mu ho posádkový velitel odmítl vydat, pošval proti posádkovému velitelství opět dav demonstrujících. Z obavy, že vojsko podlehne přesile, dal posádkový velitel vypálit do vzduchu několik ran ze strojní pušky. Protože se však situace nezlepšila, rozhodl se velitel dotyčného studenta propustit, načež se demonstrující dav rozešel.^{50]} Vůdcem vzbouřeného obyvatelstva byl podle policejních zpráv primář místní nemocnice MUDr. Christof Heitzer^{51]} a výrazně protivládně se chovala také městská policie, která postupovala proti československému vojsku a zabránila mu v telefonování z budovy radnice. Obavy z dalších protestů měla Okresní správa politická v Chebu také 7. března, kdy se konal pohřeb jedné z obětí střetů, školačky Margarety Reinlové. Smuteční akce se zúčastnilo asi deset tisíc osob, které vytvořily dvoukilometrový průvod, směřující od městské nemocnice na místní hřbitov, klid a pořádek však nebyl během pohřbu nikým narušen.^{52]}

V Karlových Varech probíhaly již od počátku března protesty proti kolování rakouských bankovek a proti údajně nedostatečné péči o nezaměstnané navrátilce z fronty. Dne 3. března docházelo ve městě ke strhávání plakátů s výzvami ke klidu a rozvaze, které dal vylepit podplukovník Vilém Slezáček. O den později bylo obyvatelstvo místními sdělovacími prostředky vyzváno k účasti na masovém shromáždění, které se mělo konat od dvou hodin odpoledne na Becherově náměstí a které bylo Okresní správou politickou v Karlových

47] SOKA Karlovy Vary, AM Stará Role, obecní kronika 1920–1930, fol. 504. Jednalo se o syna ředitele tamní měšťanské školy.

48] SOKA Cheb, AM Cheb, inv. č. 1051, kronika událostí Chebu a Chebska 1878–1924, s. 358.

49] NA, PMV, sign. 225-73-13, karton 73, seznam mrtvých a raněných při německých demonstracích dne 4. a 5. března 1919.

50] SOA v Plzni, Státní zastupitelství (dále SZ) Plzeň, karton 81, prezidiální spisy, 1919, Pres 105/19, situační zpráva ZČV pro Čechy v Praze z 23. 3. 1919.

51] Rudolf SANDER, *Sudetští Němci a ČSR v letech 1918–1938 ve světle archivních dokumentů*, Sborník archivních prací 57, č. 1, 2007, s. 163.

52] K. ŘEHÁČEK, *Němci proti Československu na západě Čech*, s. 66.

Varech v obavách z porušení klidu a pořádku (i v důsledku chebských událostí) zakázáno. Protestního shromáždění se však i přesto zúčastnilo asi dvacet až pětadvacet tisíc lidí a alespoň zpočátku probíhala celá akce v režii pořadatelů. Ve čtyři hodiny odpoledne však přitáhl dav demonstrujících, na nějž již neměli pořadatelé sebemenší vliv, před budovu Vojenského lázeňského ústavu, kde byla ubytována část československého vojska a kde se nacházela nouzová nemocnice, a začal urážet stráž, plivat po ní a házet kameny a blátem. Stráž byla po značném úsilí a pod hrozbou použití zbraní vůči demonstrantům preventivně stažena do budovy a všechny vchody do ní byly uzavřeny. Když nemohl protestující dav proniknout do budovy velitelství, odebrala se jeho část do místního hotelu Trautwein, kde byl ubytován zbytek 12. setniny 35. pěšího pluku. Souběžně docházelo k přepadávání československých vojáků, kteří se nacházeli ve městě.^{53]}

Před hotelem shromážděné obyvatelstvo donutilo nejprve k ústupu vojenskou stráž, pak rozbilo všechna hotelová okna a ozývaly se i střelné rány z pistolí. Aby bylo zabráněno krveprolití, uzavřela stráž také zde všechny vchody do hotelu. Během střelby na hotel byli zraněni dva českoslovenští vojáci, a tak i vojsko vypálilo proti demonstrujícím několik ran. Při uzavírání vchodů do hotelu zamířil jeden z demonstrantů revolverem na šikovatele stráže Vraného a vystřelil, trefil ale jen jednoho z demonstrujících, který byl na místě mrtev. Výsledkem incidentu byli tři mrtví demonstranti, osm raněných demonstrujících a dva těžce a tři lehce ranění vojáci.^{54]} Armáda následně obsadila buš-těhradské nádraží, byly uzavřeny veškeré kavárny a hotely a Okresní správa politická v Karlových Varech pohrozila vyhlášením stanného práva, pokud nebude možno udržet klid a pořádek.^{55]}

K dalšímu krvavému incidentu došlo před hotelem Trautwein hned příštího dne, kdy se vojenská hlídka pokusila zadržet jednoho z účastníků demonstrací ze 4. března. Shromážděné obyvatelstvo se jeho zatčení bránilo a při potyčkách byl vojáky, střelujícími z oken hotelu, zabit jeden z okolostojících občanů města (Alfred Hahn) a několik dalších jich bylo zraněno.^{56]} V konečném

53] Milan AUGUSTIN, *4. a 5. březen 1919 v Karlových Varech*, Historický sborník Karlovarska (dále HSK) 1, 1993, s. 138, kde je popsán incident přepadení a těžkého zranění tří československých vojáků (Karla Frause, Františka Faita a Františka Kačerovského). NA, PMV, sign. 225-138-6, karton 138, zpráva karlovarských četníků uvádí jména Franze Faita, Karla Frouse a Wenzela Katzeronovského (srov. hlášení OČV v Karlových Varech ZČV v Praze z 5. 3. 1919).

54] SOA v Plzni, SZ Plzeň, karton 81, prezidiální spisy, 1919, Pres 105/19, situační zpráva ZČV pro Čechy v Praze z 23. 3. 1919.

55] NA, PMV, sign. 225-138-2, karton 138, fonogram OSP v Karlových Varech PZSP v Praze ze 4. 3. 1919, 18.30 hod.

56] M. AUGUSTIN, *4. a 5. březen 1919 v Karlových Varech*, s. 139. Pohřeb zabitých se konal na náklady města 8. 3. 1919 na hřbitově v Drahovicích; NA, PMV, sign. 225-138-71, karton 138, fonogram OSP v Karlových Varech PZSP v Praze z 5. 3. 1919, 12.20 hod.

výsledku zemřelo v obou dnech po střetech s vojskem šest německých obyvatel Karlových Varů a okolních obcí (účetní Alfred Hahn, zedník Rudolf Reinhold a dělníci Ferdinand Schuhman, Josef Stock, Michael Fischer a Wenzel Wagner) a devět osob bylo při demonstracích zraněno.^{57]}

Události 4. března 1919 ve Stříbře byly stejně jako na jiných místech dobře a dlouhodobě připravované a již delší dobu pro ně probíhala mezi obyvatelstvem čilá agitace. Ve městě byly vylepeny letáky vybízející obyvatelstvo k hojně účasti a naopak docházelo ke strhávání letáků podplukovníka Viléma Slezáčka s výzvami ke klidu a pořádku. Na desátou hodinu byl ohlášen Emilem Arnbergem sociálně demokratický tábor lidu, který byl vzat přednostou Okresní správy politické ve Stříbře Wilhelmem Müllerem z Müllersheimu na vědomí.^{58]} Podezření úřadů, že se chystají protistátní provokace, bylo posíleno tím, že kolem osmé hodiny ranní oznámila úřednice místního poštovního úřadu Růžena Nádvořníková, že drátové spojení centrály s dělostřeleckými kasárnami je přerušeno a zřízenec, který byl vyslán k opravě poruchy, zjistil záměrné přestřížení telefonních drátů.^{59]}

Tábor lidu se konal na místním náměstí a za předsednictví stříbrského obchodníka Franze Schally se ho zúčastnily asi dva až tři tisíce osob ze Stříbra a okolí. Mezi hlavními řečníky byli okresní tajemník stříbrské německé sociální demokracie Franz Karl Stark, vůdce stříbrského dělnictva Emil Arnberg a rolník Petr Frank z Únehle, který zastupoval zájmy zemědělského obyvatelstva okolních obcí. Na demonstraci bylo obyvatelstvo seznámeno s provoláním československé vlády, v němž bylo požadováno především respektování práva na sebeurčení německého národa. Řečníci hovořili z malého balkonu Wiesingerova hostince, zejména Stark se vyjadřoval ve výrazně protičeskoslovenském a protistátním duchu.

Ještě v průběhu Starkova projevu, kdy začal dav provolávat hesla „*Weg mit der Tschechoslowakischen Republik*“ a „*Weg mit den Haderlumpen*,“ se dostavil do radniční budovy oddíl stříbrské posádky, který zaujal postavení v radničním průjezdu. Po jedenácté hodině dopolední byla schůze ukončena a na návrh Starka se uskutečnil demonstrační průvod, který obešel náměstí,

57] NA, PMV, sign. 225-73-13, karton 73, seznam mrtvých a raněných při německých demonstracích dne 4. a 5. března 1919; SOKA Karlovy Vary, AM Rybáře, kronika města 1923–1928, s. 313; M. AUGUSTIN, *4. a 5. březen 1919 v Karlových Varech*, s. 142, pozn. 12 uvádí odlišnou podobu křestního jména zabitého Reinholda Wilhelm.

58] K. ŘEHÁČEK, *Češi a Němci na jihu západě Čech 1880–1938*, s. 127. Oficiálním pořadatelem tábora lidu byla sice německá sociální demokracie, ale v zákulisí příprav hráli klíčovou roli představitelé německé inteligence, velkostatkáři a aristokracie. Bylo veřejným tajemstvím, že hlavním ideologem plánované akce byl hrabě Argobast Attenis z Petzensteinu, který byl příbuzným někdejšího císaře Karla.

59] SOA v Plzni, KS Plzeň, sign. Vr 534/19, karton 80, výpověď R. Nádvořníkové před KS v Plzni z 26. 4. 1919.

dále se pohyboval ulicemi Eergasse, Spitalgasse a Rathausgasse a vrátil se zpět před budovu radnice. Účastníci průvodu zpívali německé písně, zejména *Deutschland, Deutschland über alles* na melodii dřívější rakouské hymny. Texty písní rozdával demonstrantům Fritz Hassold. Když se průvod vrátil zpět před radnici, postavil se proti vojenskému kordonu, který před ním zaujal postavení. Místodržitelský koncipista Franz Mastalirz spatřil v davu mladíka, který nesl transparent s nápisem „*Wir kämpfen für die Freiheit Deutschböhmens*“, a požádal ho, aby transparent odložil. Mladík však vystoupil na kašnu poblíž radnice a provokativně mával transparentem nad davem. Právě v té chvíli, ještě za zpěvu německé písně, se pokusil proti účastníkům tábora lidu zasáhnout přítomný strážmistr Bohumil Jaček, který zabavil jeden leták s textem písně. To posloužilo demonstrujícím jako vhodná záminka k rozpoutání násilností.

Podle úřední zprávy „*nastal obrovský řev a vojsko bylo davem tím způsobem inzultováno, že vojákům nadáváno českých psů, pakáže a plíváno po nich*.“^{60]} Demonstranti se vrhli i na strážmistra Jačka a chtěli mu vzít zabavený leták, obyvatelstvo hanobilo vojáky („*Böhmische Horde*“, „*Böhmische Bagage*“, „*Böhmische Hunde*“) a jalo se obklíčovat vojenský kordon. V tu chvíli začali přítomní vojáci z neznámých příčin a patrně i bez rozkazu střílet do davu. Bezprostředně po prvních výstřelech přiběhl před vojáky velící důstojník Neumann a s roztaženými pažemi vydal rozkaz zastavit palbu. Nenávist davu se znovu obrátila proti strážmistru Jačkovi, jelikož se objevilo podezření, že právě on vystřelil první ránu. Dav se na něj vrhl a chystal se jej lynčovat. Vojáci ho proto vzali pod ochranu, odvedli ho do budovy radnice a zavřeli vrata, dav však na vrata zvenku bušil a křičel „*Geben sie uns den Jaček!*“ Jaček se hájil, že nestřílel, což bylo později potvrzeno prohlídkou jeho zbraně i svědectvím Kurta Michla, syna bývalého říšského poslance Viktora Michla.^{61]} Z důvodu zajištění Jačkovy bezpečnosti musel být četnický strážmistr eskortován do kasáren a krátce poté byl raději ze Stříbra úplně odvelen. Bilance střetu demonstrantů s vojskem byla podobně jako v Chebu a Karlových Varech i ve Stříbře tragická: na místě střetu zemřela pětadvacetiletá Rosa Hellerová, těžce raněni byli dělník na dráze Johann Luft, který 7. března následkům zranění podlehl, a vdova Emma Kumová.^{62]} Zastřelená

60] Tamtéž, dopis OSP ve Stříbře PZSP v Praze ze 7. 3. 1919; SOA v Plzni, SZ Plzeň, karton 8, prezidiální spisy, situační správa ZČV v Praze o demonstracích ve „znměčeném“ území z 23. 3. 1919.

61] NA, PMV, sign. 225-138-2, karton 138, dopis přednosta OSP ve Stříbře Oldřicha Kozlanského PZSP v Praze ze 7. 3. 1919.

62] AMP, OÚ Plzeň, karton 57, prezidiální spisy, 1919, Pres 196/19, záznam telefonátu O. Kozlanského z 5. 3. 1919. Podle telefonátu Kozlanského byla „*při včerejší demonstraci četnictvem jedna žena zabita, jedna osoba těžce raněna a dvě raněny lehce*“ a požádal o dalších dvacet četníků; NA, PMV, sign. 225-73-13, karton 73, seznam mrtvých a raněných při německých de-

Rosa Hellerová byla po smrti převezena do místní márnice,^{63]} Johann Luft zemřel po převozu v místní nemocnici.^{64]}

Hlavní organizátor protestů Stark odjel následujícího dne do Poběžovic a Hostouně na Horšovskotýnsku, kde se rovněž účastnil jako řečník schůzí a táborů lidu a kde rozdával různé letáky a propagační materiály. Dne 8. března chtěl pokračovat v cestě dál do Prenetu a na Folmavu, ale při příjezdu do České Kubice byl na základě příkazu policejních orgánů zadržen pohraniční stráží a dodán do věznice Krajského soudu v Plzni.^{65]} Soudní jednání bylo sice zahájeno a proběhly výslechy svědků, ale rozhodnutím prezidenta Masaryka z 23. října 1919 bylo řízení cestou milosti zastaveno.^{66]} Johann Luft, sociální demokrat a vojenský navrátilce, se stal symbolem stříbrského 4. března 1919 a smuteční trýzna za něj se v neděli 9. března konala za ohromné účasti Němců ze Stříbra a širokého okolí. Druhá oběť nepokojů, Rosa Hellerová, však byla jako Židovka brzy zapomenuta.

IV. Märzgefallenefeier – „druhý“ život obětí

Tím však vzpomínky na zabitě v důsledku střetů z 3.–5. března 1919, tedy vzpomínky na „Märzgefallene“, zdaleka neskončily a úmrtí se pravidelně připomínala každoročně. Aktivní v jejich organizaci byl především Svaz německých okresů a měst v Čechách se sídlem v Teplicích-Šanově, který jednak hradil část výdajů se vzpomínkami spojených, jednak finančně podporoval rodiny zabitých nebo zdravotně vážně postižených, na západě Čech kupř. prostřednictvím nadace Christl-Stiftung v Gossengrünü (dnes Krajková),^{67]} rodišti Josefa Christla, studenta zabitého v Chebu. Tyto akce byly zejména v prvních letech existence Československa navštěvované masově, v pozdějším období však přece jen počty účastníků vzpomínkových schůzí každoročně klesaly a akce byly postupně „zastiňovány“ událostmi jinými, aktuálnějšími.

To však bylo pouze jedním z důvodů postupně uvadající dynamiky tohoto fenoménu. Mezi další patří nepochybně celková proměna aktivit politické monstrací dne 4. a 5. března 1919.

63] SOA v Plzni, KS Plzeň, sign. Vr 534/19, karton 80, hlášení OČV ve Stříbře Okresnímu soudu (dále OS) ve Stříbře ze 4. 3. 1919 o událostech z úterý 4. 3. 1919, Protokoll über in Mies am 4. März 1919 erschossenen Rosa Heller aus Mies von 5. 3. 1919.

64] Tamtéž.

65] Tamtéž, dopis OSP ve Stříbře Státnímu návladnictví ve Stříbře z 16. 3. 1919.

66] Tamtéž, dopis SZ v Plzni KS v Plzni z 27. 10. 1919.

67] SOKA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, AM Sokolov, inv. č. 126, karton 151, dopis Svazu německých okresů a měst v Čechách se sídlem v Teplicích-Šanově MÚ ve Falknově nad Ohří z 20. 2. 1920.

reprezentace československých Němců: jestliže hlavní silou březnových protestů byli v roce 1919 alespoň na západě Čech němečtí sociální demokraté, kteří patřili i k hlavním organizátorům prvních vzpomínkových akcí, postupem času se německá sociální demokracie přetvářela z pozice protistátně a negativisticky zaměřené síly do aktivističtější podoby a její představitelé se dokonce stali součástí československé exekutivy. To byl i důvod, proč se již od poloviny dvacátých let němečtí sociální demokraté jako organizátoři vzpomínkových akcí spíše neobjevují a proč jsou v této době pietní akce organizovány hlavně německými nacionalistickými subjekty, které však pro změnu ztrácely politickou sílu a oslovovaly stále užší segment německé národní společenosti. A třetím důvodem postupného poklesu zájmu o 4. březen byly i zásahy státu do jejich organizace, zejména v souvislosti s aplikací zákona na ochranu republiky z roku 1923. To vše vedlo k proměně vnímání tohoto milníku česko-německých vztahů i ke změně intenzity jeho reflexe v meziválečném období.

Srovnajme výše uvedené se situací na západě Čech v chronologickém sledu. V roce 1920, v souvislosti s prvním výročím událostí, se smuteční trizny konaly prakticky ve všech městech a větších obcích českého západu. V Chebu se 4. března 1920 uskutečnila smuteční schůze, shromáždění občané se odebrali na hřbitov, kde byly položeny věnce na hroby Margarety Reinlové a Josefa Christla. Akce se účastnilo asi pět stovek osob, k nimž promluvil chebský starosta Max Künzel.^{68]} K setkání 150 osob došlo na smuteční schůzi také ve Falknově nad Ohří, kde k zúčastněným pronesli projevy sociálně demokratický správce místního spotřebního družstva Alfred Schreiner a odborný učitel Eduard Bauer.^{69]} Ve zmíněném městě se akce konaly obvykle v hostinci Hufeisen, v pozdějších letech v místní tělocvičně.

O rok později, 6. března 1921, se konala vzpomínková akce na památku Němců zabitých v březnu 1919 třeba v Horšovském Týně, kde hlavní projev pronesl místní sociálně demokratický vůdce Jakub Mitzner.^{70]} Dne 9. března 1924 se uskutečnil smuteční průvod také v Karlových Varech, účastnilo se ho asi 1200 místních Němců v čele se sociálně demokratickým senátorem Dominikem Löwem a poslancem Deutsche Nationalpartei (DNP) Othmarem Kallinou. Ten před asi pěti tisíci přítomnými promluvil rovněž na místním hřbitově zejména o zklamání, které Němci po rozpadu monarchie prožívají.^{71]} O rok později, 4. března 1925, se trizna konala i v restauraci Antona Thumsera v Libštejně (dnes Libá) na Chebsku a řečník Karl Bernhard Rösler prohlásil, že 4. března zůstane v paměti obyvatel Chebska dnem smutku, jelikož toho dne bylo

68] K. ŘEHÁČEK, *Němci proti Československu na západě Čech (1918–1920)*, s. 91.

69] Tamtéž.

70] NA, PMV, sign. 225-57-4, karta 57, dopis OSP v Horšovském Týně PMV v Praze ze 7. 3. 1921.

71] Tamtéž, karta 1402, oddělení N, zpráva PZSP v Praze PMV v Praze ze 9. 3. 1924.

„vražednou rukou české soldatesky“ zničeno mnoho mladých nadějných životů. Na závěr své řeči uvedl, že padlí vykonali svoji povinnost za svobodu a práva německého národa a že Chebané zůstanou navždy Němci, které „*ani tento stát, který není jejich, nepředělá.*“^{72]} Na samém konci dvacátých let, u příležitosti desátého výročí události, 3. března 1929, se důvěrná schůze svolaná starostou města Hugo Liehmem konala také v hotelu Panský dům ve Žluticích. Jediným bodem programu akce, jíž se zúčastnilo asi dvě stě osob, byla vzpomínka na oběti potlačení německé revolvy v roce 1919. Hlavním řečníkem schůze byl účetní obilního skladiště ve Žluticích Alois Spitsch, který ve své řeči vylíčil události 4. března 1919 a vzpomněl na „*nevinné oběti*“. Po proslovu zazněla píseň *Ich hatte einen Kameraden*.^{73]}

Vzpomínkové akce se přenesly i do let třicátých. Dne 4. března 1931 uspořádala místní skupina Volkssportu v Bochově na Žluticku tryznu za padlé u jejich pomníku na vršku Bühl. Přestože akce nebyla povolena úřady, pokusila se skupina sedmi mladíků zapálit u pomníku pochodně. Večer se konala slavnostní schůze v hostinci U Koule, kde promluvil Karl Liebisch.^{74]} V Kašperských Horách na Sušicku uspořádala místní organizace Deutsche national-sozialistische Arbeiterpartei (DNSAP) tryznu až 7. března 1931 – podle úřadů se zdálo, že termín byl posunut úmyslně na den narozenin prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka proto, aby „*eventuelní úřední zákrok byl zmařen pod rouškou oslav narozenin*“. ^{75]} Na Ašsku se téhož roku konaly dvě tryzny, jedna přímo v Aši, kde promluvil senátor DNSAP Ernst Teschner, a poté schůze v Grünu (dnes Doubrava), kterou pořádal Volkssport.^{76]} V Libštejně na Chebsku mluvil na tryzně poslanec Bund der Landwirte (BdL) Josef Mayer z Chebu, další tryzna proběhla v Schönbachu (dnes Luby) a pokus o ni se uskutečnil i ve Vildštejně (dnes Skalná), ovšem schůze nebyla předem ohlášená, a tak ji úřady nepovolily.^{77]} Na Jáchymovsku se akce konaly v Jáchymově a v Sejfech (dnes Ryžovna), v obou případech byly pořádány DNSAP.^{78]} V Nejdku vyběhl na tryzně v místní tělocvičně, kde se sešli přívrženci více německých politických stran, řečník Adolf Deimer k národní svornosti a k zodpovědnosti každého jednotlivce.^{79]}

72] SOKA Cheb, OÚ Cheb, karton 52, prezidiální spisy, 1925, hlášení Policejního komisařství (dále PK) v Chebu OSP v Chebu z 5. 3. 1925.

73] SOKA Karlovy Vary, OÚ Žlutice, karton 8, prezidiální spisy, 1925, Pres 99/25, hlášení ČS ve Žluticích OÚ ve Žluticích ze 4. 3. 1929.

74] NA, Zemský úřad Praha – prezidium (dále PZÚ), sign. 207-559-1, karton 559, dopis OÚ ve Žluticích PZÚ v Praze z 6. 3. 1931.

75] Tamtéž, dopis OÚ v Sušici PZÚ v Praze z 12. 3. 1931.

76] Tamtéž, dopis OÚ v Aši PZÚ v Praze z 9. 3. 1931.

77] Tamtéž, dopis OÚ v Chebu PZÚ v Praze z 6. 3. 1931.

78] Tamtéž, dopis OÚ v Jáchymově PZÚ v Praze z 12. 3. 1931.

79] Tamtéž, dopis OÚ v Nejdku PZÚ v Praze z 5. 3. 1931.

Tryzna se konala také v Teplé, kde byla spojena s průvodem městem, doprovobeným proslovy o právu tzv. sudetských Němců na svobodu. Průvod byl ukončen výstřelem z hmoždíře.^{80]}

V březnu 1932 se konala tryzna v restauraci Na Střelnici v Nejdku a pořádala ji místní organizace německé křesťansko-sociální strany. Její senátor Wenzel Feyerfeil z Teplic-Šanova na ní mj. pronesl: „*Německý národ nezapomíná padlých ve válce, nezapomíná také padlých dne 4. března 1919. Hroby mohou zarůst travou, ale v srdci zůstává vzpomínka. Padlí v roce 1919 volají k národu, aby zachoval si svoje školy, svoji řeč a zůstal věrný svojí minulosti.*“^{81]} Dne 3. března 1932 se ke společnému hrobu na hřbitov v Karlových Varech dostavilo dvaadvacet příslušníků místní organizace Grenzlandjugend a jeden z nich, Herbert Rülling, promluvil o situaci na konci války, kdy se Němci domáhali svobody.^{82]} V Mariánských Lázních zdůraznil na tamním katolickém hřbitově poslanec Josef Mayer z Chebu, že mezi nejkrásnější německé vlastnosti patří vděčnost, a proto německý národ nesmí zapomenout na hrdiny, kteří položili život pro svoje přesvědčení. Věnoval se i aktuálním politickým problémům, když prohlásil: „*Mnoho bylo zmeškáno a zanedbáno. Dochází neustále k novým útiskům mateřského jazyka německého, k vypuzování z pracovních míst a majetku a samospráva dostává se na místo do našich rukou neustále z našich rukou. Vděčnost obětem dokážeme proto tím, že každý z nás bude na svém místě a podporovati bude ze všech sil boj za spravedlivé požadavky sudetsko-německého národa.*“^{83]} Na tryzně v Abertamech na Jáchymovsku, pořádané místní organizací DNP 5. března 1932, zdůraznil zvěrolékař Josef Sturm z Kadaně mj. potřebu německé jednoty, když uvedl, že obdivuje český národ, který je v otázkách národních jednotný, a přál si, aby se i německý národ sjednotil a nebojoval sám se sebou a proti sobě.^{84]}

O rok později, 3. března 1933 v podvečer, přijeli na hřbitov v Karlových Varech čtyři lidé a na hrob padlých položili věnec s nápisem „*Den Märzgefallenen – Die deutsche Jugend*“. Památku padlých krátce poté uctil věncem s nápisem „*Den Opfern für Recht um Freiheit*“ rovněž karlovarský předák DNSAP Josef Lindner a následujícího dne dopoledne se ke hrobu dostavil také tajemník místní německé sociální demokracie Friedrich Hopf s věncem se smuteční stuhou nesoucí vzkaz „*Unseren Märzgefallenen*“. ^{85]} V Aši upřádala téhož dne tryznu pouze DNSAP a na místním náměstí se sešlo asi pět stovek osob.^{86]} V Chebu

80] Tamtéž, dopis OÚ v Teplé PZÚ v Praze z 11. 3. 1931.

81] Tamtéž, dopis OÚ v Nejdku PZÚ v Praze z 5. 3. 1932.

82] Tamtéž, hlášení PK v Karlových Varech PZÚ v Praze z 6. 3. 1932.

83] Tamtéž, hlášení PK v Mariánských Lázních o průběhu schůze ze 4. 3. 1932.

84] Tamtéž, dopis OÚ v Nejdku PZÚ v Praze ze 7. 3. 1932.

85] Tamtéž, hlášení PK v Karlových Varech PZÚ v Praze z 5. 3. 1933.

86] Tamtéž, dopis OÚ v Aši PZÚ v Praze z 6. 3. 1933.

se ve stejný den konala mše za březnové oběti, kterou v arciděkanském kostele sv. Mikuláše sloužil sám arciděkan Johann Ott.^{87]} V Mariánských Lázních se asi 450 obyvatel sešlo na tryzně pořádané tamními spojenými německými stranami až 5. března 1933 dopoledne v hotelu Continental.^{88]} Na akci promluvil starosta města MUDr. Hans Turba a senátor Wenzel Feyerfeil z Teplic-Šanova. Turba mj. prohlásil: „*Naše oběti dne 4. března 1919 padly pro své národní přesvědčení. Padly pro velkou myšlenku a ve víře ve spravedlivost vítězů, kteří slíbili sebeurčení každému národu. Věřily, že tohoto sebeurčení se také nám dostane, ale zmýlily se. Oběti 4. března byly důsledkem tohoto omylu. Naší povinností jest těchto našich obětí a bojovníků vzpomínati.*“^{89]} Feyerfeil kritizoval poválečné uspořádání světa, „*nesmírné utlačování a zotročení*“ německého národa a mj. pronesl: „*Německé snahy musí vésti k tomu, aby národ získal opět místo na výsluní. Když se německý národ v říši vzpomátuje a zbaví se šílené myšlenky, že pomoc přijde odněkud z ciziny, a zbaví se východní myšlenky bolševismu, pak dožijeme se opět vzestupu a lesku této říše. To přejeme našim bratřím v říši.*“^{90]} V Nejdku organizovali tryznu za padlé němečtí živnostníci, kteří 5. března 1933 uspořádali v hostinci Na Střelnici schůzi za účasti čtyř set osob. Poslanec Ernst Eckert z Mariánských Lázní na ní promluvil v projevu o německém zklamání z poválečného uspořádání Evropy.^{91]}

O rok později si obyvatelstvo německé národnosti připomínalo již 15. výročí březnových událostí a československé úřady se i v souvislosti s radikalizací části německé menšiny po nástupu Adolfa Hitlera k moci obávaly mnohem masovějších akcí, než tomu bylo v předchozích letech. Prezídium ministerstva vnitra proto nařídilo, aby nebyly „*povolovány ani trpěny*“ žádné oslavné projevy, jen pietní akty (bohoslužby, kladení věnců).^{92]} Kupř. na Tachovsku tedy žádné akce pořádané nebyly, pouze spolek Deutscher Turnverein v Boru hodlal uspořádat průvod krojovaných členů na mši do kostela, ovšem z formálních důvodů (pozdní ohlášení) nebyl průvod povolen.^{93]} V Karlových Varech rezignovala na organizaci tryzny německá sociální demokracie, i když byla pravidelným organizátorem této akce v minulých letech. Ani periodicky vycházející sdělovací prostředky o události nepřinesly žádné zprávy, pouze *Karlsbader Badeblatt* otiskl na druhé straně krátký článek v černém rámečku.^{94]}

87] Tamtéž, hlášení PK v Chebu PZÚ v Praze z 6. 3. 1933.

88] Tamtéž, hlášení PK v Mariánských Lázních PZÚ v Praze z 9. 3. 1933, s. 1.

89] Tamtéž.

90] Tamtéž, s. 2.

91] Tamtéž, dopis OÚ v Nejdku PZÚ v Praze z 6. 3. 1933.

92] Tamtéž, dopis PMV v Praze PZÚ v Praze z 24. 2. 1934.

93] Tamtéž, dopis OÚ v Tachově PZÚ v Praze z 5. 3. 1934.

94] *Zum 4. März*, *Karlsbader Badeblatt* 75, č. 53, 4. 3. 1934, s. 2.

Na společném hrobu na karlovarském hřbitově se objevil pouze jeden věnec, který kdosi objednal u drahovického zahradníka Josefa Habertzetta.^{95]} A nebyly povolovány ani žádné jiné akce, které by mohly vést k provokacím. Městská rada v Aši požádala kupř. již v srpnu 1933 o povolení výstavy modelů a návrhů pro čestný hrob padlých v městském přednáškovém sále, okresní úřad však žádosti „z příčin udržení veřejného klidu a pořádku“ nevyhověl.^{96]}

V roce 1935, kdy připadl 4. březen na poslední den masopustu, se německé politické strany s ohledem na pietu rozhodly, že navzdory zvyklostem nebudou pořádány žádné taneční ani jiné zábavy (masopustní reje, alegorické průvody).^{97]} V Jindřichovicích na Kraslicku byl kupř. obvyklý masopustní průvod přeložen z inkriminovaného masopustního pondělí na další den.^{98]} V Mariánských Lázních se měl 4. března pořádat v hotelu Continental maškarní ples, který organizoval tamní Hialsklub. Místní obyvatelstvo německé národnosti to organizátorům vytýkalo, nájemce hotelu Terst a činovník Hialsklubu však akci odmítl posunout, ovšem slíbil, že klub věnuje z čistého výtěžku jistý obnos na pozůstalé po padlých. To však mnohým nestačilo a vedlo to k roztržce mezi Němci, kdy zástupce spolku Deutscher Turnverein JUDr. Rudolf Hausmann např. zakázal Hialsklubu využití dekorací spolku, které si Hialsklub pronajímал již 25 let. Nakonec však došlo k dohodě a ples proběhl.^{99]} Jinde se zábavy konaly jen do půlnoci předcházejícího dne, např. v Drmoulu na Plánsku uctili členové Sudetendeutsche Heimatsfront (SHF) památku usmrcených tím, že 3. března 1935 přesně o půlnoci opustili hostinec, kde probíhala taneční zábava.^{100]} V Lestkově na Tachovsku, kde se rovněž v sále hostince Josefa Schwarze konala taneční zábava, již se účastnilo asi sto osob, vystoupil kolem 23. hodiny na pódium místní truhlář Rudolf Merkendorfer, který vyzval přítomné, aby povstali, načež pronesl krátký projev, v němž vzdal poctu padlým. Na závěr všichni zazpívali píseň *Ich hatte einen Kameraden*.^{101]}

V roce 1936 byly v Karlových Varech na hřbitově hroby padlých střezeny policií, ozdobeny byly pouze květinami zakoupenými z popudu karlovarské městské rady.^{102]} Na Stříbrsku žádné zvláštní aktivity v roce 1936 zaznamenané nebyly, pouze ve Stříbře samotném se 4. března 1936 konala mše a na hrob

95] NA, PZÚ, sign. 207-559-1, karton 559, hlášení PK v Karlových Varech PZÚ v Praze ze 7. 3. 1934.

96] Tamtéž, dopis OÚ v Aši PZÚ v Praze z 23. 8. 1933.

97] Tamtéž, dopis OÚ ve Žluticích PZÚ v Praze z 11. 2. 1935.

98] Tamtéž, dopis OÚ v Kraslicích PZÚ v Praze z 6. 2. 1935.

99] Tamtéž, hlášení PK v Mariánských Lázních PZÚ v Praze z 25. 3. 1935.

100] Tamtéž, dopis OÚ v Plané PZÚ v Praze z 8. 3. 1935.

101] Tamtéž, sign. 207-560-1, karton 560, hlášení ČS v Lestkově OS v Bezručicích z 6. 3. 1935.

102] Tamtéž, hlášení Policejního ředitelství (dále PŘ) v Karlových Varech PZÚ v Praze z 6. 3. 1936.

Johanna Lufta a Rosy Hellerové byla položena kytice.^{103]} V roce 1937 se oslavy konaly např. ve Velkém Hlavákově na Žluticku, kde promluvil bochovský notář JUDr. Alfred Hampl. Ve Valči byl již 1. března toho roku preventivně zabaven v hostinské místnosti místního Turnvereinu obraz s fotografiemi osob usmrčených v roce 1919 v Kadani.^{104]} A k oslavám došlo i v kritickém roce 1938. V Karlových Varech se 4. března na hřbitově vystřídal několik jednotlivců, kromě jiných např. ředitel městských vodárenských podniků a bývalý poslanec DNP Othmar Kallina.^{105]} To byl poslední, z pohledu většiny obyvatelstva německé národnosti Československa, březen prožitý v nesvobodě a v područí Československa. O rok později byla situace zcela odlišná, čemuž odpovídaly rovněž oslavy, shodou okolností již 20. výročí událostí roku 1919.

Jak je z výše uvedeného patrné, intenzita oslav s rostoucím odstupem od událostí roku 1919 zřetelně slábla. Mnohem navštěvovanější však byly zejména ve druhé polovině třicátých let oslavy téhož za hranicemi, v Sasku a Bavorsku. Obyvatelstvo německé národnosti Železné Rudy na Klatovsku se kupř. chtělo účastnit oslavy památky padlých 8. března 1936 v Bavorské Železné Rudě, ovšem četnictvo učinilo blíže nespecifikovaná opatření „za účelem pozorování, resp. k překažení“ jejich případné účasti.^{106]} Také o dva roky později byly zaznamenány dvě významné oslavy za hranicemi. K první mělo dojít v saském Klingenthalu, kde byl jejím organizátorem Sudetendeustcher Heimatbund. Také v tomto případě se úřady snažily od účasti tzv. československé Němce odradit a ve dnech 4. a 5. března 1938 byla hranice v okrese Kraslice obsazena zesílenými strážemi státní policie, četnictva a finanční stráž. ^{107]} Naopak 6. března 1938 odpoledne se tryzny za padlé v bavorském Waldsassenu účastnilo i mnoho chebských Němců, kteří na hranicích finanční strážní sdělili, že jdou „na vycházku a na pivo“. ^{108]} Příslušníci finanční strážě sice chtěli jejich přechodu hranice zabránit na základě vyhlášky okresního úřadu na ochranu před přenosem slintavky a kulhavky, která se tehdy shodou okolností skutečně regionem šířila, ovšem na základě svolení vrchního státního zvěrolékaře Karla Proppera z Chebu je nakonec museli přes hranice pustit. ^{109]}

103] SOKa Tachov, OÚ Stříbro, karton 5, prezidiální spisy, 1936, Pres 116/36, hlášení OČV ve Stříbře OÚ ve Stříbře z 5. 3. 1936.

104] NA, PZÚ, sign. 207-560-1, karton 560, dopis OÚ ve Žluticích PZÚ v Praze z 9. 3. 1937.

105] Tamtéž, hlášení PŘ v Karlových Varech PZÚ v Praze z 8. 3. 1938.

106] Tamtéž, dopis OÚ v Klatovech PZÚ v Praze z 13. 3. 1936.

107] Tamtéž, hlášení Státního policejního úřadu v Kraslicích PZÚ v Praze z 5. 3. 1938.

108] Tamtéž, hlášení Velitelství četnického oddělení (dále VČO) v Chebu ZČV v Praze z 10. 3. 1938.

109] Tamtéž.

V. Závěr

Z výše uvedené analýzy události počátku března 1919 a jejich reflexe v letech následujících je patrné, že přestože se na západě Čech jednalo o problém tuzemský, měl i výrazný přeshraniční dopad. Samotné březnové události byly jednak z bavorského a saského pohraničí podporovány a podněcovány, jednak i tryzny za zemřelé nezřídka probíhaly na opačné straně státní hranice. Na československé politické scéně pak vzpomínek na „Märzgefallene“ využívalo či spíše zneužívalo téměř celé sudetoněmecké politické spektrum, od sociálních demokratů přes agrárníky a křesťanské sociály až po ryze nacionalistické politické subjekty (DNP, DNSAP, SHF a SdP).

To vše by bylo celkem pochopitelné, zajímavostí se však zdá být měnící se intenzita vzpomínkových akcí. Jestliže se v prvních letech jednalo o akce masové a emocionálně výrazně vyhrazené, v následujícím období se jejich charakter významně změnil – došlo k poklesu zájmu veřejnosti o ně. I to je však v procesu konstituování tradic nejspíš logické: s rostoucím časovým odstupem se intenzita vzpomínek vytrácí a události dálnější minulosti jsou nahrazeny těmi aktuálnějšími, kterých v meziválečném česko-německém soužití v Československu také nebylo málo. Mučedníky 4. března 1919 tak brzy nahradili hrdinové jiní, v mnoha případech ideologicky přijatelnější, tj. skuteční exponenti německého nacionalismu, nikoliv pouze více či méně nahodilé oběti mnohdy zcela zbloudilých střel. Navíc měl na oslavy nesporně vliv i restriktivní přístup státu, především po roce 1923 v souvislosti s aplikací zákona na ochranu republiky, který podobné akce omezoval a umožňoval bezpečnostním a justičním složkám stíhání jejich příliš aktivních účastníků.

I z těchto úhlů pohledu je třeba „Märzgefallene“ a jejich „druhý“ život v meziválečném Československu nahlížet a vnímat je jako významný milník počátku česko-německého soužití ve společném státě, ovšem z hlediska vývojové perspektivy spíše jako historickou epizodu, byť bohužel spojenou s mnoha zbytečnými oběťmi.

„Märzgefallene” and their reflection in western Bohemia between the wars

Summary

After the creation of Czechoslovakia, the German minority living in the Czech lands tried to obtain the same right to self-determination that the Czechs or Slovaks could have, for example. On the basis of this right, the Czech Germans intended to negate a common state with Czechs, Slovaks and other nationalities and saw their perspective in connection with the so-called German Austria. The military action of the Czechoslovak army at the end of 1918 destroyed these ideas, but even that did not stop the German irredentism, and its representatives still tried, quite rightly, in the time of the legal vacuum before the signing of the peace treaties with Germany and Austria, to continue the path to national independence.

The next clash between the German minority and the Czechoslovak state occurred at the beginning of March 1919. At that time, mass demonstrations for the right to self-determination took place throughout the territory inhabited by the population of German nationality and in many places degenerated into violent actions. After the intervention of the Czechoslovak army, there were dead and wounded, heroes of the resistance and martyrs for German independence. These „Märzgefallene”, in the west of Bohemia victims from Cheb, Karlovy Vary and Stříbro, were then worshiped in the following years and the so-called Märzgefallenefeier was among the most critical days of interwar Czechoslovakia.

The grief for the victims of March was used or rather abused by almost the entire Sudeten German political spectrum. The application of repressive mechanisms of the state, after 1923 above all the Law for the Protection of the Republic, and the increasing events of a more recent date and more current significance, however, led to a gradual decline in interest in the „Märzgefallene”, so that although their „second” life continued in interwar Czechoslovakia, it was no longer a question of neither extraordinary nor mass events like in the early twenties. From the point of view of history, we can perceive the March Uprising of 1919 as an important milestone of the beginnings of Czech-German coexistence in a common state, but from the point of view of development, it is more like a historical episode, although unfortunately associated with many unnecessary victims.

MATERIÁL

Luděk Pik, prvorepublikový starosta města Plzně

Martin PLECHATÝ

Abstract: Luděk Pik was a social-democratic politician in the first half of 20th century, who had very important impact on transformation of Pilsen into modern city with advanced infrastructure and bureaucracy. He was a mayor of the city from 1919–1938 and he dedicated mentionable amount of time and effort to serve the city as good as he could. The aim of the study is to point out his historical legacy and describe Pik's life chapters which had influence on his decision making.

Key words: Luděk Pik, Pilsen, social democracy, mayor, First Czechoslovak Republic

Úvod

Luděk Pik (1876–1948), plzeňský starosta a pilíř západočeské sociální demokracie, se v podstatě stal ikonou prvorepublikového vývoje tohoto města, kde jeho památku dodnes připomíná Gymnázium Luďka Pika a ulice ve čtvrti Plzeň-Bory. Muž, jenž zasvětil rozvoji Plzně několik desetiletí svého života a stál u vzniku tzv. Velké Plzně, se během své aktivní politické kariéry těšil nebývalé oblibě, což dokládá i skutečnost, že třikrát obhájil mandát plzeňského starosty a společně s Gustavem Habrmanem vytvořil z Plzně pevnou oporu sociální demokracie. Neméně zajímavé je následně studovat a analyzovat Pikův politický pád z plzeňského výsluní do stínů plných ústrků a nevděku, které provázely posledních 10 let jeho života.

Mládí a formování politických postojů

Luděk Pik se narodil 18. května 1876 v Praze do rodiny pivovarnického dělníka, který si později založil drobnou hostinskou živnost. Třebaže byla rodina zprvu dobře hospodářsky zajištěna, vlivem hospodářské krize v 80. letech 19. století živnost Pikova otce zkrachovala, a celá rodina se tak ocitla v existenčních problémech.^{1]}

[1] Jakub BARTOŠ, *Luděk Pik: politický portrét významného plzeňského starosty*. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2014, s. 17–18.

Sám Pik vzpomíná na toto období ve svých strojopisných memoárech následovně: „*Doba existenčního pádu byla nám krutou zkouškou. Byla to doba utrpení a slzi, pro nás děti vražedná, neboť úpadek nás zastihl právě za našeho dětství, kdy pro rozvoj těla i ducha je třeba zvláštní péče a posily.*“^{2]}

Tuto životní kapitolu je zapotřebí vnímat jako důležitý faktor formující Pikovu pozdější politickou orientaci, jež našla naplnění v několika desítek let trvající službě sociální demokracii. Přesto nelze tento aspekt považovat za dominantní, jelikož v existenčních problémech se Pikova rodina pohybovala jen relativně krátké období. Po většinu času požívala status dobře zaopatřené střední třídy.

První vážnější kontakt Luďka Pika se socialismem nastal na začátku 90. let 19. století. Coby holičský učeň se tehdy zúčastnil prvomájového průvodu (prvního v Čechách vůbec), kde se seznámil s řadou svých pozdějších politických kolegů.^{3]} Pik, jenž pracoval jako holičský pomocník v Praze na Vinohradech a v Nymburku,^{4]} se aktivně angažoval v činnostech sociální demokracie, roznášel letáky, účastnil se demonstrací a osvětových kurzů (se zaměřením na sociologii, přírodní a politické vědy, národohospodářství a zemědělství) i v rámci *Dělnické akademie*, kde se seznámil s osobností a s názory T. G. Masaryka. U Piků doma se později taktéž konala řada přednášek o politických a sociálních tématech a byly zde plánovány protihabsburské demonstrace, kvůli čemuž se Pik několikrát dostal do střetu s rakouskou policií.^{5]} O stupňující aktivitě Luďka Pika v řadách sociální demokracie svědčí i fakt, že později objížděl průmyslová centra (Kladno, Karlín), kde hovořil k dělníkům o potřebě sociálních reforem. Během těchto několika málo let můžeme sledovat výraznou proměnu Luďka Pika, jenž se od roznášení letáků propracoval k organizování demonstrací, na nichž jeho hlas získával čím dál víc posluchačů.

Pikovo působení v Plzni za Rakouska-Uherska

Roku 1896 se Pik stal řadovým členem ČSDSD (Československé sociálně demokratické strany dělnické), jež jej roku 1901 vyslala do Plzně, která se na dalších více než 40 let stala epicentrem jeho politického a osobního života.^{6]}

2] Archiv města Plzně, Luďek Pik, inv. č. 29397 – Pikovy strojopisné paměti, karton 310, s. 13.

3] Tamtéž, s. 43–44.

4] Karel ŘEHÁČEK, *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1918–1939. Portréty plzeňských poslanců a senátorů*, Plzeň 2012, s. 79–80.

5] Josef JIROUT (ed.), *Luďek Pik. 60 let života. 35 let práce na Plzeňsku*, Plzeň 1936, s. 142.

6] Karel ŘEHÁČEK, *Plzeňská radnice mezi válkami. Kdo byl kdo ve vedení města v letech 1918–1939*, Plzeň 2021, s. 111–112.

Zpočátku zde působil jako redaktor *Nové doby* a *Studentského sborníku*. Zanedlouho se pak stal vedle zkušeného Gustava Habrmana důležitým pilířem západočeské sociální demokracie, což dokazuje skutečnost, že roku 1903 získal post krajského důvěrníka strany na západě Čech. O necelých deset let později (roku 1912) se stal členem krajského a župního výkonného výboru ČSDSD. Orientace na západočeský region se projevovala i ve výběru okresů (Rokycany, Zbiroh), za něž Pik kandidoval do vídeňské říšské rady, v níž jako poslanec působil v letech 1907–1918.^{7]}

První roky v Plzni se nesly zejména v duchu boje za všeobecné hlasovací právo, které se, i díky silnému tlaku sociální demokracie, podařilo prosadit roku 1907. Pik patřil k aktivním prosazovatelům tohoto požadavku, což reflektují i jeho články ve stranickém tisku *Nová doba*.^{8]} Díky reformě volebního práva se Pik mohl zúčastnit historicky prvních voleb do předlitavského parlamentu. Kandidoval ve třech okresech (Rokycany, Zbiroh, Březnice), v nichž sociální demokracie různou měrou soupeřila o volební hlasy se stranou agrárníků. Pik dosáhl drtivého vítězství nad svými protikandidáty, kdy se ziskem 61 % hlasů patřil k nejspěšnějším kandidátům sociální demokracie v celých Čechách.^{9]} Svůj mandát využíval zejména k prosazování regionálních zájmů Podbrdsku (stavba železniční budovy u Zbirohu, most přes Berounku, penze pro horníky z mirošovských dolů). Vyjadřoval se ale i k celostátním otázkám, mezi něž patřilo další rozšíření volebního práva či kvalitnější sociální podpora vdov a sirotků.^{10]}

Současně se intenzivně věnoval práci redaktora *Nové doby* a podílel se na chodu spolkového domu Peklo, v němž byla v srpnových a zářijových dnech roku 1909 uspořádána živnostensko-hospodářská výstava. Při této příležitosti byl v Plzni poprvé zprovozněn biograf.^{11]}

Křeslo říšského poslance obhájil i v dalších volbách roku 1911. Do tohoto období zasáhla vypuknutí první světová válka, v jejímž důsledku byl rozpuštěn nejdříve český zemský sněm a později i říšská rada ve Vídni, jež se znovu sešla až roku 1918. Samotný Pik byl odpůrcem válečného řešení, jak tomu nasvědčují antimilitaristické články, jimiž přispěl do *Nové doby* roku 1914. Po vypuknutí války musely však tyto kritické hlasy kvůli rakouské cenzuře umlknout a sama sociální demokracie byla v mnoha směrech vystavena restrikcím (zákaz oslav 1. máje, nemožnost shromažďování se).^{12]}

7] Tamtéž.

8] J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 43.

9] Tamtéž, s. 45–48.

10] Tamtéž, s. 49.

11] Ivan MARTINOVSKÝ a kol., *Dějiny Plzně v datech: od prvních stop osídlení až po současnost*, Praha 2004, s. 173.

12] J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 50–51.

Situace se změnila až po smrti Františka Josefa I. (1916), jehož nástupce Karel I. nechal svolat říšskou radu a byl ochoten přijmout kroky směřující k částečné liberalizaci. Mezitím ČSDSD vedená Bohumírem Šmeralem v této době zachovávala až nepřiměřenou poslušnost rakouskému mocnářství. Šmeralovu austrofilskou politiku například příkře odsoudili literáti v *Manifestu českých spisovatelů* (1917). Kromě nich se vůči ní vymezila i část sociálních demokratů, mezi nimiž byl například Gustav Habrman či právě Luděk Pik. Habrman, jenž byl s Pikem v úzkém kontaktu, se již roku 1915 setkal v Ženevě s T. G. Masarykem a své protihabsburské smýšlení stvrdil členstvím v tajné organizaci Mafia. Vystoupení plzeňských sociálních demokratů vůči politice pražského centra ČSDSD v roce 1917 lze současně vnímat jako doklad určité politické svébytnosti, jež byla spjata s výraznými osobnostmi Pika, Habrmana či Remeše, kteří zajistili sociální demokracii v západních Čechách velmi silnou pozici. Ta nebyla nijak výrazně oslabena ani poté, kdy se v roce 1921 od sociální demokracie odštěpila Komunistická strana Československa.^{13]} Vystoupení západočeských politiků mělo zásadní důsledky i na celostraníkové úrovni sociální demokracie, jelikož vedlo k rezignaci Bohumíra Šmerala a k nastolení politického programu požadujícího vznik samostatného Československa.^{14]} Bez zajímavosti nezůstává ani skutečnost, že se staronovým předsedou ČSDSD stal Antonín Němec, jehož dceru Arnoštku, pojal Pik za manželku.^{15]} Přestože zůstalo manželství bezdětné, Pikovi zprostředkovalo cenné vazby na špičky sociální demokracie a taktéž celoživotní oporu v manželce, jež byla stejně jako Pik velmi činná v rámci programů podporujících sociálně slabší. V meziválečném období byla například předsedkyní Československé ochrany matek a dětí se sídlem ve Wenzigově ulici v Plzni.^{16]}

Atmosféra roku 1917 byla v Plzni dosti napjatá i z dalších důvodů. Sociální nepokoje vycházející z neutěšených hospodářských poměrů způsobených válkou se ještě více vystupňovaly poté, kdy došlo k tragickému výbuchu v muniční továrně v Bolevci nedaleko Plzně. Proti militarizaci Škodových podniků začal demonstrovat početný dav, přičemž mnoho dělníků bylo při této příležitosti zatčeno. Propuštění byli až po intervenci L. Pika, kterému se mimo jiné podařilo v rámci svého proslovu demonstranty částečně uklidnit, a zajistit tak stabilizaci poměrů.^{17]}

13] Jaroslav TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, in: *Západočeský historický sborník*, Plzeň 1996, s. 371.

14] Jakub ŠLOUF, *Podvedená strana. Zrod masového komunistického hnutí na Plzeňsku, jeho disciplinace, centralizace a byrokratizace*, Plzeň 2016, s. 19.

15] K. ŘEHÁČEK, *Plzeňská radnice*, s. 52.

16] Karel ŘEHÁČEK, *Meziválečná Plzeň. Rub a líc výkladní skříně Československé sociální demokracie*, in: Olga Fejtová – Martina Maříková (red.), *Praha v obnoveném státě: zemská metropole hlavním městem nové republiky*, Praha 2020, s. 437.

17] J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 54.

Ani rok 1918 nebyl klidnější. V Plzni proběhla řada demonstrací, kde čím dál tím častěji zazníval požadavek na sebeurčení národů a na ukončení vyčerpávající války. Již 22. ledna se na plzeňském náměstí sešlo okolo 35 000 demonstrujících, k nimž za sociální demokracii promluvil Luděk Pik.^{18]} Některé demonstrace si dokonce vyžádaly ztráty na životech (např. hladová bouře z 21. června 1918 ve čtvrti Petrohrad). Toto napětí vyvrcholilo 14. října, kdy byla svolána generální stávkou, jíž se v Plzni zúčastnilo okolo 30 000 lidí. Pik nezůstal při těchto dramatických událostech, kdy došlo ke vzniku ČSR, stranou. Již 27. října byl v Plzni ustaven národní výbor (NV), v němž Luděk Pik působil coby jednatel. V čele NV stál Matouš Mandl, dosavadní starosta města Plzně. Výbor se skládal z významných plzeňských politických osobností, mezi něž můžeme bez větších pochybností řadit i samotného Pika. Národní výbor si dával za cíl, co možná nejpoklidněji, převzít kontrolu nad Plzní a okolím, zajistit symbolickou i faktickou separaci od Rakouska-Uherska a zabezpečit město z hlediska materiálních zásob (jídlo, uhlí).^{19]} L. Pik měl na starost zajistit poklidné stažení maďarských vojáků z ulic města či vyřešit nelehkou situaci spjatou s nedostatkem potravin (například uskutečnil s dělníky ze Škodových závodů zájezd na venkov, kde jim byla poskytnuta dostatečná zásoba brambor). Pik participoval též na propuštění 130 politických vězňů, z nichž velkou část tvořili účastníci vojenské vzpoury v Rumburku, z vězení na Borech.^{20]}

Nadto byl Pik jmenován zástupcem ministra obrany (jímž byl tehdy Václav Klobučák) pro západní Čechy. Mezi jeho hlavní úkoly patřilo potlačit německý iredentismus a zároveň ochránit minority Čechů žijících v pohraničí. K činům bylo přistoupeno 14. listopadu 1918, kdy byla vojensky obsazena železnice mezi Plzní a Stříbrem, kam byla následně umístěna čs. vojenská posádka. Tohoto úkolu se zhostil slavný plzeňský pluk Pětatřicátníků, který se 6. listopadu navrátil z fronty zpět do Plzně. Podobným způsobem byl následně obsazen i Horšovský Týn, Pobežovice, Sokolov a Cheb.^{21]}

Luděk Pik se již v této době projevil jako zastávce umírněnosti a kompromisu, kdy vlastním přičiněním zabránil chystaným násilnostem, k nimž mělo dojít na nenáviděném okresním hejtmanovi Václavu Dvořákovi, jenž během první světové války vládl městu zvláště tvrdou rukou. Pik 28. října zamezil tomu, aby rozlícený dav vzal spravedlnost do vlastních rukou, a umožnil Dvořákovi odejít postranním vchodem hejtmanství, před nímž na něj čekal

18] I. MARTINOVSKÝ a kol., *Dějiny Plzně v datech*, s. 188.

19] Karel ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*. In: Adam Skála a kol., *Dějiny města Plzně 3*, Plzeň 2018, s. 25.

20] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 373.

21] Tamtéž.

vůz, který jej dopravil do bezpečí Českých Budějovic.^{22]} Podobně smířlivě se Pik zachoval i k mariánskému sloupu na dnešním náměstí Republiky, který měl být podobně jako v Praze stržen coby reziduum habsburské monarchie.^{23]}

Pikovo působení v Plzni za první republiky

Počátky československého státu nebyly ani v Plzni jednoduché. Zvláště v prvních letech doléhala na Plzeň hospodářská zátěž způsobená první světovou válkou, jež se projevovala i na poli sociálním, kde vytvářela nemalé napětí (vysoká nezaměstnanost, zásobovací obtíže). Vyjma toho se vyostřovala animozita mezi Čechy a Němci, která se vlivem německého iredentismu nezlepšila ani v následujících desetiletích.

Drahota byla v Plzni připisována (častokrát na popud sociálnědemokratického tisku) národní demokracii, která v této době řídila plzeňskou radnici. I díky této ostré politické kampani, jež měla podporu „ulice“, zvítězila sociální demokracie v obecních volbách v červnu roku 1919.^{24]} Starostou města Plzně byl 5. července zvolen Luděk Pik. Jeho zvolení však předcházely jisté komplikace, jelikož o post starosty měli zájem i národní socialisté prosazující svého zástupce Josefa Patejdla. Patovou situaci vyřešil až zásah vyšších stranických struktur. Do Plzně přijeli intervenovat ministři Gustav Habrmann (sociální demokrat) a Václav Klofáč (národní socialista), jimž se podařilo prosadit kompromisní řešení. Starostou se stal Luděk Pik, zatímco národním socialistům, jmenovitě Josefu Patejdlovi a Františku Bílkovi, připadly posty náměstků.^{25]} Pik později svůj mandát obhájil ještě třikrát (ve volbách v letech 1925, 1929, 1935). V roce 1935 dokonce získal 56 hlasů z 60 možných.^{26]} Coby plzeňský starosta působil v letech 1919–1938, což svědčí o mimořádně dlouhé politické kontinuitě, jež byla dána silnou pozicí sociální demokracie v západočeské metropoli, ale i schopnostmi a osobním charismatem samotného Pika.^{27]} Přízeň širokých vrstev obyvatelstva si Pik získal i prosazováním sociálně orientovaných zákonů, lze uvést například zákon č. 421 z roku 1919 o užívání obecního statku, jímž byly omezeny výsady sedláků a chalupníků ve prospěch venkovských obcí v západních Čechách, či zákon č. 20 o vyvlastňování pozemků pro stavbu obytných domů a veřejných budov.^{28]}

22] Tamtéž, s. 27.

23] J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 61.

24] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*, s. 28.

25] K. ŘEHÁČEK, *Plzeňská radnice mezi válkami*, s. 37.

26] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 374.

27] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*, s. 28.

28] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni*

Za dvacet let svého působení se Luděk Pik aktivně přičinil o vznik tzv. Velké Plzně, jež zaznamenala výrazný územní a hospodářský rozmach. Plzeň se rozvíjela až na hranice okolních vesnic, které se v rámci koncepce Velké Plzně přeměnily na její městské části (Skvrňany, Doubravka, Lobzy, Doudlevec). Integrace nových oblastí pochopitelně přinesla i větší zátěž pro správu města a celkovou infrastrukturu. V důsledku toho došlo k rozšíření byrokratického aparátu a k výstavbě nových dopravních komunikací. Z Plzně se tak stalo velkoměsto čítající roku 1924 více než 100 000 obyvatel, kteří žili na výměře 4 424 ha.^{29]} Plzeň se profilovala jako silně industriální město, kde díky přítomnosti Škodových závodů, v jejichž správní radě mimo jiné Pik i přes protesty politické opozice v letech 1919–1932 zasedal,^{30]} a Měšťanského pivovaru žil nemalý počet dělníků, jež představoval oporu zdejší sociální demokracie.

Západočeská metropole procházela v mnoha směrech výraznou modernizací (vodárny, plynárny, elektrické podniky). Plzeň i její domácnosti se začaly intenzivně elektrifikovat, elektřinu dodávala též nově vybudovaná hydroelektrárna na Denisově nábřeží. Postupně se rovněž zvyšovala úroveň hygieny, k čemuž přispělo zřízení moderní spalovny uhynulých zvířat, jež zamezovala rozšíření případných nemocí,^{31]} činnost preventivních zdravotnických úřadů kontrolujících kvalitu potravin, zřízení Masarykovy ligy proti tuberkulóze (1919) nebo přijetí opatření vedoucích k vyšší čistotě ulic a veřejných prostranství (vyvážení popela a smetí v kovových nádobách, kropení a zametání ulic).^{32]}

Za Pikovy éry byla postavena řada významných budov, mezi nimiž nelze opomenout: Mrakodrap, budovu policejního ředitelství na Anglickém nábřeží, kostel Mistra Jana Husa na Říšském předměstí, Korandův dům v Prokopově ulici, kino Elektra, Pavlovův ústav lékařské fakulty, krematorium, správní budovu Prazdroje, budovu I. polikliniky, městské lázně na Denisově nábřeží, Korandův sbor, Tyršův most, budovu dnešní pedagogické fakulty na Klatovské třídě,^{33]} Masarykovu školu na Pražském předměstí, Benešovu školu na Doudlevecké třídě, budovu Státního reálného gymnázia v Klatovské ulici či budovu měšťanské školy na Doubravce, jež nesla Pikovo jméno.^{34]}

v letech 1918–1938, s. 373.

29] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*, s. 37.

30] Jakub ŠLOUF, *Nedobrovolný politický důchod Luděka Pika 1945–1948*. In: Jiří Skála a kol., *Psáno do oblak: sborník k nedožitým sedmdesátinám prof. Jana Kuklíka*, Praha: Karolinum, 2011, s. 179.

31] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*, s. 37., s. 41–42.

32] Karel ŘEHÁČEK, *Meziválečná Plzeň*, s. 431–432.

33] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 375.

34] K. ŘEHÁČEK, *Meziválečná Plzeň*, s. 433.

Takřka celé Pikovo období se neslo v duchu hledání rovnováhy mezi úspornými opatřeními a ambiciózním investičním plánem města, jež bylo možné realizovat i díky četným konexím, jež měl Pik v Praze coby poslanec Národního shromáždění.^{35]} Tento post zastával po celý čas první republiky, přičemž byl členem hned několika parlamentních výborů: místopředseda výboru pro pozemkovou reformu (1918–1920), místopředseda branného výboru (1920–1925), místopředseda ústavněprávního výboru (1925–1929).^{36]} V roce 1934 byl iniciátorem vzniku Regionálního sdružení poslanců a senátorů západních a jižních Čech, v němž vykonával funkci místopředsedy do roku 1937, kdy se z tohoto uskupení vydělilo *Regionální sdružení poslanců a senátorů volebního kraje plzeňského*, které v čele s Pikem usilovalo o koordinovaný postup západočeských politiků napříč politickým spektrem ve snaze akcentovat regionální zájmy.^{37]}

Pik se navíc pohyboval v nejvyšších patrech sociálnědemokratických struktur, od roku 1918 byl členem představenstva ČSDSD, v letech 1930–1938 dokonce jejím místopředsedou.^{38]} Svůj politický vliv Pik uplatňoval i skrze své členství ve správních radách významných plzeňských podniků. Byl předsedou Lidového, stavebního a bytového družstva v Plzni, místopředsedou Lidové záložny v Plzni, členem správního výboru Československých státních drah (1925–1927), členem správní rady Městského pivovaru, předsedou Spolitelny města Plzně, jež poskytovala městu úvěry a finanční prostředky na realizaci směhlých investičních plánů, a především členem správní rady Škodových závodů (1919–1932).^{39]} Nemalé tantiémy, jež mu byly Škodovými závody vypláceny, se pro opoziční politiky staly vděčným zdrojem pro ostrou kritiku. Nejdále v ní zašel plzeňský poslanec Revolučního Národního shromáždění Vojtěch Čipera, jež se v roce 1919 na listech *Českého deníku* vyjádřil následovně: „*Pik, který po celý svůj život žije z mozolů lidu dělného, má nejméně práva vytýkati mně nepoctivost, bezcharakternost a nemorálnost člověka, který po celý život živí sebe a svoji rodinu prací rukou svých. Pik, který za své práce dává si platiti tisícovky měsíčně a který sotva vyučiv se holičství, již odhodil nůžky a břitvu...*“. Na druhé straně je nutno podotknout, že ani Pik se na stranách sociálnědemokratické *Nové doby* nevyjadřoval o svém oponentovi vybíravějšími způsoby. Pikovi se nakonec podařilo výpady mířené na jeho činnost

35] Tamtéž, s. 374.

36] Karel ŘEHÁČEK, *Majetkové a rodinné poměry plzeňského starosty Ludka Pika*, *Minulosti Západočeského kraje* 51, 2016, s. 181.

37] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1918–1939*, s. 61–63.

38] Josef TOMES, *Průkopníci a pokračovatelé: osobnosti v dějinách České sociální demokracie 1878–2013*, Praha, 2013, s. 158.

39] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v Národním shromáždění v letech 1918–1939*, s. 80.

ve Škodových závodech odrazit, jelikož takřka všechny zisky nabyté formou tantiému investoval do dobročinných a sociálně podpůrných programů, kterak to dokládají i jeho pečlivě vedené účty.^{40]}

Město za Pikova starostování mohutnělo a vynakládalo nemalé prostředky na budování obytných domů (v letech 1919–1938 bylo postaveno 100 činžovních domů a 253 rodinných domů, jež v součtu čítaly 2 600 bytů),^{41]} nemocnic, škol, dopravních komunikací a infrastruktury (od roku 1923 se Plzeňští mohli kromě tramvaje transportovat i autobusem^{42]}). Mezi Pikovy úspěšné projekty patřila například výstavba a modernizace nemocnice na Borech, kde Pik od roku 1920 působil coby předseda správního výboru. Pikovým přičiněním nemocnice dosáhla výborných kvalit po personální i materiální stránce. V některých aspektech byla svou úrovní srovnatelná s nemocnicemi v Praze, zvláště chirurgický pavilon otevřený roku 1931 slul vynikající pověstí.^{43]} Tyto finančně nákladné kroky, jež vedly současně k zadlužování města, odůvodňoval Pik slovy: „*Všechny projekty, stavby a adaptace zvýšily stavební a pracovní ruch v Plzni, takže dostalo se veliké podpory nejen místním podnikatelům, ale zabezpečena práce velikému počtu dělnictva, čímž řešena těžká krize zaměstnanosti.*“^{44]}

Vysoký dluh města Plzně se negativně projevil zvláště na počátku 30. let, kdy v ČSR vrcholila světová hospodářská krize, jež způsobila enormní hospodářské a sociální ztráty vyžadující organizování podpůrných akcí, rovněž vyčerpávajících městský rozpočet.^{45]} Počet nezaměstnaných v Plzni procentuálně patřil k nejvyšším v celé republice, v roce 1933 bylo v plzeňské župě registrováno 54 590 nezaměstnaných. Částečně proto, že Škodovy závody, coby největší zaměstnavatel na Plzeňsku, byly orientovány na export, jenž byl krizí zvláště ochromen.^{46]} I přes tyto skutečnosti se městu podařilo situaci relativně dobře zvládnout, což dokazují i výsledky obecních voleb z roku 1935, v nichž vládnoucí sociální demokracie obhájila své vítězství.^{47]} Jistý podíl na tom měla i skutečnost, že Pik již ve 20. letech investoval nemalé prostředky do rozvoje sociální péče, například se v roce 1926 zasloužil o vybudování Domu sociální péče v Otakarových sadech (dnešní Sady 5. května), který disponoval velkou

40] K. ŘEHÁČEK, *Plzeňská radnice*, s. 45–46.

41] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 373.

42] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*, s. 46.

43] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 374.

44] Luděk PIK, *Dluh města Plzně a obecní investice*, Úřední list města Plzně, č. 23, 17. 11. 1924, s. 247.

45] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*, s. 45.

46] J. ŠLOUF, *Podvedená strana*, s. 29.

47] J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 76–77.

kuchyní a 105 ubytovacími jednotkami, v nichž našla řada lidí postižených hospodářskou krizí zázemí a útočiště. K překonání vysoké nezaměstnanosti přispěla i organizace obecně prospěšných prací a rozsáhlá investiční výstavba, na níž mohli Plzeňští participovat. Jmenujme například vydláždění dopravních komunikací, regulaci vodních toků (Mže, Radbuzy a Úslavy) či úpravu náměstí Republiky a dostavbu městských lázní na Denisově nábřeží. Nezastupitelný význam měla i řada podpůrných akcí (peněžní poukázky, výdej jídla), jež Pik koordinoval z pozice předsedy kuratoria „Obecní kuchyně“ a z postu člena župního vedení čs. sociální demokracie. Sám Pik zastával k sociálním institucím a jejich rozvoji až filantropický vztah: nemalý podíl svých zisků (plat starosty, plat poslance Národního shromáždění či tantiém ze Škodových závodů) investoval právě do veřejně prospěšných projektů. Díky těmto faktorům se Plzeňsko dokázalo vyhnout eskalaci sociálního napětí a krveprolití, k němuž docházelo v jiných částech republiky (Most, Dolní Lipová).^{48]}

Dalším nástrojem, jehož bylo využíváno k potlačení radikalizačních tendencí, jmenovitě komunistické strany, jež se snažila využít společenské frustrace k zisku politické moci, byly odborové organizace. Sociální demokraté v Plzni za tímto účelem velmi umně využívali své silné postavení v průmyslových podnicích. V praxi se to projevovalo tím, že dělníci zaštitěni sociální demokracií měli lepší právní ochranu v zaměstnání a vyšší podporu v nezaměstnanosti než dělníci sdružení v odborech organizovaných komunisty. Pozice komunistů na Plzeňsku byly významně oslabeny i po tzv. špiónážní aféře (1932) ve Škodových závodech, při níž mělo dojít k úniku citlivých informací ve prospěch Sovětského svazu. Aktéři zmíněné aféry byli odsouzeni k několika letům vězení a vydávání komunistických tiskovin bylo v Plzni zakázáno.^{49]}

I v roce 1938, kdy sílil nápor českých fašistů a nacistické Německo stupňovalo své mocenské ambice vůči území Sudet, zůstávala Plzeň na straně demokratických hodnot. Dokládá to řada shromáždění a manifestací, jež se v souvislosti s rostoucí německou hrozbou uskutečnily. Jednou z takových manifestací byly i prvomájové slavnosti, na nichž Pik vystoupil s proslovem a následně společně s dalšími 30 000 lidmi napříč politickým spektrem přísahal věrnost republice.^{50]} V podobném duchu se nesla i VI. jubilejní výstava uspořádaná v červnu až září roku 1938.^{51]} Výstava, již navštívilo na půl milionu návštěvníků, korunovala Píkovo působení na plzeňské radnici a současně se stala symbolickým rozloučením Pika s politickým životem v Plzni.

48] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 374–375.

49] J. ŠLOUF, *Podvedená strana*, s. 30–32.

50] Tamtéž, s. 377.

51] K. ŘEHÁČEK, *Plzeň v letech 1918–1939*, s. 54.

V předvečer mnichovské dohody se v Plzni dne 4. září 1938 konala protifašistická akce nazvaná „Den hraničářů“, jíž se zúčastnilo na 50 000 lidí za přítomnosti L. Pika a předsedy senátu Františka Soukupa. Tato mohutná akce odsuzující agresivní politiku Němců však nic nezměnila na tragických událostech, jež následovaly.^{52]}

Přijetí mnichovské dohody učinilo z Plzně přímého souseda nacistického Německa. V Plzni celou situaci umocňovala vlna českých uprchlíků a antifašistů, kteří utekli z Němci obsazeného pohraničí. Politická scéna v Plzni se podobně jako ve zbytku republiky radikalizovala a veškeré politické subjekty se zúžily do dvou politických bloků, Strany národní jednoty a Národní strany práce. Dlouholetá a úspěšná koaliční spolupráce mezi ČSDSD a ČSNS v Plzni začala dostávat trhliny. Na plzeňské radnici nabyli vrchu národní socialisté, jejichž reprezentant Augustín Šíp stanul v čele plzeňské Strany národní jednoty. Do vedení Národní strany práce formující se z levicově orientovaného spektra se dostal Pikův rival Antonín Remeš. Pikovi dřívější koaliční partneři i soupeřníci z jeho vlastní strany jej odstavili na vedlejší kolej. V reakci na tyto události a na sérii štvavých článků Luděk Pik 5. prosince 1938 ve věku 62 let rezignoval a svůj mandát složil s těmito slovy^{53]}: „*Úřad starostenský vykonával jsem téměř plných 20 let. Přijal jsem jej ve cti a ve cti jej zase vrátím. Nejlepší léta svého mužného života jsem zcela věnoval svému úřadu, věcem samosprávným, zájmům města a jeho obyvatelstva. Přeji Plzni dalšího rozkvětu s vírou, že i náš národ se zase zvedne ze stavu svého přechodného utrpení, jako již mnohokrát povstal k novému životu po bolestných ranách v dávné minulosti.*“^{54]}

Od protektorátu po únorový převrat

Krizové období 2. republiky (30. 9. 1938–15. 3. 1939) a následný protektorát Čechy a Morava (1939–1945) představovaly pro Pika další významný životní předěl. Jakožto demokratovi masarykovského stříhu a představiteli první republiky mu bylo znemožněno dále se podílet na politickém životě na celorepublikové i obecní úrovni.^{55]} Nezůstalo však jen u toho. Pikovo jméno bylo již za 2. republiky očerňováno v tisku, přičemž hned po ustavení protektorátu byl osobně několikrát vyslýchán na gestapu, a dokonce držen ve vazbě ve vězení

52] J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 376.

53] J. ŠLOUF, *Podvedená strana*, s. 36–37.

54] Archiv města Plzně, Městský úřad Plzeň – registratura D, inv. č. 21 657, dopis Lud'ka Pika městské radě z 5. prosince 1938, karton 1294.

55] J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 87–89.

na Borech. Poprvé se tak stalo 24. dubna 1939 v souvislosti s tzv. *kyselinovou aférou*. Dvojice mladíků, jmenovitě Vladimír Levora a Jaroslav Ptáčník, vyjádřila svůj protest proti německým okupačním vojskům tím, že ničila uniformy německých vojáků za pomoci žiraviny. Okupační úřady vypsalý vysokou odměnu za dopadení viníků a současně konfinovaly 100 Plzeňanů (50 osobností židovského původu a 50 představitelů levicových stran). Mezi konfinovanými byl i Luděk Pik. V borské věznici strávil necelý měsíc, od 24. 4. 1939 do 23. 5. 1939.^{56]} Nenalezl ale klidu a oddechu ani po propuštění, jelikož byl na každém kroku přísně sledován státní policií. Tyto dramatické a pro Pika nesnadné životní chvíle se propalý i do jeho protektorátních paměti.^{57]}

Po vypuknutí druhé světové války (1. 9. 1939) se rozpoutalý v protektorátu další vlny zatýkání a restrikcí. V rámci akce *Albrecht I.* bylo v Plzni zatčeno 80 osob, mezi nimi i významné osobnosti plzeňského politického života, jako Augustin Šíp, Antonín Remeš či František Kříž. Řada z nich byla poslána do koncentračních táborů.^{58]} Na seznamu pronásledovaných osob figuroval i Luděk Pik. Byl ale varován plzeňským policejním ředitelem Josefem Maisnerem^{59]} před zatčením a podařilo se mu včas uniknout. S manželkou se skryl v nedalekém Sedlci. Následně uprchl pomocí regionálních vlaků do Prahy, kde se ukrýval v bytě svého švagra Antonína Němce a později v bytě typografa Václava Nováka, u nějž setrval až do prosince roku 1941.

Na konci roku 1941 se Pik inkognito vrátil do Plzně, kde se pečlivě skrýval ve svém vlastním bytě, jež během jeho nepřítomnosti obývala pouze jeho žena, s níž se rozloučil na podzim roku 1939 v Sedlci. Jeho úkryt byl však prozrazen. 21. října 1942 byl Pik zatčen gestapem, které jej drželo další dva měsíce ve vězení na Borech, odkud byl 24. 12. 1942 po prodělání srdečního záchvatu^{60]} propuštěn na svobodu. Následně byl 6. února 1943 gestapem vypovězen z Plzně,^{61]} přičemž jeho stávající byt v Resslerově ulici č. p. 230 připadl veliteli plzeňského gestapa, SS-Hauptsturmführerovi Antonu Lehnerovi a jeho manželce.^{62]} Pik se společně se svou ženou uchýlil na zámek v Hradišti

56] Karel ŘEHÁČEK, *Tzv. kyselinová aféra a konfinace plzeňských Židů v dubnu a květnu 1939*, in: *Židé v Čechách. Sborník příspěvků ze semináře konaného v říjnu 2021 v Jindřichově Hradci*, Praha 2022, s. 189–194.

57] J. ŠLOUF, *Nedobrovolný politický důchod Ludka Pika 1945–1948*, s. 179.

58] Karel ŘEHÁČEK, *Bez výstřelu a bez krve? „Dobytí“ Plzně a likvidace plzeňských elit po březnu 1939*, in: Olga Fejtová – Martina Maříková – Jiří Pešek (red.), *Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století*, Praha, 2022, s. 595.

59] J. ŠLOUF, *Podvedená strana*, s. 18.

60] Tamtéž.

61] K. ŘEHÁČEK, *Bez výstřelu a bez krve?*, s. 608.

62] K. ŘEHÁČEK, *Majetkové a rodinné poměry plzeňského starosty Ludka Pika*, s. 188.

u Blovic, kde jim na přimluvu blovického starosty Kašpárka a hradišťského starosty Špačka poskytl azyl Adolf Klikar.^{63]} Záznamy z Pikova deníku naznačují, že ani pobyt na zámku nebyl prost strastí. Manželé Pikovi si zde pronajímali čtyři velmi zanedbané místnosti, které byly obzvlášť v zimních měsících těžko obyvatelné. Pik si poznamenal: „*Hrozíme se čtvrté zimy v bytě starého sešlého zámku v Hradišti u Blovic, kde v zimě docílíme při topení ve sporáku a v mužíku nejvýše 13 stupňů tepla. Je to zabíják zdraví v zimě zde bydlet.*“^{64]}

Pik byl v době protektorátu zatčen ještě jednou, konkrétně v období od 24. do 30. srpna 1944.^{65]} Přesto jsou některé informace o jeho životě za protektorátu zahaleny nejasnostmi, zejména Pikovo ukrývání se před gestapem a jeho následné dopadení, z nějž vyšel v porovnání s jinými relativně „bezbolestně“.^{66]}

Pik se do Plzně vrátil hned 5. května 1945, kdy vycítil příležitost navrátit se do politického života. Shledal však, že plzeňská sociální demokracie nebyla dostatečně připravena na převzetí vlády nad Plzní. O tom, jak se politická situace v porovnání s meziválečným obdobím změnila, se v následujících měsících mohl přesvědčit ještě mnohokrát. Sociální demokracie, jež držela v Plzni po dlouhý čas dominantní postavení, byla sesazena KSC.^{67]} Transformaci politických sil v poválečné Plzni podmínilo několik důležitých faktorů. Stranická struktura sociální demokracie byla v porovnání s komunistickou stranou značně znevýhodněna a oslabena. Paradoxně komunisté profitovali z toho, že do illegality museli přejít již na podzim roku 1938, a tak se dokázali lépe adaptovat na nově nastolený okupační režim. Sociální demokracie neztratila pouze velkou část své organizační sítě, nýbrž i zanedbatelné procento své členské základny, jež byla dílem fyzicky zlikvidována, dílem přešla ke komunistické straně, která během války získala významné sympatie obyvatelstva. Důležitým aspektem byla i ztráta kontroly nad odborovými organizacemi a tiskem ve prospěch komunistů. Plzeňští sociální demokraté tím ztratili osvědčené mocenské páky, jež mohli využívat v období první republiky.^{68]}

Pikovi bylo znemožněno jakkoli participovat na veřejném dění, kromě politického života mu byla odepřena i možnost psát do tisku (periodikum *Nová doba* se transformovalo v komunistický plátek *Pravda*) či vystupovat v rozhlase. Snaha vyloučit Pika ze „hry“ byla tak velká, že 11. května 1945 byl dokonce internován, aby nemohl vystoupit na pohřbu Emana Zieglera, bývalého

63] Dana HRADILOVÁ a kol., *Velkostatek Hradiště v majetku rodiny Klikarů*, in: *Zámek a panství Hradiště*, Blovice 2023, s. 159.

64] Tamtéž.

65] K. ŘEHÁČEK, *Bez výstřelu a bez krve?*, s. 608.

66] J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 98.

67] Tamtéž, s. 104.

68] J. ŠLOUF, *Podvedená strana*, s. 46–48.

okresního tajemníka ČSSD. Pikova internace pominula až poté, kdy se písemně zavázal k loajalitě vůči Revolučnímu národnímu výboru v Plzni.^{69]}

Pikův návrat do Plzně byl provázen i dalšími příkořími. Pik se například musel velmi pracně a s ohledem na své zásluhy i dosti ponižujícím způsobem ucházet o navrácení městského bytu, který mu 16. května 1945 zabrali příslušníci revolučních gard na příkaz komunisty Václava Hrbka. Byt mu byl navrácen až po dlouhých byrokratických průtazích 18. ledna 1946.^{70]} Navíc se nacházel v tristním stavu, podlahy a stěny byly špinavé, dvě okna byla rozmlácena, Pikovi tak museli vynaložit nemalé prostředky na jeho opravu.^{71]}

Sama ČSSD se k Pikovi zachovala vcelku „macešsky“. Jistou roli v tom nejspíše hrály i osobní rozepře mezi Pikem a Antonínem Remešem, jenž měl již v roce 1938 podíl na Pikově nedobrovolném politickém odchodu, když Pikovi znemožnil vstoupit do Národní strany práce. Remešovi se podařilo v poválečném období získat v rámci sociální demokracie silnou pozici, zatímco Pik byl odsunut na periferii zájmu, která hraničila až se zapomněním. Tento stav umocňovala i skutečnost, že Pik náležel ke starší generaci sociálních demokratů, jež postupně ztrácela uvnitř strany místo.^{72]}

Pik marně usiloval o zvrácení tohoto stavu. Obeslal řadu institucí a významných politických figur včetně prezidenta Edvarda Beneše či Zdeňka Fierlingera. V době, která měla svých problémů víc než dost, však nebyl na Pikovy stížnosti brán zřetel. Pikova politická kariéra byla víceméně zpečetěna 10. listopadu 1945, kdy se Pik v Praze oficiálně setkal s plzeňskými funkcionáři z ČSSD, kteří jej konfrontovali s tím, že jeho další politické působení již není žádoucí.^{73]}

Přestože se Pik snažil tyto křivdy přijímat s hlavou vztyčenou, z jeho osobního deníku je více než patrné, že v něm vyvolávaly hořkost a pocit nedocenění: „*Tak nějak opuštěn, skoro jako vyděděnec si připadám. Ale rozum zas krotí srdce a city, je třeba chladně přijímat vše, i když cosi volá ku vzdoru a proti příkoří a lži, k boji s poklesky doby, jichž část buď vědomě, část z ovlivnění a část jako automatická přítěž tvoří prostředí, aby ublížila.*“^{74]}

Malou politickou etudu rozehrál Pik ještě po volbách v roce 1946, kdy se poměry v sociální demokracii změnila natolik, že se opět mohl alespoň v menší míře zapojit do stranického života. V roce 1947 se však začal zhoršovat Pikův zdravotní stav, a tak na další politické ambice rezignoval.^{75]}

69] J. ŠLOUF, *Nedobrovolný politický důchod Lud'ka Pika 1945–1948*, s. 180.

70] Tamtéž.

71] K. ŘEHÁČEK, *Majetkové a rodinné poměry plzeňského starosty Lud'ka Pika*, s. 190.

72] J. ŠLOUF, *Nedobrovolný politický důchod Lud'ka Pika 1945–1948*, s. 180.

73] Tamtéž, s. 181.

74] Tamtéž, s. 191.

75] J. ŠLOUF, *Podvedená strana*, s. 53.

Pik byl až do konce svého života (který nastal 19. dubna 1948) pronásledován komunisty, pro něž podobně jako pro nacisty nežádoucím způsobem zosobňoval tradici první republiky, jejíž historický odkaz byl marxistickou historiografií propagandisticky očeřován a diskreditován. Pik se navíc již v meziválečném období vyjadřoval na adresu extrémistických politických hnutí dost kriticky. Připomeňme například Pikův článek v Nové době z roku 1926: „*Každé násilí a znásilňování, ať bolševické či fašistické, jest nebezpečné, osudné. Jednotná, revoluční, na ochranu republiky, svobody, demokracie, vybudovaná fronta, se všemi pokrokovými, demokraticky a sociálně spravedlivě smýšlejícími lidmi, odrazí všecka zla a nebezpečí a zajistí lepší a trvalou budoucnost nám i pokolením příštím.*“^{76]} Pikovi, k němuž se v posledních letech jeho života řada institucí, politických osobností i Plzeň jako taková nespravedlivě otočily zády, se 24. dubna 1948 dostalo alespoň důstojného pohřbu na ústředním hřbitově v Plzni, kde je dodnes pochován.^{77]} V tisku a odborných publikacích však bylo Pikovo jméno po celé období socialismu skloňováno v negativních konotacích, nezřídka byl označován za „kontrarevolucionáře“ či „revizionistu“.^{78]} Zasloužené rehabilitace se Luděk Pik dočkal až po sametové revoluci, kdy byl jeho historický odkaz očištěn a doceněn. Dokládá to i pietní akt z 26. srpna 2002, kdy byly Pikovy ostatky přemístěny do čestného hrobu na ústředním hřbitově v Plzni,^{79]} či Medaile Za zásluhy, jež byla Pikovi in memoriam udělena 28. října 2016 na popud prezidenta Miloše Zemana.

Závěr

Odkaz jednoho z nejvýraznějších starostů novodobých dějin města Plzně je z mnoha důvodů velmi pestrý a zajímavý. Z Pikova rozsáhlého politického díla vynívá zejména jeho podíl na transformaci Plzně v moderní velkoměsto, které nabízelo bohaté pracovní, kulturní a hospodářské příležitosti.

Služba městu a nově vzniklému Československu představovala zásadní součást jeho života. Pik vystupoval jako živelný organizátor změn, které se mu i díky cílým stykům s Národním shromážděním dařilo relativně dobře uskutečňovat.

Za povšimnutí stojí také již výše zmíněná politická kontinuita, která našla zosobnění právě v Luděku Pikovi. Díky ní bylo možné kompaktně

^{76]} J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 377.

^{77]} J. BARTOŠ, *Luděk Pik*, s. 108–113.

^{78]} J. TOMS, *K problematice působení sociální demokracie a jejího představitele L. Pika v Plzni v letech 1918–1938*, s. 371.

^{79]} K. ŘEHÁČEK, *Majetkové a rodinné poměry plzeňského starosty Luděka Pika*, s. 181.

realizovat dlouhodobější plány a urbanistické záměry při budování a modernizaci města. V této době se podařilo vystavět velké množství dopravních komunikací, kanalizací, obytných domů, škol, nemocnic a realizovat řadu obecně prospěšných projektů, které zvyšovaly životní úroveň plzeňských občanů.

O to tragičtěji se jeví závěr Pikova života, jenž byl pln ústrků a nevděku za službu, kterou pro Plzeň a sociální demokracii vykonal. Po dlouhý čas byl navíc jeho historický obraz negativně pokřiven marxistickou historiografií, což se změnilo až po sametové revoluci v roce 1989. Nyní již po právu vystupuje Luděk Pik jako důležitá historická osobnost představující jeden z hlavních pilířů prvorepublikové Plzně.

Luděk Pik, mayor of Pilsen in the time of the First Czechoslovak Republic

Summary

Luděk Pik (1876–1948), the mayor of Pilsen and a pillar of West Bohemian social democracy, basically became an icon of the city of Pilsen during the era of the First Czechoslovak Republic. He dedicated several decades of his life to building and modernizing the city of Pilsen. Under his rule, the city became a modern metropolis with an advanced network of communications, services and efficient bureaucratic apparatus. Thanks to the fact that he held the mandate of the mayor of Pilsen in the years 1919–1938, he managed to fulfil long-term urban plans, such as building schools, hospitals, housing units or sewage system. Its success was also conditioned by lively contacts with the National Assembly. Pik achieved a great amount of popularity during his active political career, but in the last 10 years of his life (1938–1948) was persecuted by the Nazis and later by the Communist who later negatively distorted his historical image. His contribution was fully appreciated after the Velvet Revolution and nowadays he is remembered as the one who opened the door to the modern era for the city of Pilsen.

RECENZE

Marion GIBSON, *The Witches of St. Osyth. Persecution, Betrayal and Murder in Elisabethian England*, Cambridge University Press, Cambridge 2022, 329 s. ISBN 978-1108494670.

Recenzované dílo je věnováno čarodějnickému procesu v oblasti vesnice St. Osyth v hrabství Essex ve východní Anglii. Proces se z velké části odehrál v roce 1582 a obvinění z čarodějnictví postihlo celkem 14 žen. Čarodějnictví se měly většinou dopustit údajným očarováním různých lidí, které mělo vést k jejich úmrtí. Z obviněných žen však byly nakonec pouze dvě odsouzeny k smrti a popraveny oběšením. Hnacím motorem procesu byl místní šlechtic a soudce Brian Darcy, jenž předsedal tribunálu, který soudil obviněné ženy a který zasedal ve městě Chelmsford. Z uvedeného čarodějnického procesu se dochoval rozsáhlý soubor výslechových a jednacích protokolů.

Autorka díla, anglická historička Marion Gibson(ová), je profesorkou renesanční literatury na univerzitě v Exeteru. Od konce 90. let publikovala řadu prací věnovaných dějinám čarodějnictví, magie a čarodějnických procesů. Věnovala se také obrazu pohanství a magii v renesanční literatuře. Nedávno uveřejnila užitečný stručný přehled dějin recepce čarodějnictví a magie v literatuře a v médiích s časovým záběrem od raného středověku do současnosti (Marion GIBSON, *Witchcraft. The Basics*, London – New York 2018).

Procesů s čarodějnicemi ze St. Osyth se Gibsonová dotkla z různých úhlů pohledu již v několika svých dřívějších pracích. V recenzované publikaci se autorka v úvodu hlásí k mikrohistorickému přístupu a předkládá velmi detailní zpracování těchto procesů. Nikoli náhodou proto samotné publikaci předchází rozsáhlý abecední přehled osob, o kterých autorka píše. Tento přehled čítá více než sedm desítek jmen a poněkud usnadňuje četbu díla. Gibsonová vycházela ze široké a poměrně rozsáhlé pramenné základny, která zahrnovala především písemnosti justiční a patrimoniální provenience. Kromě toho autorka využila matriční záznamy o křtech, sňatcích a úmrtích, popř. další prameny církevní provenience, a také dobové tisky.

Po krátkém seznámení s dějištěm případu, přímořskou vesnicí St. Osyth, Gibsonová velmi podrobně sleduje osoby prvních čtyř obviněných čarodějnic. Zachycuje jejich životní osudy, rodinný původ, ekonomické postavení a vývoj jejich majetkových poměrů. Velmi detailně probírá jejich rodinné či hospodářské vazby k dalším obyvatelům St. Osythu i okolních vesnic. Snaží se také postihnout vztahy mezi obviněnými ženami a jejich vrchností, šlechtickou rodinou Darcyových.

Hlavní iniciátor procesu v St. Osyth Brian Darcy znal spis francouzského právníka a státovědce Jeana Bodina *De la démonomanie des sorciers* (1580).

Tento opus patřil na konci 16. století k nejrozšířenějším dílům čarodějnické démonologie. Bodin navštívil Anglii v roce 1581 jako člen doprovodu Františka III., vévody z Anjou a Alençonu. Darcy byl nicméně obeznámen i s dobovými anglickými publikacemi věnovanými kouzelnictví a magii.

Gibsonová si klade i některé velmi specifické a neotřelé otázky. Pokouší se např. rekonstruovat, jak krajina v okolí St. Osyth, osídlená již od doby bronzové, mohla ovlivňovat představivost a cítění akterek a akterů procesu. Lépe uchopitelnou otázkou, kterou se autorka zabývá, je, jak zasahovaly do osudů vesničanů v okolí St. Osyth, v neposlední řadě i obviněných žen, epidemie, které se jejich krajem prohnaly v 70. a na počátku 80. let 16. století. Gibsonová přitom vyvrací dřívější názor, že existovala obecná korelace mezi výraznými epidemiemi a obviněními z čarodějnictví. Důkladnou pozornost věnovala autorka té části vyšetřování, při níž byla hledána fyzická znamení působení duchů. Těmi v anglickém pojetí nebyla jen *signa diabolica*, nýbrž především zvláštní znamení a útvary na těle, které měly být stopami po místech, z nichž domácí démoni (*familiars*) sáli domnělé čarodějnice krev, popř. mléko, jimiž se živili. Ne všechny ženy obviněné v procesu v St. Osyth měly špatnou pověst, co se týče jejich morálky a sexuálního života. Přinejmenším tři ale měly nemanželské děti. V případě jedné z matek nemanželských dětí, Annis Herd(ové), se autorka pokusila zjistit i původ a okolnosti narození těchto dětí.

Velkou pozornost věnovala Gibsonová stanovení věku obviněných žen v době konání procesu. Nejstarší ze souzených žen byly padesátnice. Lidé, kteří obviňovali tyto ženy z čarodějnictví, pocházeli ze všech sociálních vrstev. Morální paniky vyvolané něčí údajnou sexuální nevázaností a hříšným životem zasahovaly v podstatě celou dobovou společnost. Pojmy děvka (*harlot*) a čarodějnice (*witch*) se tak mohly ve společenském diskursu ocitnout v bezprostřední blízkosti.

Zajímavou otázkou, kterou se Gibsonová zabývá, je ohlas sledovaného procesu v dobové tištěné publicistice. Autorka se snaží mimo jiné zjistit, zda a do jaké míry autor prvního tištěného pamfletu o procesu v St. Osyth (*A True and just Recorde*) měl přístup k úředním písemnostem vzniklým během procesu, a kdo tímto autorem byl. Autorem pamfletu byl podle Gibsonové univerzitně vzdělaný právník William Whetcrofte jr., jehož rodina měla dlouholeté úzké vztahy s Darcyovými. William jr. poskytoval přinejmenším v letech 1582–1583 různé právní služby Brianu Darcymu. Uvedený pamflet svědčí o tom, že William jr. znal Bodinův démonologický spis. Dále se autorka pokouší postihnout, jaká byla role Briana Darcyho v samotném průběhu procesu. Připomíná, že Darcyho používání svědeckých výpovědí dětí ve věku 4–9 let mělo sice oporu v Bodinově opusu, ale již v roce 1584 je kritizoval anglický spisovatel, lékař a odpůrce čarodějnických procesů Reginald Scot ve svém proslulém díle *The discoverie of witchcraft*.

Soudní proces s obviněnými se konal v únoru 1582 v Chelmswordu. Ursley (Ursula) Kempe(ová), Ales Newman(ová), Ales Hunt(ová) a Anis Glascock(ová) byly obviněny z očarování a zabití několika místních obyvatel, hlavně dětí. Z toho samého byly obžalovány rovněž Cisley Selles(ová), Margaret Grevello(ová) a Elisabeth Bennett(vá). Annis Herd(ová) byla obviněna ze zabití krávy, ovcí a jehňat a z očarování správce místního kostela. Alles Manfield(ové) (spolu se Sellesovou) bylo kladeno za vinu zapálení stodoly bohatého sedláka z nedaleké vesnice. V procesu rozhodoval 12členný soudní tribunál. Kempeová byla odsouzena k trestu smrti oběšením. Tentýž kapitální trest byl uložen také Bennetové. Newmanovou shledal tribunál vinnou a ponechal ji nadále ve vězení. Stejně rozhodl soud i v případě Sellesové, kterou shledal vinnou ze zabití, a Glascockové, která byla uznána vinnou ve všech bodech obžaloby. Huntová, Manfieldová a Grevellová byly zproštěny obžaloby. Původně obviněné Elisabeth Ewstace(ová) a Joan Pechey(ová) byly zbaveny obvinění ještě před zahájením procesu a propuštěny z vězení na revers. Newmanová, Sellesová, Glascocková a Huntová byly vězněny ještě v srpnu 1582. Již předtím k nim přibyla Anne Swallowe(ová) neboli Eswell(ová) ze St. Osyth, která se měla dopustit očarování a zabití místního obyvatele. Ta byla však patrně v létě 1582 zproštěna obvinění. Glascocková zemřela ve vězení na podzim 1582. Proces s největší pravděpodobností nepřežila ani Sellesová.

Darcy obvinil několik dalších žen z čarodějnictví ještě v roce 1583 a počátkem roku 1584. Ales Newmanová zůstala ve vězení bezmála 6 let a byla propuštěna teprve v únoru 1588, kdy obdržela generální pardon. Annis Herdová byla poměrně záhy propuštěna z vězení, ale během 80. a 90. letech byla vícekrát vyšetřována pro smilstvo, cizoložství i pro podezření z čarodějnictví. Pro svůj údajný nemravný život byla také exkomunikována. Zemřela na jaře 1602. Hlavní iniciátor procesu v St. Osyth Brian Darcy dosáhl roku 1586 úřadu šerifa hrabství Essex. Zemřel jako vážený muž o vánočních svátcích 1587.

V závěru Gibsonová uvádí, že hlavním cílem její knihy bylo sledovat namísto obecných sociálně ekonomických schémat čarodějnických procesů hlavně střípky a zrnka jednotlivých životů. Hlásí se přitom k pracím Malcolma Gaskilla, Clive Holmes(ové) a Robina Briggse, kteří si zabývali především sociálními a kulturními otázkami, jakož i Diane Purkiss(ové) a Deborah Willis(ové), které zkoumaly genderovou dynamiku obvinění z čarodějnictví. Zvláště vyzdvihuje práci o čarodějnictví a představách o ďáblu v raně novověké Anglii z pera Charlotte Rose Millar(ové) (2017), která ukázala význam studia rodinných vztahů mezi aktéry procesů, ať už obviněnými, či žalujícími, resp. denuncianty.

Sama Gibsonová pak doložila na příkladu procesu v St. Osyth význam místních kostelních správců, patrimoniálních úřadů i ranami osudu postižených

sedláků v případech obvinění z čarodějnictví. Významnou, nicméně specifickou roli v procesu v St. Osyth sehrála dobová francouzská démonologie, zejména opus Jeana Bodina. Gibsonová na základě dosažených zjištění záměrně nezodpověděla nabízející se otázku, do jaké míry ovlivnili proces v St. Osyth dobové konfesijní poměry v Anglii. Naopak je nesporné, že jednou z obecnějších příčin procesů byl rozšířený strach z rozsáhlých epidemií, který zároveň zesiloval obavy z čarodějnictví. V procesu v St. Osyth se neobjevují zmínky o masových shromážděních čarodějnic, či přímo o čarodějnických sabatech. Čarodějnice byla podle autorky do značné míry považována za morálně nevázanou, sexuálně subversivní ženu. Tedy ženu, která vyvolávala ve svém okolí směs pocitů strachu, zlosti, obav a zármutku, občas doplněnou úžasem a vzrušením. Podle Gibsonové je třeba tuto historii pocitů (*affective history*, resp. *feeling history*) v budoucnu zohlednit při studiu dějin čarodějnických procesů. Přitom je třeba se zaměřit také na nejdudší vrstvy a okrajové skupiny dobové společnosti.

Gibsonová se v závěru otevřeně hlásí k názoru, který v roce 2019 formulovala kanadská profesorka *gender studies* Sonja Boon(ová): „*I needed the silence of archives, so the ancestors could speak*“ (s. 286). Podobný přístup mně osobně není blízký. Obávám se totiž, že jeho důsledné uplatnění by dříve či později přivedlo bádání o dějinách magie a pronásledování jejích údajných provozovatelů na scesti. Podobný přístup je snad aplikabilní u věd, které nemohou ve svém výzkumu příliš využívat písemné (archivní) prameny, jako je např. etnologie či afrikanistika. Popis rysů krajiny (jakožto dějiště historické události) za účelem *fabulation of experiences and feelings* (s. 287) se mi nejeví jako zcela seriózní a spolehlivá historiografická interpretační metoda. Navíc podobný interpretační přístup nemá s mikrohistorií, k níž se Gibsonová v úvodu své knihy hlásí, nic společného. Na autorčině místě bych byl také mnohem zdrženlivější při uvádění (někdy jen povrchních či zdánlivých) paralel mezi zkoumaným čarodějnickým procesem a událostmi z doby pandemie COVID-19 v letech 2020–2021.

Závěr publikace tvoří přehled tištěných pramenů a literatury a smíšený (jmenný a věcný) rejstřík.

Knihy M. Gibsonové představuje zajímavý pokus vyprávět o čarodějnickém procesu prostřednictvím sledování jeho aktérů, jakož i rodinných příslušníků, obchodních partnerů, služebníků či sousedů těchto aktérů. Autorka zvolila podobný postup, s jakým přišel před nedávnem M. Gaskill ve své knize o čarodějnickém procesu ve Springfieldu v Nové Anglii v polovině 17. století (Malcolm GASKILL, *The Ruin of all the Witches. Life and Death in the New World*, London 2021). Po Gaskillově vzoru poskytla Gibsonová v úvodu abecední seznam a stručnou charakteristiku osob, o nichž v knize píše. Je to velmi potřebné – čtenář se chvílemi v autorčině výkladu a líčení událostí

ztrácí. Pokud nepřečte knihu najednou, musí se znovu a znovu dívat do přehledu postav knihy. Autorka navíc zvolila styl výkladu, v němž jsou základní údaje o průběhu procesu v St. Osyth neustále zastíňovány líčením životních osudů jeho aktérek a aktérů. Výklad je navíc místy příliš asociativní – některé autorčiny odbočky a rozsáhlejší exkurzy se mi nejevily jako dostatečně logické a srozumitelné.

Osobně hodnotím recenzované dílo jako mnohostranně cenný a vysoce podnětný příspěvek k dějinám raně novověkých čarodějnických procesů. Z jistého úhlu pohledu lze možná souhlasit s nadšenými posudky dosavadních recenzentů, totiž že máme před sebou vrcholný projev badatelských dovedností (Philip Almond), špičkovou akademickou práci (Ronald Hutton), excellentní monografii a významný příspěvek v oblasti dějin čarodějnictví (Diane Purkiss). Na druhé straně je Gibsonové dílo velmi novátorské a formálně i metodicky neobvyklé. To u tradičněji orientovaného historika, který usiluje spíše prolomit ticho v archivech než naslouchat hlasům předků, vzbuzuje i pochopitelnou skepsi někdy hraničící s pochybnostmi a rozpaky.

Petr Kreuz

ZPRÁVY

Konference Hospodářské a sociální dějiny raného novověku. Od Jagellonců po Josefa II.

Česko-slovenská (jelikož přednášejících ze Slovenska bylo opravdu velké množství) konference se uskutečnila ve dnech 28.–29. listopadu 2023 v hodonínském sále Evropa. Uspořádalo ji Masarykovo muzeum v Hodoníně a celou ji zorganizoval (a odmoderoval) Marek Vařeka k počtě Václava Ledvinky. Hlavním smyslem však bylo poukázat na skutečnost, že hospodářské dějiny nejsou v záplavě moderních a módních metodologických přístupů rozhodně passé a že mají historické vědě stále co nabídnout. Vzhledem k velkému, až ambicióznímu množství přihlášených byla doba přednesu jednoho každého příspěvku omezena na patnáct minut. I když, jak už to bývá, ne každému se podařilo stanovený limit dodržet a první jednací den se tak protáhl do pozdních večerních hodin. Nutno také říct, že akce proběhla při stém výročí vzniku hodonínského muzea, jehož ředitelka Irena Chovančíková se ujala úvodního slova a přivítání účastníků.

Zahajovací referát přednesl Jan Lhoták a věnoval se v něm tržním okruhům v Čechách a perspektivám jejich bádání. S ohledem na svůj aktuální výzkum se časově omezil na přelom 18. a 19. století, tematicky na ceny obilovin, přičemž podal přehled dosavadního bádání a upozornil na dosud nevyužité prameny. Zdeněk nová se v referátu nazvaném „Okrasný nebo okrášlený statek?“ zabýval krajínotvorbou a zámeckými parky napříč Evropou a dospěl k přesvědčení, že vhodnějším termínem je „statek okrášlený“, jelikož jeho primárním účelem zůstávala funkce hospodářská. Poněkud mimo časové i tematické vymezení byl referát Miroslava Baranka o Prešpurku konce 18. a první poloviny 19. století, zvláště když autor začal přehledem tamních korunovacích, sněmů a představitelů městské správy a k hospodářství se dostal jen stručně při využití komorních knih od roku 1782. Poté Marek Vařeka plénu představil Hodonín jako město a panství na hranici, se zaniklým zámekem a co do hospodářství s významným obilnářstvím, rybníkářstvím a v neposlední řadě dobytkářstvím, jelikož právě tudy procházel od středověku dobytkářský obchodní tranzit. O nižší šlechtě v předbělohorské Chrudimi pohovořil David Richter, který zjistil, že nejvíce majetku zde urození koncentrovali na předměstí a že tamní dvory využívali hospodářsky, zatímco domy jim sloužily spíše jako útočiště. Často v nich pobývaly ženy, ať už šlo o ovdovělé šlechtičny, jimž skýtaly pohodlný městský život, nebo o šlechtické milenky, vedené jako opatrovkyně nemovitostí. Na ekonomické vztahy mezi pražskými Židy a českou předbělohorskou šlechtou se zaměřila Marie Buňatová, zdůrazňující roli Židů nejen jako poskytovatelů/zprostředkovatelů finančního úvěru, ale i coby zprostředkovatelů obchodu – od nalezení kupce až po zajištění transportu zboží. Jejich role pro odbyt šlechtického statku byla tudíž nezanedbatelná.

Odpolední blok věnovaný peněžní problematice zahájil Petr Vorel pozorováním vlivu změn v předbělohorském úvěrovém a daňovém systému na vývoj trhu s nemovitostmi. Vzhledem k širokému tématu se musel omezit jen na zásadní mezníky, mj. zavedení posudného (1547) či úvěrovou krizi s vrcholem v letech 1614–1615, zvláště pak upozornil na nový daňový systém indikovaný počtem osedlých. Na známou aféru Jiřího z Lobkovic kolem urážky majestátu nahlédl optikou hospodářských dějin Václav Ledvinka. Pět z jedenácti bodů předložených tehdy českému zemskému sněmu lobkovickou frakcí mělo hospodářský charakter a jeden z nich speciálně požadoval zrušení přísných, hrdelních trestů za lichvu. Jakkoli návrh na trestání jen finanční pokutou padl s Lobkovicem, část sněmu opravdu žádala jeho projednání a v roce 1608 skutečně dosáhla svého. Roman Zaoral v podstatě zopakoval svůj loňský příspěvek ze sjezdu historiků o proměnách životní úrovně obyvatel královských měst na Moravě (ale „vypíchnul“ i pramennou základnu města Chebu) prizmatem cen a mezd a znovu se kvůli sporné metodologii dočkal kritického přijetí. Marie Ryantová nechala posluchače nahlédnout do robotních povinností a daňového zatížení poddaných v 17. století na příkladu vysokochlumeckého panství. Analyzovala dochované urbáře, upozornila na výhody a nevýhody robotní práce i na snahy o důslednou relucii za účelem zvýšení výnosů a dospěla k závěru, že robotní povinnosti na studovaném panství nijak tíživé nebyly.

V dalším bloku, věnovaném poddaným (kam měl patřit i přesunutý referát M. Ryantové), nejprve pojednal Vladimír Rábík o rejstříku poddanských vsí trnavské fary u kostela sv. Mikuláše z roku 1510. Upozornil ale také na zlomek na Slovensku uchovávaného a dosud nevyužitého urbáře čtyř vesnic na Moravě. Jelikož přesunů bylo z různých důvodů více, následoval referát Zuzany Lopatkové (připravený ve spolupráci s Radoslavou Ristovskou) na téma hospodářského a sociálního obrazu panství na západním Slovensku v první třetině 18. století, který však přinesl sotva více než jen stručný popis těchto dominií v čele s Červeným Kameněm. Věren svému dlouhodobému výzkumu se Ladislav Nekvapil zaměřil na problematiku odměňování čeledi na českých panstvích v 17. a 18. století. Vyzdvihl význam hospodářských kalendářů, do nichž byly učiněny příslušné poznámky, a rozebral skladbu čelední mzdy (peněžní, nepeněžní, kombinovaná). Její výše ovšem závisela také na věku, pohlaví a „specializaci“. Naproti tomu Lenka Nováková se věnovala výminkářům hukvaldského panství. Načrtla okruh osob, které byly do výminku přijaty, popsala obsah výminků a vykreslila i neshody mezi výminkáři (jimiž se mohli stát i dlouholetí sloužící) a hospodáři.

Z bloku zaměřeného na vinohradnictví bohužel jeden referát vypadl, takže zbylé dva byly doplněny výkladem o obchodu s olovem. Jan Knobloch vylíčil tradici vinařství na raně novověkém velkožernoseckém panství – víno se tu produkovalo od středověku a až třetina tammích usedlostí disponovala

nějakou vinicí, což mělo zásadní dopady jak na hospodaření poddaných, tak na vrchnostenskou samosprávu (mj. v podobě dohledu na výběr desátku či na obchod s vinicemi). Nejen do litoměřické, ale (ba zvláště) i do mělnické vinařské oblasti se přesunul Jiří Koumar s pohledem do viničních knih 17. století, v nichž sledoval polohu, rozsah a dynamiku viničních gruntů a mj. zjistil (pro někoho možná překvapivě), že nové vinice se zakládaly i v průběhu třicetileté války. Archeoložka Markéta Tymonová první jednací den uzavřela pohledem na obchod s olovem (těženém zvláště v jižním Polsku), spíše však ve středověku než v raném novověku. Pohovořila i o jeho širokém využití, od mincovnictví, přes sklářství, až po knihtisk a samozřejmě vojenství.

Druhý den brzy ráno měli zájemci možnost prohlédnout si v budově hodonínského zámku, sídle Masarykova muzea, zajímavou výstavu o mincovním konsorciu a ražbě nechvalně proslulé dlouhé mince. I za touto výstavou stojí M. Vařeka v souvislosti se svým aktuálním badatelským záměrem zacíleným na knížete Karla I. z Lichtenštejna, jenž uvedenému konsorciu předsedal a neskutečně z něj vytěžil. Poté, co se posluchači přesunuli z výstavy znovu do přednáškového sálu, vyslechli si z úst Jana Hájka představení Společnosti pro hospodářské a sociální dějiny ČR a její jistě záslužné činnosti.

Následoval blok věnovaný raně novověkému velkostatku. S ohledem na široký záběr mohl Jan Hrubý ve svém referátu o proměnách předbělohorského velkostatku olomouckého biskupství pouze nastínit základní problematiku (rozsah panství, povinnosti poddaných) a nové výzvy k bádání, mj. na poli příjmů a výdajů. Marek Starý při rozboru oceňování statků ve Valdštejnově Frýdlantském vévodství upozornil mj. na skutečnost, že zatímco předbělohorskí majitelé oceňovali své statky poměrně velkoryse, pobělohorskí komisaři činili pravý opak a jejich kontratasy tak vykazovaly velké rozdíly. Poté co Lenka Dittrichová krátce vykreslila osobnost předního středoevropského aristokrata Gundakara z Lichtenštejna a rozsah jeho moravských panství, povýšených roku 1633 na knížectví (Moravský Krumlov, Uherský Ostroh), komparovala je na základě režijního hospodaření se Ždánicemi Lichtenštejnova bratra Maxmiliána a dospěla k jednoznačnému závěru, že Gundakrova zboží byla velmi výnosným velkostatkem. Rovněž Ivana Červenková porovnávala příjmy z různých hospodářských odvětví, ovšem komparovala je s výdaji uvnitř jediného, šaštínského, panství ve druhé polovině 18. století. Mária Letzová analyzovala testament předčasně zesnulého Michala Szerényiho (roku 1624 ve věku zhruba 34 let) a zjistila, že nebožtíkovi bratři coby formu vyrovnání s ovdovělou švagrovou zvolili místo finanční výplaty odstoupení poloviny statku Vlachovice. Jaké bohatství skrývají fondy města a panství Pacov, naznačila Lenka Martínkové při detailním rozboru relace jeho direktora Steina z roku 1802, při níž chtěla kromě vypořádání toho, co bylo na statku výnosné

(zvláště lesy), vysledovat nejen důsledky josefinských reforem na chod velkostatku a vrchnostenské správy, ale i na všední den tamních obyvatel. V čilé diskuzi po tomto bloku vznesl zvláště Petr Vorel hned několik podnětných dotazů ohledně výnosu statků a hodnoty poddaných.

V bloku o hospodářské a sociální každodennosti očima (i) mikrohistorie nejprve hovořil Daniel Kovář na téma těžby a zpracování vápence na Českobudějovicku. Materiál se výrazně projevil do podoby už raně novověkých staveb (a přestaveb) na jihu Čech. Nový badatelský projekt v podobě výzkumu lázeňské složky urbánního hospodářství českých královských měst v 17. a 18. století představila Jana Vojtíšková, přičemž zdůraznila i u lázní nově vzniklých v baroku skutečnost, že samotný příjem za lázeňské kúry byl pro města zanedbatelný ve srovnání s dominantním příjmem z piva prodaného lázeňským hostům. Majetkové zabezpečení farářů z reformovaných církví i jejich vlastní hospodaření, mj. na vzorovém příkladu městečka Plešivce, představila Anna Mária Kónyová. Sociální a ekonomické ukotvení rozvětvené rodiny Müllingů coby lokální elity ve strukturách maloměstského prostředí západočeského Rabštejna nad Střelou druhé poloviny 18. století prostudoval Jan Kilián.

Odpolední, vzhledem k přesunům a několika neuskutečněným referátům (z důvodu nepřítomnosti autorů) již poslední blok vzhledem k uvedeným okolnostem zahrnul širší problematiku, ačkoli jednotícím pojítkem střet hospodářských/sociálních vizí s realitou a otázky hospodářského pokroku v době, a naopak regresi v době války. Obecný přehled o proměnách hospodářského a společenského vývoje hornouherských zeměpanských měst a městeček od středověku do novověku, s důrazem na 17. století, podal Peter Kónya. Vyzdvihl význam obchodu s vínem i dobyt看kem a fatální dopady morových epidemií na tehdejší populaci. Hospodářské představy předního uherského osvícence Gregora Berzeviczyho analyzovala Miroslava Lazniová. Berzeviczy sepsal různé historicko-vlastivědné německé a latinské spisy o Uhrách, nicméně proslul zvláště svými ekonomickými pojednáními v duchu anglických podniků a sociální filozofie. Miroslav Kamenický se následně věnoval návrhům na oživení hornického podnikání ve středoslovenských báňských městech v 18. století, kdy pozoruhodné zprávy o jeho stavu podával Jan Josef Stampfer. Do „českých luhů a hájů“ posluchače navrátila Šárka Nekvapil Jirásková s příspěvkem o přádlácích na východočeském choltickém panství rovněž v 18. století, přičemž vyzorovala velké zapojení poddanských rodin do domácí přádlácké výroby. Zuzana Vlasáková v návaznosti na svou nedávnou knihu krátce pohovořila o komorních panstvích v Polabí a mj. o ekonomickém pozadí personálních obměn jejich úřednictva v letech 1615–1623 se snahou o hospodářskou konsolidaci statků. Systém vojenských kontribucí za třicetileté války na příkladu města Teplic a s oporou v kontribučních rejstřících nastínil Lukáš Sláma.

Finanční pozadí (náklady na soudy, věznění aj.) pronásledování čarodějnic na Jesenicku v 17. století sledovala Michaela Neubauerová, která se na úvod nepříliš vydařeně pokusila i o oproštění problematiky od tradičních klišé.

Závěrečná diskuse byla s ohledem na již prořídilý stav auditoria a všeobecnou únavu po dlouhém rokování již jen krátká, o to bouřlivější však bylo poděkování hlavnímu organizátorovi akce Marku Vařekovi. Nezbyvá, než se těšit na konferenční sborník – dodají-li všichni přednášející své příspěvky v písemné podobě, bude nejen monumentální rozsahem, ale i důležitou platformou pro pokračující výzkum hospodářských a sociálních dějin raného novověku.

Jan Kilián

Konference Víno jako kulturní fenomén ve městech od středověku do 19. století

Ve dnech 10. a 11. října 2023 uspořádal Archiv hlavního města Prahy ve spolupráci hned se čtyřmi vědeckými institucemi (Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Historický ústav AV ČR, Fakulta humanitních studií UK v Praze a Ústav vinohradnictví a vinařství Zahradnické fakulty MU v Brně) tradiční oborové setkání, tentokrát na téma starších dějin vinařství. Nikoli však v Clam-Gallasově paláci coby srdci pražského archivu a dlouholetém dějišti pražských konferencí, ale v ústředí Akademie věd na Národní třídě. Dvoudenní zasedání, jež mohlo navázat a svým způsobem také navazovalo na dřívější mělnickou konferenci (Trpké býti zdá se?), přitáhlo pozornost celé řady historiků nejen z českých zemí, ale také z Rakouska, Německa, Maďarska, Slovenska a Polska, čímž zcela naplnilo svůj střeoevropský rozměr, jakkoli dominovali čeští a rakouští badatelé.

Pomineme-li nezbytné uvítací proslovy, úvodního slova se zhostil Ferdinand Opll z vídeňské univerzity. Nastínil v něm sice přehledný, avšak nic více než jen stručný přehled o vínu ve Vídni coby fenoménu a předmětu odborného výzkumu. Ani Olga Fejtová s Michaelou Hrubou, které posluchače seznámily s problematikou vína ve městě v české historiografii, sice nemohly vyčerpát všechny relevantní tituly, jejich výklad však byl mnohem poutavější a připravenější. Jan Royt následně nikoho nenechal na pochybách o své hluboké znalosti „vinařské“ ikonografie, ať již jde o středověk nebo raný novověk. Až do hlubokého (raného) středověku přenesl publikum autorský tým archeologů v čele s Petrem Kočárem a Petrem Starcem s výkladem o archeobotanických dokladech výskytu révy vinné na území Prahy, dokumentovatelný

nálezy prastarých révových peciček. Vzestupy a pády vinařského podnikání v Salcburku vylíčili Gerhard Ammerer a Alexandra Schmidt. Jiří Koumar se věnoval viničním knihám ze 17. a 18. století primárně z Mělnicka, zatímco jeho mladý ústecký kolega Jan Knobloch pohovořil o Litoměřicku, resp. o vinařském podnikání na panství Velké Žernoseky.

Odpolední blok prvního dne zahájil referát Waltera Gebhardta, jenž přinesl několik postřehů ke konzumaci vína (a dalších komodit) v norimberském prostředí kolem roku 1500. Jen o málo mladší dobu, ovšem v pražských luzích a hájích, prezentovala Pavla Státníková na příkladu viničního podnikání měšťana Duchka Kapalína. Michal Duchoň víno pojednal coby nezanedbatelný kapitál městských elit první poloviny 17. století a Petr Vorel se zamyslel nad tím, jaké víno se pilo v Praze na Novém Městě na sklonku století předchozího (tj. 16.). O tom, jak v pražských městech probíhala poměrně komplikovaná organizace výroby populárního moku, pohovořil Jiří Smrž. Zdeněk Vostrý se soustředil na práva moravských vinohradních hor a jejich obsah ztotožnil s dokladem emancipace tamních měšťanů. Osvědčený, ba nerozlučný tandem badatelek H. Jordánková – L. Sulítková (jakkoli osobně byla v Praze přítomna u pouze druhá uvedená) v rámci širší problematiky doložil na příkladě města Brna kolísání zisků a prodělků v oblasti pěstování révy. Přední znalec raně novověkého Prešpurku, tj. dnešní Bratislavy, Attila Tózsza-Rigó provedl posluchače úskalími pěstování révy a prodeje vína v tomto městě na počátku novověku. Dlouhý den zakončil společenský večer, vyhrazený po referující a prominentní hosty konference.

Druhý konferenční den zahájili Marek Ďurčanský a Marek Brčák s postřehy o vinicích pražské univerzity (Karolina) v 16. a 17. století. Ani tato akademická instituce nemohla mezi majiteli viničních ploch chybět. Podobně, s důrazem na hospodářský význam vína, se vyjadřovala i Ulrika Denk v případě univerzity vídeňské. Že ani Židé nezapomínali zkoušet štěstí ve vinařském oboru a obchodu, referovaly Birgit Wiedl pro středověká rakouská města a Lenka Blechová pro středověkou a raně novověkou Prahu. Peter Kónya se následně pokoušel posluchače přesvědčit, že právě víno a obchod s ním náleželo k hlavním zdrojům bohatství raně novověkých prešovských elit. O tom, jak vypadala ve druhé polovině 16. století zemědělská, zvláště viniční krajina na jižním předpolí Prahy, hovořil Václav Ledvinka. Jen deskriptivně a neobjevně pojednala o víně v Plzni do 18. století Marie Malivánková Wasková ve spolupráci s archeologem Petrem Kočárem. Do Vídně se znovu vrátil její historik Andreas Weigl s referátem o proměnách tamní vinařské kultury v 18. století.

Středeční odpoledne už patřilo především problematice vína a vinařství v 19. století, s časovými přesahy oběma směry. Katalin Simon upozornila na velký význam vína pro prosperitu tehdejších uherských měst Budín a Pešť, Jacek Zinkiewicz prozkoumal spotřebu vína v předindustriálním Krakově.

S oběma příspěvky korespondoval i ten další, od Tomáše Jablčekého a Kaliny Mróz-Jablčeké, o spotřebě vína a obchodu s ním ve Vratislavi 18. a 19. století. Martin Markel se soustředil na postavy brněnských perkmistrů v období vlády Františka Josefa I., Zlata Prokšová Brátková v krátkém, diskusním příspěvku nastínila otázku výčepu vína v Praze první poloviny 19. století. Do pražské společnosti 19. století posluchače pozval i Robert Luft s referátem o tyrolském vínu a obchodnické rodině Stüdlů. Na závěr Jan Leibl a Martin Zubík ve zkratce vykreslili druhý život jednoho vinohradu v ústeckém Krásném Březně. Olga Fejtová v závěrečném slovu průběh pražského konferování shrnula.

Pražská konference jednoznačně ukázala, že téma staršího českého vinařství a vinohradnictví stále dokáže nabídnout nejedno zajímavé a nosné badatelské téma a že výzkum by rozhodně neměl ustrnout. Nelze se proto než těšit nejen na nové číslo Documenta Pragensia, které bude obsahovat zmíněné konferenční příspěvky, ale doufejme i na další tuzemská odborná setkávání nad dějinami pěstování révy vinné, produkce vína a obchodu s ním.

Jan Kilián

Pražské kolokvium o historii epidemií (nejen) v urbánním prostředí

Dne 23. listopadu 2023 uspořádal Archiv hlavního města Prahy ve své budově na Chodovci vysoce zajímavé jednodenní konferenční setkání, které se věnovalo z historické perspektivy nakažlivým chorobám v českém (respektive v českém a moravském) prostoru pod názvem „Města a epidemie v českých zemích – od středověku na práh 19. století“. K samotnému názvu inspirativního setkání je třeba ještě podotknout, že některé příspěvky přesahovaly daleko za městské hradby a také, že v referátech výrazně dominovala tematika moru nad jinými epidemickými nemocemi.

Úžasným vtažením do „morového ovzduší“ a pocitu vševládající „vanitatis“ v raném novověku byla reprodukována skladba Stefana Landiho (1587–1639) „Passaglia della vita“ v bezmála geniálním podání Marca Beasleyho. Toto hudební „introducchio“ plynule přešlo do metodologicky sevřeného příspěvku historika lékařství Karla Černého s názvem „Moře morů: konceptualizace epidemií od středověku do mikrobiologické revoluce“. Následoval na pečlivém a kritickém pročitání nejrůznějších pramenů od sepulkrálních památek až po městské knihy založený referát Roberta Šimůnka o poněkud enigmatické morové epidemii z let 1520/1521. Studiu vyčíslitelných epidemických poměrů

v předbělohorských východočeských městech od Hradce Králové až po Jaroměř se poučeně věnovala Jana Vojtíšková, v jejímž vystoupení byla téměř zcela vyváženě zastoupena tematika municipální a epidemická, snad jen s nepatrným vychýlením k prvnímu tématu. Poslední příspěvek dopoledního bloku zkoumal roli kapucínského řádu v boji s morem v raně novověkém českém prostoru a jeho tvůrci byli Marek Brčák a Alena Bočková spolu s autorem této zprávy.

Druhý blok pokračoval v trendu charakteristickém pro dopolední jednání a prakticky celý byl zaměřen na mor, přičemž nejprve bylo podnětně zkoumáno Pavlem Zahradníkem, jenž bohužel ze zdravotních důvodů nemohl dorazit, Viktorem Kovaříkem a Zdenkou Gläserovou to, jak se odrážela tato nakažlivá nemoc v mariánských a trojičních sloupech z barokních Čech. Zcela jiný charakter pak mělo vystoupení Petry Vokáčové, která sugestivně evokovala dobu „velkého moru“ z roku 1680 v širším kontextu politicko- a kulturně-historickém, jak se odrážel v prostředí obývaném pražským arcibiskupem Janem Fridrichem z Valdštejna. Určitým návratem k tématu načrtnutému v prvním referátu tohoto bloku byla případová studie Jana Hrdiny a Kateřiny Jišové z pořadatelské instituce, na jejichž bedrech mimochodem ležela tíha organizace celého kolokvia. Jejich společné vystoupení bylo bravurním předvedením práce s prameny, kterážto jim umožnila podrobně zrekonstruovat „cestu“ jednoho morového sloupu do pražské ZOO i historii jeho vzniku. Podobně heuristicky skvěle podloženým byl i následující referát Daniela Kováře, jenž přiblížil v mnoha kulturněhistorických detailech „morovou každodennost“ v Českých Budějovicích v roce 1680.

Určitý mediivistický přesah měl úvodní příspěvek dalšího odpoledního bloku v podání Tomáše Baletky, který na základě často jen drobných pramených zmínek vytvořil cennou mozaiku informací o epidemiích na Valašsku počínaje rokem 1380 až k období napoleonských válek. Následoval příspěvek Marie Malivánkové-Waskové a Karla Wasky o tom, jak se nakažlivé choroby prolínaly s francouzskou okupací Plzně v letech 1741–1742. Velice očekávané příspěvky archeologů Martina Omelky a Otakary Řebounové o morové symbolice na raně novověkých devocionálních a Markéty Holubové o reflexi epidemií v letákové a kramářské produkci bohužel nezazněly. Referovat o chorobách v minulosti zamezilo zmíněným badatelům aktuální ochoření. Závěr konference v pozdně odpoledních až podvečerních hodinách již vystoupil z dominující raně novověké tematiky a ukotvil se plně v 19. století ve dvou příspěvcích o pražských tématech od Marty Maříkové a Jaroslavy Veselé a v jednom tématu podkrušnohorském v podání Lenky Matuškové.

Celkově lze pražské „epidemické“ setkání pokládat za vysoce přínosné jak po stránce heuristické, tak metodologické a organizátorům je třeba za jeho realizaci poděkovat.

Jiří Wolf

22. zasedání k problematice sepulkrálních památek, Praha, 1.–2. listopadu 2023

Závěr 21. zasedání k problematice sepulkrálních památek, konaného počátkem listopadu roku 2022, se nesl v duchu oslavy životního jubilea Jiřího Roháčka, zakladatele těchto konferencí a návazně i jejich publikační platformy – sborníku *Epigraphica & Sepulcralia*. Sotva mohlo některého z účastníků napadnout, že příští, tedy 22. zasedání, se bude konat k počtě Roháčkovy památky. Vědeckému a částečně i lidskému profilu Jiřího Roháčka bylo věnováno úvodní vystoupení Franze-Albrechta Bornschlegela, jeho dlouholetého spolupracovníka na poli epigrafických studií; samostatný vzpomínkový blok Roháčkových spolupracovníků z Ústavu dějin umění byl potom zařazen na konec prvního jednacího dne.

I tato konference se nesla v tradičním duchu širokého tematického spektra příspěvků zaměřených k epigrafickým a sepulkrálním památkám od středověku po 18. století, s některými výjimkami (k těm náležel např. příspěvek Freda Chvátala „*Židovské a muslimské hřbitovy ve Finsku – rozdílný kult, společné osudy*“, chronologicky spadající až do 20. století). I tentokrát předložené příspěvky a následné diskuse odrážely pestrou škálu odstínů dané problematiky, a současně i okruhů využitelných pramenů a metodických přístupů.

Větší část příspěvků se týkala sepulkrálních památek, v některých případech s výraznými přesahy do oblasti epigrafiky, ale i dějin umění či památkové péče; menší část potom památek epigrafických a částečně i heraldických. Marek Walczak na příkladu náhrobníku Pakoslawa z Mstyczowa († 1319) hovořil o archaických prvcích ve funerální plastice, téměř detektivní příběh nabízí sekundárně zazděný epitaf Kateřiny Šilhanové, dcery novoměstského radního Petra Šilhana, z počátku 15. století (Jan Hanousek – Jan Hrdina). Náhrobníkům zahraniční provenience, jež se do českého prostředí dostaly jako svozy, věnoval pozornost Jan Chlíbač – krátce zmínil nedokončený záměr (s J. Roháčkem) na zmapování náhrobků představených Řádu německých rytířů, svezonych na hrad Bouzov, a blíže potom zaměřil pozornost k náhrobníkům rodu Lamberků, větším dílem ze 16. století, v kapli sv. Erazima v Nezamyslicích, kde byla i rodová nekropole (Lamberkové byli od počátku 18. století majiteli panství Rabí a Žichovice). Na podobu a vývoj nápisového formuláře funerálních monumentů v období let 1500–1650 na území Čech se zaměřila Eva Jarošová (vývoj latinského „anno domini“ formuláře, jeho aktualizace a překlady do národních jazyků – terminologie, typ datování i nápisové písmo). Konfesní aspekt ve výzdobě náhrobníků sledovala Irmhild Elisabeth Heckmann v příspěvku věnovaném reflexi *Zákona a milosti* na luteránských náhrobnících, dochovaných i ve městech převahou katolických, např. v Pasově; zamýšlela se i nad možnými inspiracemi z českého prostředí.

Pavel Štěpánek se zamýšlel nad funerálními památkami jakožto typem vizuálních médií recipovaných cestovateli již v pozdním středověku („*Vidělo české poselstvo krále Jiřího náhrobek biskupa Alonsa de Cartagena, syna židovského rabína v Burgosu?*“). Ke zmizelé topografii sakrálních prostorů a možností rekonstrukce jejich podoby obrátil pozornost Marcin Szyma, a to na příkladu benediktinského opatství sv. Kříže na Lysé hoře (Łysa Góra), ve středověku známého poutního místa; k roku 1461 je k dispozici memoriální záznam, odkazující na vysvěcení kostela a obsahující i soupis tehdy konsekrovaných oltářů; návazně pak bylo možné konfrontovat tyto údaje s poznatky o stavebním vývoji klášterního kostela.

Možnostmi i limity výpovědi testamentů a souvisejících pramenů (donační listiny, ale i účetní materiál ad.) k otázkám spojeným s pohřbem (volba místa pohřbu, funerální média, liturgická paměť vázaná na místo pohřbu) se zabýval Robert Šimůnek; sepulkrální problematiky se velmi těsně dotýkal i příspěvek Jana Dienstbiera, věnovaný případům maleb omezeně viditelných a určených daleko spíše zemřelým než žijícím (např. v rakvích, ale i na vítězném oblouku, viditelné ovšem z presbytáře, kde byla hrobka, nikoli pro věřící z lodi). O nedávno objeveném oboustranném obraze ve Vratislavi z doby kolem roku 1525, interpretovaném jako nedokončený epitaf krále Jiřího, informoval Bogusław Czechowicz; upozornil mimo jiné na výjev zachycující krále Jiřího a jeho dva syny na cestě do pekel, což má svůj dopad i v rovině interpretace kontextu celého díla.

Dvojice příspěvků se vztahovala k interiéřům raně novověkých nekropolí. Zdeňka Míchalová věnovala pozornost pohřební kapli Všech svatých na zámku v Telči z let 1567–1589, spjaté s pohřbem Zachariáše z Hradce († 1589); ukázala, že jakkoli známá tato památka je, stále je možné rozšiřovat znalosti o ní, a to zejména na základě archivního průzkumu a studia zámeckých inventářů – movité vybavení kaple i zaniklé nápisy odrážejí roli tohoto prostoru jak z hlediska liturgického, tak i jako místa rodové paměti. Zhruba v téže době, od 70. let 16. století, fungovala nekropole rodu Zástřizlů v kostele sv. Jakuba v Boskovicích – Vladislava Říhová stručně zmínila funerální památky, včetně známého monumentálního epitafu Václava Morkovského ze Zástřizl a Kunky z Korotína (kolem 1600), a pozornost věnovala převážně zaniklým částem výbavy a detailům podoby pohřebišť, jak je možné je sledovat v písemných pramenech, hlavně doby barokní (na konci 18. století zachytíme v prostoru pohřební štíty, helmy, kopí nebo prapor).

Na samostatný blok vydalo několik příspěvků věnovaných epigrafickým a sepulkrálním památkám židovským a dílem i muslimským – vedle již zmíněného příspěvku F. Chvátala šlo o „*Užití hebrejštiny na nežidovských nápisech v českých zemích v raném novověku*“ (Daniel Polakovič) a „*Osudy židovských hřbitovů během protektorátu Čechy a Morava. Příběhy „neužitečně zabrané*

plochy““ (Blanka Soukupová); druhý z příspěvků současně výrazně přesahoval i na pole památkové péče.

Značně široká a tematicky pestrá byla škála příspěvků primárně epigrafických. Milena Bravermanová upozornila na středověké textilie ze sbírek Pražského hradu, na nichž jsou znaky a nápisy; pocházejí ze střední Asie, z Blízkého východu včetně Egypta, a především z Itálie. Ostatní příspěvky byly pak již bohemikálního rázu. Na obvodové zdi kostela sv. Mikuláše v Ostravě-Porubě najdeme nápisovou desku, hovořící o „mytickém“ založení kostela roku 1300 jistým hrabětem Adamem z Kornic; nejde o doklad z této doby, ale o pozoruhodnou ilustraci historické paměti z první poloviny 17. století – památku i její možné interpretační přístupy představil Jiří Brňovják. Marie Malivánková Wasková se zaměřila na epigrafickou i ostatní výzdobu raně novověkých palných zbraní z fondů města Plzně, poukázala na úskalí dochování těchto specifických památek, ale i na možnosti rekonstrukce podoby děl v majetku města jen doložených, ale nikoli dochovaných, a to na základě exemplářů v jiných, často i zahraničních sbírkách. Z oblasti epigrafiky a heraldiky do oblasti památkové péče a problematiky stavu (ne)dochování přesahoval i příspěvek věnovaný zvonům na Rokycansku – jejich nápisům a uměleckému provedení; modelově bylo představeno několik zvonů s nápisy jazykově či obsahově zajímavými (Vanda Fouňová). Výpověď „drobných“, zdánlivě všedních epigrafických památek na příkladu těch, jež najdeme ve středočeských Líbeznicích, ilustroval Jan Oulík; a také ztráty těchto památek v minulosti (v podobě dvojice šlechtických náhrobníků či několika zvonů), ale i nečekané objevy (gotická nápisová deska, dlouho nepovšimnutá v ohradní zdi kostelního areálu).

Závěrečná diskuse se týkala i budoucnosti jak zasedání, tak sborníku *Epigraphica & Sepulcralia*; přítomní se shodli na tom, že tradici, založenou J. Roháčkem, je nanejvýš vhodné zachovat – nakonec k takto speciálně profilovanému diskusnímu fóru u nás, ale ani v širším, středoevropském měřítku, srovnatelná alternativa neexistuje.

Několik příspěvků ohlášených v programu z různých důvodů nezažnělo; seznámit se s nimi bude možné na stránkách 15. svazku sborníku *Epigraphica & Sepulcralia* (2024), kde budou publikovány i příspěvky na konferenci přednesené a diskutované.

Robert Šimůnek

IN MEMORIAM

Za doc. PhDr. Jiřím Roháčkem, CSc. (21. VII. 1962–24. VI. 2023)

Když jsem se v létě roku 2023 dozvěděl o nečekaném skonu doc. Roháčka, bezděky mi v mysli vytanulo dávné vyprávění téhož o tragické smrti polské historičky umění Katarzyny Cieślak (1956–1997) při cestě do Německa, kde měla v tisku svou knihu o gdaňských epitafech 15.–20. století „Tod und Gedenken“. Zdá se, jako by objekt celoživotního zájmu obou vynikajících badatelů, spjatý se studiem smrti v minulosti, byl jakýmsi magnetem, který uspořádal jejich vědecké dílo do neobvyklého a pozoruhodného obrazce, aby nakonec stejně rychle a tragicky k sobě přitáhl i každého z nich.

Pravidelný osobní kontakt s docentem Roháčkem mi byl umožněn, právě tak jako desítkám dalších zájemců o staré nápisy a funerální kulturu v českých zemích, především na každoročních setkáních, která se odehrávala přímo v hlavním působišti Jiřího Roháčka na ÚDU AV ČR a později v Akademickém konferenčním centru v Husově ulici. Doc. Roháček jako *spiritus agens* zmíněných setkání při nich vytvářel jedinečnou atmosféru plnou podnětných myšlenek a tvůrčích diskusí. Domácí badatelé měli navíc při těchto kolokviích díky jeho mimořádným vědeckým kontaktům jedinečnou příležitost setkat se mj. s vynikajícími představiteli středoevropského epigrafického, kampanologického a sepulkrálního bádání. Z těch lze na tomto místě připomenout např. Pála Löveie, Franze Albrechta Bornschlegela, Andrease Zajice nebo Juraje Šedivého. Sborníky, které z těchto setkání vycházely pod názvem: „Epigraphica et sepulcralia“, jejichž zatím poslední třináctý svazek byl věnován Jiřimu Roháčkovi k šedesátinám, jsou a navždy zůstanou velice cenným zdrojem oborových informací. Editorickou aktivitou při vydávání jednotlivých, často objemných svazků „Epigraphica et sepulcralia“ však výčet Roháčkových publikačních výstupů ani zdaleka nekončí, namátkou můžeme zmínit krásné knihy o sepulkrální plastice pozdního středověku vydané spolu s historikem umění Janem Chlībcem, velmi cennou práci o sekundárních pramenech k inskripcím v archivních fondech, jíž zpracoval společně s heraldikem a archivářem Vladimírem Růžkem nebo třísvazkové dílo o zrekvírovaných zvonech a jejich nápisovém fondu připravené v tandemu s kampanologem Radkem Lungou.

Je však nutno připomenout také další důležitý aspekt Roháčkova působení, jenž knihy nejen psal, ale také poučeně shromažďoval ku prospěchu svému i druhých. Ve své kanceláři na ÚDU AV ČR totiž vybudoval hodnotnou epigrafickou knihovnu, kterou nezištně dával k dispozici všem zájemcům o nápisové a sepulkrální památky. Dodnes si uvědomuji, jak nesmírně cenné pro mne bylo, že jsem díky jeho neobyčejné ochotě a přátelskému přístupu mohl získat např. xerokopie vzácných separátů článků Roberta Favreaa nebo Helfrieda Valentinitische, které nebylo před dvaceti lety možno sehnat nikde

jinde v Čechách. Doc. Roháček však byl také vždy ochoten pomoci četnými konzultacemi a radami těm, kteří projevíli badatelský zájem o nějaké jemu blízké téma. Sám jsem se v roce 2000 právě díky němu pustil do soupisových prací na nápisech Teplicka a obdržel jsem od něj doporučující dopis, jímž jsem se mohl vykazovat při návštěvách kostelů a dalších míst s epigrafickými památkami. V tomto listu napsal, že má lokálně-historická činnost bude mít i širší význam v rámci soupisových prací *Corpus inscriptionum Bohemiae*, které sám koordinoval, z nichž však do dnešního dne bohužel vyšly pouze dva svazky věnované Kutné Hoře. První díl, zaměřený na město Kutnou Horu a některé přilehlé lokality, zejména cisterciácký klášter v Sedlci, sepsal sám Jiří Roháček v roce 1996 a může být i dnes metodickým vzorem všem, kteří se pokusí shromáždit údaje o nápisech na nějakém území (možná ještě více než instruktivní Roháčkova příručka „Epigrafika v památkové péči“) a druhý, mapující inskripční památky rozsáhlého kutnohorského okresu, dala dohromady rovněž na velmi vysoké úrovni Petra Načeradská. Domnívám se, že zřejmě nejlepším způsobem, jak rozvíjet světlý a po mnoha stránkách obdivuhodný vědecký odkaz nejlepšího českého epigrafika Jiřího Roháčka, je probudit spící projekt českého národního epigrafického korpusu a postavit se tak po bok zemím jako je Německo, Francie, Polsko, Slovensko nebo Španělsko, kteréžto si dobře uvědomují důležitost těchto soupisových prací nejen pro historické bádání, ale také pro udržování povědomí o širší kulturní identitě jednotlivých regionů.

Jiří Wolf

Nekrolog za profesorem PhDr. Petrem Sommerem, CSc., DSc.

V polovině srpna 2023 zasáhla odbornou historickou i širší veřejnost, především církevní kruhy, smutná zpráva o úmrtí významného českého církevního archeologa, medievisty a vědeckého pracovníka profesora Petra Sommera, který nečekaně zemřel v sobotu 12. srpna roku 2023 ve věku 73 let. I když jsem měl příležitost se s profesorem Sommerem jako příslušník nejmladší generace historiků osobně setkat jen jednou, sepsáním tohoto stručného nekrologu bych chtěl vzdát hold jeho práci a přínosu na poli bádání o středověké církevní archeologii a církevních dějinách.

Petr Sommer se narodil dne 30. listopadu 1949 ve středočeském Rakovníku. Po absolvování maturitní zkoušky byl v neklidném roce 1968 přijat na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, kde studoval studijní obory prehistorie a dějepis, jež absolvoval po pětiletém studiu obhajobou diplomové práce (1973) se zaměřením na středověkou archeologii. Na téže fakultě úspěšně završil roku 1977 rovněž rigorózní řízení (PhDr.). Svou odbornou dráhu započal v letech 1972–1975 ve Východočeském muzeu v Pardubicích, krátce působil i v Muzeu hlavního města Prahy (1975), aby se přesunul do pražského Archeologického ústavu Československé akademie věd (později AV ČR), s nímž od roku 1976 spojil celý další profesní život. V daném ústavu po vzniku České republiky v letech 1993–1999 dokonce působil jako jeho ředitel, jenž provedl ústav náročnou odbornou transformací devadesátých let 20. století. Navíc v letech 2004–2019 vedl jako ředitel i pražské Centrum medievistických studií.

Co se týče další profesní přípravy a získaných ocenění, profesor Sommer prožil mimořádně úspěšnou vědeckou kariéru. Tu započal studiem vědecké aspirantury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kterou úspěšně završil kandidátskou dizertační prací *Hmotná kultura českých řádových domů vzniklých do roku 1306* (CSc.). Vzhledem k tomu, že se od roku 1991 rovněž věnoval vysokoškolské výuce církevní archeologie středověku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, jak v Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou, tak v Ústavu dějin umění, získal také významné vědecko-pedagogické hodnosti. Nejprve se na FF Univerzity Karlovy v Praze roku 2001 habilitoval s habilitační prací *Duchovní kultura rané středověkých Čech* (doc.) a jen o šest let později byl na Univerzitě Karlově jmenován v roce 2007 profesorem v oboru dějiny umění (prof.). Jeho vědeckou dráhu navíc ocenila i Vědecká rada Akademie věd České republiky, jež mu v roce 2009 finálně udělila hodnost „doktora věd“ (DSc.). Vyjma těchto hodností přijal Sommer jako člen Učené společnosti i řadu ocenění, z nichž vybírám cenný zisk národní ceny vlády Česká hlava roku 2017.

Jako odborník absolvoval celou řadu konferenčních i hostujících přednášek, aktivně se účastnil významných českých grantů (zejména GA ČR), byl členem mnohých redakčních rad, absolvoval několik delších stáží v Německu a podobně. Ve veškeré odborné a publikační činnosti se primárně zaměřoval jako přední český medievista na oblast církevní archeologie středověku, kde vedl velké terénní výzkumy středověkých klášterů v Praze na Strahově či především na jeho oblíbené Sázavě; mimoto spolupracoval i na dalších archeologických výzkumech českých klášterů založených ještě v 10. století (Břevnov, Ostrov u Davle). Tyto své praktické zkušenosti však dokázal vždy umně zkombinovat s historickým badáním a pečlivým rozbořem latinských pramenů, zejména legend. Ve své hojné publikační činnosti tak dal vzniknout více než půldruhé stovce studií, článků či kapitol v kolektivních monografiích a přibližně desítku významných prací monografického charakteru, z nichž je nutno vyzdvihnout například přínosnou publikaci o českém zemském patronovi sv. Prokopovi či spolueditorství rozsáhlé, oceňované odborné „encyklopedie“ *Přemyslovci: budování českého státu*. I když tedy profesor Petr Sommer zemřel uprostřed záslužné badatelské činnosti, jeho osobnost nepochybně zůstane ve vzpomínkách kolegů a jeho dílo bude nadále inspirovat badatele i všechny zájemce o archeologii a církevní dějiny českého středověku.

Martin Slepíčka

Seznam autorů

Mgr. Jakub Benko

Doktorand katedry pomocných věd historických a archivnictví FF UHK
Hradec Králové;
jakub.benko@uhk.cz

doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
jankilian@email.cz

doc. PhDr. Petr Kreuz, Dr.

Archiv hlavního města Prahy;
petr.kreuz@praha.eu

Mgr. Adéla Pánková

Absolventka katedry historie FPE ZČU v Plzni;
adapankova@seznam.cz

Bc. Martin Plechatý

Student katedry historie FPE ZČU v Plzni;
martin-plechaty@seznam.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.

Státní oblastní archiv v Plzni;
rehacek@soaplzen.cz

PhDr. Martin Slepíčka, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;
SlepickaMartin@seznam.cz

PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Historický ústav AV ČR;
simunek@hiu.cas.cz

PhDr. Jiří Wolf

Muzeum města Duchcova a Regionální muzeum v Teplíciích;
wolf@muzeumduhcov.cz

Pokyny pro autory příspěvků

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišený necht' jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách v angličtině; seznam klíčových slov v angličtině (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zaslouhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citaci titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: *Folia Historica Bohemica* (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nepublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu, název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např.: Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtéž“.

